JOH. GOTTL.

HEINECCII.

JUS GENTIUM.

JOH. GOTTL.
HEINECCII JC.

POTENTISSIMO PRUSSORUM REGI
QUONDAM A CONSILIIS SANCTIOR. ET JUR. AC PHILOSOPH.
IN ILL. ACADEM. HALENSI PROF. PUBL. ORDIN.

ELEMENTA
JURIS NATURÆ, ET GENTIUM

COMMODA AUDITORIBUS METHODO ADORNATA

CUM ANIMADVERSIONIBUS QUASDAM AUCTORIS PROPOSITIONES TUM
AD TRUTINAM TUM AD LEGITIMUM ECCLESIÆ CATHOLICÆ
SENSUM REVOCANTIBUS

CURA AC STUDIO
JOSEPHI MAZZARELLA

IN REGIO CLERO PHILOSOPHIÆ PRÆCEPTORIS.

TOM: II.

NEAPOLI,
TYPIS JANUARII PALMA

1829.

ELENCHUS CAPITUM

LIBER SECUNDUS.

JUS GENTIUM.

LIBER SECUNDUS

JUS GENTIUM.

CAPUT I.

DE STATU HOMINIS NATURALI, ET SOCIALI.

§. 1. *Connexio* §. 2. *Quid status hominum physicus et moralis?* §. 3. *Quid status naturalis et adventitius?* §. 4. *Naturalis status hic non opponitur statui brutorum, nec contra naturali.* § 5. *Est ille status aequalitatis.* §. 6. *Itemque libertatis.* §. 7. *In eo tamen vigere oportuit jus naturae.* §. 8. *Ac proinde in eo statu non fuit jus omnibus in omnes nec iste status fecit ex hominibus bruta.* §. 9. *In statu naturali omnibus est jus belli.* §. 10. *Praecipue vero in hoc statu pactis opus erat.* §. 11. *An tanta sit hujus status miseria, quanta vulgo jactatur?* §. 12. *Quamobrem homines illi paullatim statum societatem praetulerunt?* §. 13. *Quid societas, et status socialis.* §. 14 *Societates ratione finis diversissimae.* §. 15. *Itemque ratione consensus vel ultroneae, vel coactae.* §. 16. *Eaedem consensu vel expresso, vel tacito, vel praesumto, constituuntur.* §. 17. *Aliae porro simplices, aliae compositae.* §. 18. *Aliae denique aequales, aliae inaequales.* §. 19. *Omnis societas est una persona moralis.* §. 20. *Ergo eadem societatum jura et obligationes sunt, ac singulorum hominum.* §. 21. *Sociorum obligatio ratione societatis, et societatis jus ratione sociorum.* §. 22. *Ratione aliorum.* §. 23. *Ratione societatum majorum.* §. 24. *De officiis sociorum axiomata generaliae.*

§. 1. HACTENUS JUS NATURÆ, quo singulorum actiones reguntur, expendimus. Proximum est, ut, promissi memores, etiam JUS GENTIUM, ad principia sua revocatum, veluti in nucleo exhibeamus. (Lib. 1. §. 23.) Quum vero JUS GENTIUM sit ipsum jus naturale, vitae hominis sociali, negotiisque societatum et integrarum gentium adplicatum: (Lib. 1. §. 21. 44.) illius indolem perspici sine distincta STATUUM ET SOCIETATUM notione non posse, facile patet.

§. 2. STATUS generatim est qualitas, per quam res unaquaeque limitatur: adeoque qualitates, per quas ipse homo limitatur, recte vocantur STATUS HOMINIS. Quemadmodum vero jam vires animi et corporis ab ipso Deo, hominum conditore, jam actiones eorum liberae per legem limitantur: ita priorem hominum statum PHYSICUM; (*a*) posteriorem MORALEM adpellamus. Quum itaque jam de jure gentium acturi simus, quod in actionibus liberis dirigendis versatur: nemo non intelliget, statum ho-

(*a*) Sic ex limitationibus illis, ab ipso rerum conditore profectis, est, quod alii sint *masculi*, alii *feminae*, alii *corpus recte formatum*, alii *monstruosum*; alii *validum* et *robustum*, alii *languidum* ac *debile*, alii *formosum*, alii *deforme* acceperunt: aliis *ingenium perspicax* et *ad omnia factum*; aliis *hebes*, ac *ineptissimum*; aliis poene *nullum* contigit. Quae quidem omnia ad statum hominis *Physicum*, quem jureconsulti *naturalem* vocant, pertinere, res ipsa docet. Contra actiones hominis liberae per leges aliter limitantur, si quis sit *maritus*, quam si *in caelibatu* vivat, aliter, si *parentis*, aliter si *filiifamilias*, aliter, si *domini*, aliter si *servi* personam gerat. Quare haec omnia ad statum hominis *Moralem*, qui jureconsultis *civilis* est, referenda sunt, quamvis paullo latius pateat status *Moralis*, quam jureconsultorum civilis, ad quem tantum statum *libertatis*, *civitatis*, et *familiae* referre solent.

minis non *physicum*, sed *moralem*, directe ad nos pertinere.

§. 3. STATUS porro illis MORALIS, secundum quem homines quam maxime distinguuntur, vel illis connatus est, vel ab aliquo ejus facto pendet. Prior vocatur NATURALIS; posterior ADVENTITIUS. Itaque nobis STATUS NATURALIS est qualitas vel conditio, homini ab ipsa natura, sine facto ejus, imposita, in qua liberae ejus actiones, prout id natura illius status exigit; lege naturali limitantur. STATUS contra ADVENTITIUS qualitas vel conditio, quam homo sibi facto suo eligit, in qua liberae ejus actiones, prout id ejus status indoles et conservatio exigit, lege limitantur. (*b*)

§. 4. Non ergo hic 1, statum NATURALEM opponimus statui brutorum, quae diversa a brutis natura magis ad *statum physicum*, quam *moralem*, pertinet: (*c*) (§. 2.) nec 2, statui naturali repu-

---

(*b*) Et ex illa limitatione contingit, ut uterque *Status* et jura certa hominibus tribuat, et certa iisdem officia imponat. Sic singularia jura atque officia competunt iis, qui in statu naturali vivunt, alia maritis et uxoribus, alia patribus filiisque familias, alia dominis servisque, alia civibus. Et hinc eodem redit definitio status Pufendorffii *de offic. hom. et. civ.* 2. 1. 1. *Statum in genere esse illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum, quem etiam peculiaria fere jura comitantur.*

(*c*) Equidem et ex hoc hominum statu, in quo a creatore sunt constituti, dum eos eximia prae ceteris animalia esse voluit, officia quaedam elicit Pufendorff. *ibid.* §. 3. veluti *quod homo debeat Auctorem sui agnoscere, colere, et ipsius opera admirari, ac diversa plane ratione a brutis vitam suam exigere.* Quale quid et Simplicio *ad Epict. Cap.* 79. *p.* 331. in mente venisse videtur, dum precatur Deum, ὑπομνησθῆναι τῆς ἑαυτοῦ εὐγενείας ἧς ἠξιώθημεν παρὰ αὐτοῦ, *ut recordari se faciat nobilitatis, qua ille nos homines dignatus sit.* Sed ad haec omnia similiaque

gnanti, qualem sibi statum servorum fingebant jureconsulti: §. 2. *Inst. de jure pers.* sed 3, statui sociali et civili, quippe quorum utrumque facto suo sibi aliisque imponunt homines, et quorum uterque vere est adventitius. (§. 3.) Hic vero qualis fuerit, jam paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, erit considerandum, quum unusquisque inde sit perspecturus rationem, cur homines plerique, relicto illo statu naturali, sibi alios, quamvis cum variis molestiis conjunctos, adsciverint.

§. 5. Observavimus jam supra, (Lib. I. §. 88. 52.) omnes homines, quamvis alter altero perfectior imperfectiorque esse possit, natura tamen sibi invicem esse aequales. Et quis, quaeso, id in dubium vocet, quum omnes iisdem partibus essentialibus, puta mente et corpore, constent? Ex eo vero sequitur, 4, ut status naturalis sit status aequalitatis, ac proinde 5, eorum, qui in illo vivunt, nemo altero vel superior sit vel inferior, et, quod consequi inde necesse est, 6, nec imperio, nec subjectioni 7, immo nec ulli dignitatum discrimini in illo locus sit, adeoque recte scripserit Ulpianus: *Quod ad jus naturale attinet, omnes homines aequales sunt. l. 32. D. de reg. jur.* Addantur *l. 4. D. de jus. et jur. l. 52. §. 3. D. de accusat. l. 64. D. de condict. indeb.* (*d*)

---

officia non ideo, quod aliquid eximium prae brutis accepimus, sed ex voluntate Dei O. M. omnis justitiae fonte (Lib. I. §. 62. 2.) obligamur, ac proinde illa supra ex hoc limpidissimo fonte a nobis jam sunt derivata. (Lib. 1. §. 126. §. 149.)

(*d*) Mutuatos haec jureconsultos esse a Stoicis, observat Merillius *Observ. l.* 15. Et passim sane similes Stoicorum sententiae exstant apud Arrian. *diss. Epict. I.* 23. et Senecam *Epist.* 47. *et de benef.* 3. 22. quas ipse laudavit Merillius. Enimvero commune potius omnibus philosophis et poetis fuit hoc principium, quod non potuerunt non

§. 6. Quumque in statu naturali, ut inter aequales, nec imperio, nec subjectioni locum sit (§. 5. 6.) consequens est, 8, ut status naturalis sit status

---

adoptare, quicumque naturam hominis paullo attentius sunt contemplati. Huc sane pertinet illud Euripidis *in Hecuba v.* 291.

> Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος
> Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι.
> *Lex enim vobis et liberis aequa*
> *Et de servili sanguine natis lata est.*

nec non fragmentum Varronis apud Nonium Marcell. II. 98. *Natura in humanis omnia sunt paria*: ut alia aliorum ejusdem sententiae testimonia nunc praetermittamus, quorum sane complura hic accumulare liceret, si jam id ageremus. (*)

(*) Omnes Homines jure naturali sunt aequales eo sensu, quod communem habeant naturam, originem et destinationem; omnes enim acceperunt mentem intelligentia et voluntate praeditam, omnes eundem auctorem agnoscunt, omnes ad eamdem felicitatem destinati sunt, unde fit, ut genus humanum sit veluti ingens familia, per totum orbem diffusa, cujus omnia membra ejusdem naturae cognatione, quasi fraternitatis vinculo colligantur. Nequaquam vero dici potest omnes homines jure naturali aequales esse, eo sensu quod ipsorum natura non ferat, ut alter alteri subjiciatur. Sunt enim apud homines legitimae quaedam causae, propter quas alter ab altero pendeat. Ipsa nascendi conditio parentibus liberos submittit, idque omni tempore et loco natura docuit. Potuerunt etiam homines, vigente adhuc primaeva libertate, eam regiminis formam instituere, quam omnium utilitati magis consentaneam judicaverint: sed nulla potuit admitti regiminis forma, quin constituerentur aut principes, aut magistratus, legum vindices, quibus ceteri parere tenerentur: Luctuosa enim experientia constat, homines variis cupiditatibus esse obnoxios, quae juri naturali et bono publico essent plurimum nociturae, si ipsis habenae laxerentur, ideoque eo potissimum consilio instituta est societas, ut cupiditates certis legibus, quodam veluti fraeno, coer-

libertatis, (e) in eoque 9, nec subjectioni politicae, nec, quae jure gentium introducta est, servituti locus fuerit. 10. Ut in eo statu exsulare oporteat leges positivas humanas, itemque 11, magistratus, 12, poenas, et 13, quidquid sine alterius prae altero praerogativa potestateve intelligi non potest.

§. 7. Quia vero in statu illo et leges positivas humanas, et magistratus, et poenas, ideo exsulare oportebat, quod omnes homines essent inter se aequales. (§. 6. 10. seq.) ea vero ratio non cadit in jus illud sempiternum, ab ipso Deo immortali constitutum: satis patet, 14, hominum actiones et in statu naturali lege naturali regi, 15, eosque, qui in illo vivunt, non minus, quam nos, qui status adventitios adscivimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum, 16, ad se ipsos amandos, conservandos, perficiendos, 17, alios denique homines, tamquam se ipsos, diligendos, 18, neminem laedendum, 19, suum cuique tribuendum, quin et 19;

---

ceret, quod fieri non poterat, nisi unius, vel multorum imperio sese homines subjicerent. Hinc conditionum inaequalitas, quae non minus legitima est, quam ipsae, ex quibus derivatur, conventiones; ergo eam cum jure naturali pugnare perperam objicitur.

(e) *Libertas* nobis est facultas omnia agendi suo arbitrio, et in suam utilitatem. Ea vel *Politica* seu *Civilis* est, quando quis superiorem non agnoscit, cujus arbitrio, et in cujus utilitatem quid agere vel omittere teneatur: vel *Juris Gentium*, qua gaudent qui in nullius domini potestate sunt, nec ejus arbitrio et in ejusdem utilitatem omnia agere coguntur. Priori ergo libertati, quam politicam vocavimus, *Subjectio*; posteriori, quam juris gentium esse diximus, *Servitus* opponitur, addidit illustris Thomasius *in Not. ad Inst. pag.* 13. tertiam libertatis speciem, puta *Naturalem*, quae §. 2. *Inst. de jure pers.* definitur. Sed quum ea, ipso fatente viro doctissimo, oppositum non habeat, et magis ad statum hominis physicum, quam moralem referenda sit, ejus hic nulla habenda erit ratio.

ad omnia humanitatis ac beneficentiae officia aliis praestanda esse obligatos. (*f*)

§. 9. Ex quo simul intelligitur, 20, quam absurde HOBBESIUS omne jus ex pacto derivet, ac proinde 21, hominibus in statu naturali viventibus jus in omnes et omnia tribuat, vel 22, quod perinde est, omne jus naturae ex statu naturali veluti proscribat, et in exsilium agat; (Lib. I. §. 73.) et 23, non minus rationem fugere scriptores veteres, dum talem sibi finxerunt statum naturalem, in quo viventes homines parum discreparint a brutis, quippe nullo juris vinculo inter se colligati. (*g*)

(*f*) Habes hic praecipuum argumentum, quo jam supra hypothesin Pufendorfii de societate, juris naturalis fonte ac scaturigine, profligavimus (Lib. I. §. 75. 27.) Ponit vir doctus, jus naturae esse ex custodia socialitatis, ad societatem vere homines ipsa necessitate esse impulsos. At officia erga Deum et seipsum praestare tenebatur homo etiamsi solus in hoc terrarum orbe viveret: aliis quoque hominibus obligatus erat ad omnia officia justitiae, humanitatis, et beneficentiae praestanda, etiamsi cum his nullo societatis vinculo fuisset conjunctus, sed quisque suas sibi res seorsum habuisset. Quo ergo colore vir doctus ex societate repetere potuit jus, quod maximam partem et sine statu sociali inter homines locum fuisset habiturum?

(*g*) Ita statum naturalem describit Cicero *pro P. Sextio cap.* 42. *Quis vestrum ignorat ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines nondum neque* Naturali, *neque civili* Jure *descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere aut retinere potuissent? Atque inter hanc vitam, perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil tamen interest, quam* Jus *atque* Vis. Et Horat. *Serm. l.* 3. *v.* 99. *sequ.*

Quum prorepserunt primis animalia terris
Mutum et turpe pecus: glandem atque cubilia propter
Unguibus et pugnis, dein fustibus, atque ita porro

§. 10 Quumque, ubi acriora legum vincula, magistratuum potestas, et poenae exsulant, quod in statu naturali fieri diximus, (§. 6. 10. sequ.) ibi et oppressis nullum, nisi in seipsis, praesidium esse possit: consequens est, 24, ut in statu naturali cuivis sit jus, omnem vim atque injuriam vi propulsandi, 25, idque, quod alter jure perfecto debebat, vi extorquendi: non autem 26. alterum cogendi ad officia humanitatis ac beneficentiae praestanda, (*h*) (Lib. 2. § 84. 47.) nisi 27, vel hic

---

Pugnabant armis, quae post fabricaverat usus.
Donec verba, quibus voces sensusque notarent,
Nominaque invenere, dehinc absistere bello,
Oppida coeperunt munire, et condere Leges,
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter. (*)

Similia passim habent veteres, quae operose colligit Pufendorff. *de jur. nat. et gent.* 2. 2. 2. Sed fictio haec est, et quidem parum verosimilis. Quamvis enim facile largiamur, in statu illo naturali valde obrutescere potuisse humanum genus, idque in integris gentibus et hodie fieri animadvertamus, et olim factum esse, memoriae prodiderint scriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcellin. *Hist.* 31. 2. inde tamen non sequitur, ut in statu naturali juris naturae cognitio et obligatio plane nulla fuerit.

(*) Quid sermo; vera ejus rei causa. Vide Ideologiam Editoris Cap. 30. parag. 245.

(*h*) Non ergo excusari potuisset vis Davidis, quam minabatur Nabali, officia beneficentiae sibi deneganti, si vel maxime ille in statu naturali vixisset. 1. *Sam: XXV.* 21. 22. Non enim aliunde obligatus erat Nabal, quantumvis stolidissimus, ad commeatum Davidi gratis submittendum, quam ex lege gratitudinis. Ad eam vero cogi neminem posse, jam supra observavimus, nisi ingratitudo sit praegnans et cum injuria conjuncta. (Lib. 1. §. 227. 42. *) Extrema vero necessitas vim quidem excusasset, non autem vindictam, quam anhelabat Davides, quum Nabal nondum ei, commeatum auferenti, restitisset, sed tantum eum denegasset petenti, quod eum jure suo facere potuisset: maxime de justitia caussae non omnino convictum, nemo non intelligit.

se ad ea praestanda pacto ultro obstrinxisset, (Lib. I. §. 386. 2.) vel 28, extrema necessitas aliquem adegisset, ut res alienas contrectaret, easque in suos usus converteret, (Lib. 1. §. 170. 75.) 29. maxime si talia essent officia, quae ab altero, nisi inhumanissimum fuisset, sine aliquo detrimento suo potuissent praestari, (Lib. 1. §. 216. 4. seqq.)

§. 11. Quum denique et in statu naturali ad officia humanitatis ac beneficentiae cogi nemo posset, adeoque ei opus esset pactis, qui certus de illorum praestatione esse vellet: (§. 10. 26. seq) sequitur, 30, ut et in statu illo omnia, quae tum de officio paciscentium, tum de jure commercii et de contractibus diximus, locum habuerint, vel habere saltim potuerint: quia 31, saepe homines et illa, quae jure perfecto deberentur, pactis intervenientibus, a debitoribus sibi stipulari debuerint, adeoque 32, nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in isto statu continerentur, quam pactorum religio, 33, eoque laxato ruptove, statim labasci ac rumpi oportuerit amicitiam.

§. 12. Quibus positis, facile intelligitur, 34, quantumvis ab Hobbesio, ipsoque Pufendorffio, hic status, tanquam miserrimus depingatur, pleraque tamen, quae in illo desiderant, ac horrent, non tam ipsi statui, quam hominum malitiae esse tribuenda: 35, ob quaedam etiam perperam reprehendi hunc statum, veluti ob solitudinem, inopiam, famis frigorisque periculum, ruditatem, virium propriarum imbecillitatem, ac bella inter homines perpetua, quum 36, ea omnia iu statu naturali non minus, quam in civili, potuissent evitari, si homines rectam rationem sequi voluissent, (*i*) et 37,

---

(*i*) *Solitudo* enim non concipi potest, nisi inter paucos et brevi tempore. *Inopia*, *fames*, *frigus* non magis premere potuerunt homines in statu naturali, quam in civili,

in statu civili aeque difficulter, ac in naturali evitentur, si homines rationem sequi nolint. Titius *Obs. ad Pufend. de offic. hom. et civ. II.* 1. 9.

§. 13. Itaque non eximia quaedam status naturalis miseria, (§. 12.) sed partim spes majoris securitatis commoditatisque, partim ipsa hominum malitia efficit, ut in societates coalescerent: cen paullo post erit dicendi locus. Quumque in statu naturali non fortius sit vinculum, quo homines contineantur, quam pacta et conventiones: (§. 11. 33.) consequens est, 38, ut pactis vel conventionibus constitutae sint societates. Quumque pauciores facilius, quam multi, in unum placitum consentire soleant:

---

quum nihil obstiterit, quo minus et res necessarias occuparent et commercia aeque commode, ac in civitatibus, instituerent, et nondum nota esset illa dignitatum inaequalitas, quae luxuriam, matrem inopiae, peperit. *Ruditati* ac ignorantiae medemur per culturam rectae rationis. Cur vero rationem non aeque excolere potuissent homines, in statu naturali, quam in civili, viventes? At plerumque candor vitaeque simplicitas pro barbarie; adfectatum elegantiae studium pro cultiore vita venditatur. Praeterea quum et hodie *virium propriarum imbecillitati* non aliter medeamur, quam per pacta et foedera: quidni idem in statu naturali fieri potuisset? Denique si *bellum* inter status naturalis incommoda referendum est: nihil sane praecipuum habebit status civilis, quippe quo factum est, ut quum olim singuli cum paucorum periculo vires inter se periclitarentur, hodie integrae gentes cum myriadum interitu in se invicem saeviant. Eat nunc aliquis, et statum naturalem civili deteriorem esse dicat, quum hic iisdem quibus ille, ille poena non iisdem, quibus hic, incommodis fuerit obnoxius. (*)

(*) Homo natus est ad societatem cum aliis hominibus ineundam: ut homo cum aliis hominibus societatem ineat postulat 1. quidem ejus conditio. Varias enim hominis aetates perlustra, et eum numquam sibi sufficere, sed aliorum ope semper indigere comperies. 2. Hanc etiam societatem requirunt hominis facultates: multis enim praeditus est copulendae societati aptissimis facultatibus, et quae, ea sublata, sunt prorsus inutiles. Quid enim ad societatis usum esse potest ac-

39, in societates primum simpliciores, deinde et in magis compositas paullatim coaluisse homines, opinabile est. (*k*)

§. 14. Et hic quidem per SOCIETATEM intelligimus consensum duorum pluriumve in eumdem

---

commodatius, quam facultas varios animi sensus, voce, vultu, gestibus, aliisque signis externis exprimendi? Quid autem inutilius, si omnem societatem sustuleris? Inest homini facultas monita recipiendi, quibus perficiatur; inest ingenium quod, posita societate, artium scientiarumque est capax legibus sapientissimis agendi, quod rationem civium ad bonum commune dirigit, omnesque impellit ad implenda sua erga Deum, seipsos, ceterosque homines officia. Tolle societatem, et otiosae prorsus erunt egregiae illae animi dotes, incultaeque omnino marcescent: ergo homines ad societatem factos esse, et Divinitus destinatos, patet.

Vitam solitariam cujus commoda tantopere venditant adversarii, incommodis longe gravioribus obnoxiam esse patet, a quibus homines liberat societas. Jam vero manifestum est statum socialem in quo vigent leges et poenae adversus transgressores sunt constitutae, reprimendis cupiditatibus aptiorem esse ac proinde communi felicitati magis idoneum, quam statum naturalem, in quo effervescentes aestuant cupiditates, nulloque fraeno coercentur.

(*k*) Idque et ipsa historia sacra satis confirmat. Primum enim Adamum et Evam in societatem matrimonialem, omnium simplicissimam, coiisse, notum est ex *Gen II.* 22. 23. Inde mox nati liberi. *Genes. IV.* 1. 2. adeoque exorta est nova societas, paullo magis composita, inter parentes et liberos. Servi tum concipi non possunt, nisi dixeris, protoplastos ipsos liberos vel nepotes suos in servitutem redegisse. Immo quum Noachus tantum cum uxore, filiis et nuribus servatus in arca legatur, *Genes. VI.* 18. probabile sane est, tunc temporis saltim pios nondum familias servorum aluisse: quum contra de Caini posteris ob locum *Genes. IV.* 4. dubitari vix possit, quin homines alios oppresserint, et in servitutem redegerint. Denique et civitatis, societatis omnium maxime compositae, vestigium jam *Genes. IV.* 17. reperimus. Ut adeo certissimum videatur a societatibus simplicissimum progressum paullatim factum esse ad magis compositas, quae civitatis vel reip. nomine venire solet.

finem, eademque media, quae ad finem illum obtinendum sunt necessaria. Quamdiu ergo ille consensus durat, tamdiu durat societas: simul ac ii, qui antea in eundem finem eademque media consenserant, suum quisque finem intendit, soluta censetur illa societas, et res quisque suas sibi habere incipit. (*l*) Unde et STATUS, in quo durante societate vivunt homines, SOCIALIS vocari solet.

§. 15. Quandoquidem ergo quaelibet societas ad certum finem tendit, (§. 14) fines vero diversissimi sunt: sequitur profecto, 40, ut et societatum esse possint diversissima genera, adeoque, 41, si finis justus licitusque sit, etiam societas JUSTA et LICITA, sin ille injustus ac illicitus haec quoque INJUSTA et ILLICITA merito habeatur: (Lib. 1. §. 398. 38) ac proinde turpissimae sint societates latronum, piratarum, dardanariorum, et similes. 47. Ut societates omnes finibus discernantur (*m*), quumque ex fine

---

(*l*) Quod non ita accipi velimus, ac si unius dissensu statim et pactum, quo inita est societas, irritum sit, quod supra jam refellimus: (§. 382. 217.) sed quod iste a reliquis non amplius, tanquam socius possit considerari, qui cum reliquis nec in eumdem finem, nec in eadem media conspirat, eumque animum suum signis luculentis testatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conventione jus, alterum ad servanda promissa adimplendasque leges conventionis, vel, si id fieri non possit, ad resarciendum damnum, praestandumque quod interest, adigendi: at is non potest socius amplius dici, cui non amplius competit socii definitio, ex quo vinculum illud, quod socios continet, tam nefarie abrupit.

(*m*) Sic vidimus supra contractum societatis, cujus finis erat commune lucrum. (Lib. 1. §. 379) Alius vero est finis societatis matrimonialis, alius parentum et liberorum, alius dominorum et servorum, alius denique maxime illius societatis civilis, quam vocamus rempublicam. Quot ergo sunt fines, totidem diversas societates, et quot societates, totidem fines esse oportet. Huc pertinet insignis locus, quo Aristoteles auspicatur opus *Politicum* 1, 1. Ἐπειδὴ πᾶ-

de mediis judicandum sit, 43, jura officiaque sociorum ex ipso societatis fine merito sint aestimanda.

§. 16. Quumque sine consensu non intelligatur societas: (§ 14) hic vero vel sit ultroneus, vel vi extortus, quem coactum adpellamus, et ratihabitione convalescere posse, supra ostendimus: (Lib. 1. §. 345. 29) consequens est, 44, ut et societatum aliae sint ULTRONEÆ, aliae COACTÆ, nec 45, has ideo statim injustas dicendas esse, quod earum origo vitiosa fuerit, si postea ii, qui coacti societati dederunt nomen, expresse vel tacite (Lib. 1. §. 381. 10.) rem ratam habuerint. (n)

§. 17. Praeterea quum consensus alius sit expressus, alius tacitus, qui ex facto colligitur, qualis est etiam patientia: (Lib. 1. §. 391. 10. *) sequitur, 46, ut societates vel EXPRESSO, vel TA-

---

σαν κοινωνίαν ὁρῶμεν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν, τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι. πάντες, δῆλον, ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται. Quia omnem communionem boni alicujus caussa constitutam videmus: (ejus enim, quod videtur bonum esse, gratia omnes omnia agunt,) perspicuum est, omnes bonum aliquod propositum habere.

(n) Sic rata inter Romanos et Sabinas, interque Benjaminitas et Siloitarum filias *Judic.* 21. 21. *sequ.* erat societas matrimonialis, quamvis initium ejusdem ob vim iniustam esset vitiosum, quia postea ipsae raptae rem ratam habuerunt, neque dirimi voluerunt, male licet conciliata matrimonia. Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib.* 2. p. 110. Sic et coacta plerumque inter dominos et mancipia, bello capta, erat societas: et tamen aliquando dominorum humanitas et mansuetudo efficiebat, ut non inviti servirent, idque serio dicerent, quod apud Plautum *Cap.* 22. *v.* 21. aliquis dolose ait:

Quamquam non fuit multum modesta servitus:
Nec mi secus erat, quam si essem familiaris filius.

Conf. *Exod.* XXI. 5.

CITO consensu ineantur, et 47, perinde sit, ac si consensissent; qui postea cum aliis in societate vivunt, ad eumdem finem consilia cogitationesque suas conferunt, mediis quoque iisdem, ac alii, ad finem illum adsequendum necessariis, utuntur. Quin, quum aliquando ex ipsa rei natura, alterum consensisse judicemus: (Lib. 1. §. 391. 11.) 48, etiam ex PRÆSUMPTO consensu aliquando nasci societatem, satis intelligitur. (*o*)

§. 18. Aliquando contingit, ut non solum singuli homines, sed et totae societates eumdem finem intendant, eademque media sibi ad adsequendum communem finem necessaria esse, intelligant. Quum ergo consensus in communem finem, eademque media sit societas: (§. 14.) consequens est, 49, ut non modo singuli, sed et integrae societates, in societatem coire possint, adeoque 50, societates sint vel SIMPLICES, quas homines singuli, vel COMPOSITÆ, quas societates simpliciores ineunt, quae tunc tamquam socii considerantur. Quin 51, ex eadem ratione patet, societates etiam jam tum compositas coalescere posse in majores, et maxime compositas, atque 52, ita fieri, ut societates quaedam ex multis hominum non millibus, sed myriadibus, consistant. (*p*)

(*o*) Talis est societas inter parentes et liberos. Tantum enim abest, ut hi diserte consenserint in hanc societatem, eo tempore, quo in illam pervenerunt, ut tum ne consentire quidem potuerint. Et quamvis postea rei paullo intelligentiores, consentire possent, si vellent: tantum tamen abest, ut omnes hunc consensum verbis factisve testentur, ut plures dissentiant, fraenaque mordere non dubitent. Nihilominus tamen ideo non dirimitur societas, quia ipsa liberorum educatio hanc societatem requirit, praesumiturque, liberos non nolle posse cum parentibus in societate vivere, sine qua ipsi nec conservari, nec commode educari possent.

(*p*) Illustrat haec omnia experientia. Simplicissimae societates sunt conjugum, parentum et liberorum, domino-

§. 19. Denique, qui in unum finem eademque media consentiunt, vel aequales sunt, vel inequales. 53. Illi tamquam pares, media, ad communem finem adsequendum necessaria, communi consensu inveniunt, adeoque 54, inde nascitur societas ÆQUALIS. In his 55, uni pluribusve id negotii datur, ut de fine mediisve, ad finem adsequendum necessariis soli dispiciant, et tunc 56, ea societas est INÆQUALIS, quam et RECTORIAM vocant. Res ipsa autem et ingenii humani indoles unumquemque convincet, 57, quo major est societas, eo minus fieri posse, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu et suffragio inveniat, adeoque, 58, quo major est societas, eo magis eam esse debere rectoriam ac inaequalem. (q)

---

rum et servorum. Ex his societatibus omnibus, inter se consociatis, nascitur societas composita major, quam vocamus *Familiam*. Ex multis familiis consociatis *Pagi*, *Vici*, *Urbes*; ex pluribus pagis, vicis, urbibus integrae *Civitates* vel *Respublicae*; ex pluribus rebuspublicis *Systemata Civitatum* vel respublicae Achaicae existunt. Vid. Cicer. *de offic.* 1. 17. Nimirum si minores simplicioresque societates non sufficiunt fini adsequendo, ex plurium consociatione majores et magis compositas nasci, necesse est. Hinc bene observat Justinus *Hist.* 1. 1. initio *intra suam cuique patriam regna finita esse*, idemque testantur exempla Chananaeorum, Phaenicum, Graecorum, Gallorum, Germanorum, Britannorum, quorum provincias o im in plurima regna, pluresque civitates, scissas fuisse, ex *Genes. XIV.* 1. *Jos. XII.* 7. *Jud. I.* 7. Strabone *Georg.* 16. *p.* 519. aliisque scriptoribus constat. Sed paullatim plures civitates, vi oppressae, majorem cum aliis civitatem constituere coeperunt. aliae, imminente a vicinis periculo, foedere junctae in systema aliquod rerumpublicarum maius coaluerunt. Ita Amphictyonum concordia Medorum potentiam concussit, et Achajae res, alioquin satis exiguae, solo sociorum consensu valuerunt. Vid. Jo. Henr. Boecler. *de concilio Amphictyonum.*

(q) Hinc, experientia docet, quo majora sunt imperia eo minus juxta illa consistere libertatem, et, gliscente ni-

§. 20. Ceterum cujuscumque generis sit societas, ex ipsa definitione patet, eam ad adsequendum eumdem finem, eademque adhibenda media, esse comparatam. (§. 16.) Quum vero consentire in eumdem finem, eademque media non possint, nisi qui idem volunt; nec idem velle possint, nisi qui finem bonum, mediaque fini accommodata esse, intelligunt: (Lib. 1. 32. 8.) consequens est, 59, ut singularum societatum concipienda sit una voluntas, unusque intellectus, adeoque 60, veluti singulae unam personam, quam ad differentiam suppositorum physicorum *moralem* vocamus, constituant. (r)

§. 21. Si vero unaquaeque civitas veluti unam personam constituit; (§ 20. 60.) consequens est, 61, ut et iisdem legibus, ac homines singuli, vel per-

---

mis imperio, prolatisque civitatis finibus, saepe ipsam necessitatem subigere homines, libertatis alioquin amantissimos, ut adductius regi se patiantur. In magna enim, at libera et aequali societate, quia pars major meliorem vincit, non possunt non saepe prava consilia capi, fieri etiam vix potest, ut non procax libertas civitatem misceat, sociique in plures factiones distrahantur. Tunc vero *discordantis patriae plerumque non aliud remedium est, quam ut ab uno regatur*, ceu de republica Romana, jam ab Augusto occupata,. judicabant prudentiores apud Tacit. *Annal.* 1. 9.

(r) Sic Cicero *de Offic.* 1. 17. observat, per omnem amicitiam, adeoque et societatem, *ex pluribus fieri unum*, idque ideo, omnes *unum et idem sentiunt.* Add. *Catilin.* 4. 7. At luculentissime Apulejus *de habit. doctr. Plat. Lib. II. p.* 25. *Civitatem esse*, ait, *conjunctionem inter se hominum plurimorum, in quibus sint regentes alii, alii deteriores, conjuncti inter se concordia, atque inde sibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia sua temperantes, unamque civitatem iisdem moribus illam futuram, et* Eadem Vele *atque* Eadem Nolle *incolarum mentes adsueverunt.* Ceterum naturam personae moralis disces ex Senecae *Epist.* 102. itemque ex *l.* 30. *D. de usurp. et usucap.*

sonae physicae, regantur, (s) adeoque 62, officia omnia, quae jus naturae hominibus singulis praescribit, a societatibus quoque, tum majoribus, tum minoribus, religiose sint observanda. 63. Ut contra, quae personis singulis competunt, jure etiam societatibus competant, et socii res juraque, quae ad societatem pertinent, communia habeant; immo 64 et adfectiones personarum et corporum non incommode tribuantur societatibus, adeoque 65, illae eleganti satis metaphora et VIVERE, et ÆGROTARE, immo et MORI et INTERIRE dicantur. Vid. Koehler. *Spec. jur. gent. 1. §. 20. sequ.*

§. 22. Ex eodem principio merito colligimus, 65, unumquemque socium obligatum esse ad actiones suas communi societatis fini attemperandas, adeoque 66, illum injuriam facere sociis, qui ex eorum incommodo fructum capit, vel 67, aliquid agit, quod fini societatis adversatur, vel 68, reliquos socios laedit, ac proinde nec injuriam illi fieri, si et ad resarciendum damnum, et 69, ad officia socii in posterum accuratius observanda, malo quodam passionis, quod poenam vocant, adigatur. (Lib. 1. §. 211. 120.) Deniqne 70, non posse vitio verti

(s) Hoc ipso confirmatur, quod jam supra ostendimus, *Jus Gentium* nihil aliud esse, quam ipsum jus naturae vitae hominis sociali, negotiisque societatum et integrarum gentium adplicatum. (Lib. 1. §. 21. 44.) Et recte jus gentium *jus naturale societatum* vocat laudatus Koehler. *ibid.* §. 34. Ex quo simul patet, quam male ii subducant rationes, qui societates majores, veluti imperia et resp. ab obligatione juris naturalis veluti absolvunt, omniaque justa putant imperantibus, quae illis vel reip. conducant. Unde merito exsecrandum illud Caesaris apud Ciceronem *de offic.* 3. 21.

Si violandum est jus, regnandi gratia

Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

Plura de pestilentissimo hoc pseudopoliticorum principio dixit Hert. *Polit. paed.* §. 13. *p.* 22. *sequ.*

socio, si vel socium, tam male conciliatum, a se segreget, vel 71, ipse excedat societate, in qua nec finis communis, nec mediorum, ad hunc finem necessariorum, ratio habetur.

§. 23. Denique ex eodem principio patet 72, societatem quidem NEMINEM LÆDERE, et 73, SUUM CUIQUE TRIBUERE; non tamen 74, alterius privati, vel alterius societatis, utilitatem suae anteponere debere. Quum enim quaelibet societas unam personam moralem constituat, (§. 20. 60.) eique idem jus quod singulis personis physicis competat, (§. 21. 63.) nulla autem persona physica alteram magis, quam seipsam amare; (Lib. 1. §. 94. 65.) vel ei officia humanitatis, quae sibi, vel amicis, noxia futura sint, praestare teneatur: (Lib. 1. §. 218. 13.) etiam societas alteri hujusmodi officia cum detrimento suo praestare, vel utilitatem alienam propriae anteponere, non tenetur .(*l*)

§. 24. Similiter demonstrari potest, 75, in compositis societatibus minorum utilitatem majorum fini non repugnare, immo eamdem cedere debere utilitati majorum. Quia enim minores societates tunc considerantur tamquam singuli socii, (§. 22. 50.)

(*l*) Ita inhumanos non dixeris unius societatis mercatoriae contribules, si alteri societati, vel privato, monopolium concedere nolint. Id enim cum manifesto totius societatis suae detrimento esset conjunctum. Nec quisquam justum piumque bellum gessisse dixerit Cimbros, Teutones, Helvetios, qui novas quaesituri sedes, quasi jure quodam suo postularent, ut Romani illis loco cederent, certosque terrae tractus, quos ipsi occuparent, adsignarent. Id enim sine maximo propriae reip. detrimento illis concedere non poterant Romani. *Quas enim terras daret populus, agrariis legibus intra se dimicaturus?* inquit Florus III. 3. Et Tencteris atque Usipetibus, similia petentibus, recte respondit Caesar: *Nullos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine injuria possint.* Caesar. *de bello Gall.* 4. 8.

socii vero singuli in unum eumdem finem communem eademque media consentire, (§. 14.) nec propriam utilitatem fiui communi societatis anteponere tenentur: (§. 22. 66.) etiam minores societates, quae in majorem, magisque compositam societatem coalnerunt, nihil, quod majori illi societati manifesto refragetur, agere, salva justitia, possunt. (*u*)

§. 25. Postremo quum in societatibus sociorum omnium officia ex ipso cujusque societatis fine aestimanda sint, (§. 15. 43.) satis patet, 76, esse hanc veluti omnium legum, quibus societates continentur, summam: *AD OMNIA EA AGENDA OBSTRICTOS ESSE SOCIOS SINE QUIBUS FINIS, QUEM SOCIETAS INTENDIT, OBTINERI NEQUEAT*: contra 77, *EA OMNIA, QUÆ FINI SOCIETATIS ADVERSENTUR, OMITTENDA ESSE*, adeoque 78, recte dici, societatis cujusque salutem supremam sociorum legem esse debere.

(*u*) Sic familiae non parum prodesset immunitas a tributis et muneribus quibuscumque personalibus. At quia haec utilitas societatis simplicioris cum detrimento majoris, puta reipublicae, esset conjuncta; nemo hujus rectores dixerit injuriam facere familiae, si immunitatem flagitanti repulsam det: quum contra reprehensionem prudentum procul dubio incurrant principes et magistratus, qui singulis hominibus familiisve consulturi, ner os reip. incidere non dubitant. Hinc quum Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti juberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium d r t: *impetum ejus attinuere senatores*, Dissolutionem Imperii *dicendo, si fructus, quibus respublica sustineretur, deminuerentur.* Tacit. *Annal.* 13. 50.

CAPUT II.

DE OFFICIIS SOCIETATIS CONJUGALIS OBSERVANDIS.

§. 26. *Conjugium est societas licita et simplicissima.* §. 27. *Ejus finis non modo procreatio, sed et educatio sobolis.* §. 28. *Definitio conjugii, de eoque axiomata.* §. 29. *Nuptias faciunt consentientes.* §. 30. *Quae differentia sit consensus sponsalitii et nuptialis?* §. 31. *Habilitas conjugum ratione aetatis.* §. 32. *An et senes, nuptias recte contrahant?* §. 33. *An spadones, et eunuchi?* §. 34. *An omnes natura habiles obligati sint ad matrimonium?* §. 35. *Extra matrimonium vetitum omne genus libidinis.* §. 36. *An πολυγαμια et communio uxorum sit licita?* §. 37. *Argumenta pro πολυανδρια.* §. 38. *Ea rectae rationi non convenit.* §. 39. *Responsio ad argumenta primum, secundum et tertium.* §. 40: *Nec non ad quartum et quintum.* §. 41. *An jus naturae certos gradus prohibeat?* §. 42. *An ritus et sollemnitates nuptiales probet?* §. 43. *Officia conjugum mutua, quae ex natura pacti fluunt.* §. 44. *Itemque, quae ex fine matrimonii.* §. 45. *An marito in uxorem aliquod imperium sit.* §. 46. *Ejus indoles.* §. 47. *An id jus mariti pacto mutari possit?* §. 48. *Marito officium in ferendis matrimonii oneribus.* §. 49. *Matrimonium quatenus indissolubile fit.* §. 50. *Quid statuendum sit de matrimoniis imperfectis.*

§. 26. VELLE Deum, ut genus humanum propagetur, eorumque numerus, qui quotidie debitum naturae reddunt, nova prole suppleatur, (v) vel inde patet, quod alias finis, quem ille in producendo genere humano intendit, non obtineretur. (Lib. 1. §. 77. 31. Qui ergo illum finem ob oculos habent, finem bonum intendunt, simulque media, per quae ille finis obtineri potest, adhibere tenentur. Quum vero obtineri finis ille non possit nisi masculus et femina in concubitum consentiant: consequens est, 1, ut conjugium sit societas, (§. 14.) eaque, 2, quia ad finem bonum et Deo gratum comparata est, licita et honesta, (§. 15. 41.) et 3, quia ex paucissimis hominibus diversi sexus constat, simplicissima dicenda sit. (§. 18. 50.)

§. 27. Quum tamen finis Dei, tanquam auctoris humani generis, non solum in eo consistat, ut ho-

---

(v) Hinc Graeci societatem conjugalem recte vocarunt *τὴν στοιχειώδη τῶν κοινωνιῶν*, *exordialem reliquarum societatem*, et quasi quoddam generis humani seminarium, quia sine ea genus humanum fuisset *unius aetatis*, uti de populo Romano ab uxoribus destituto loquitur Florus *Hist. I.* 1. Rem plane φιλοσοφικῶς expressit Seneca tragoedus *in Hippolyto v.* 466.

Providit ille maximus mundi parens,
Quum tam rapaces cerneret fati manus,
Ut damna semper sobole repararet nova.
Excedat, agedum, rebus humanis Venus,
Quae supplet ac restituit exhaustum genus,
Orbis jacebit squallido turpis situ.

mines exsistant, sed et ut verae felicitatis sint participes: (Lib. 1. §. 77. 31.) sequitur, 4, ut non solum procreanda, sed et ita educanda sit soboles, ne potius inutilia terrae pondera, quam in idonea membra humani generis, adolescat. Quumque officium istud educandi sobolem nemini incumbere possit, quam parentibus, quibus ipse Deus ideo tenerrimum ejus amorem impressit: (x) merito inde colligimus, 5, eos non modo procreationem sobolis, verum etiam commodam ejusdem educationem tan-

---

(x) Adeo *ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur*, observante Justiniano *l. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* immo non homines tantum, sed et ipsa bruta animalia, quae curam foetus non abjicere, prius animadvertimus, quam ipse victum quaerere, seque adversus aliorum animalium injurias defendere possit. Quum ergo Deus, tamquam ens sapientissimum, nihil omnino frustra faciat, et hic instinctus, quem in hominibus brutisque deprehendimus non alium finem habere possit, quam ut illo parentes ad educandam curandamque sobolem impellantur: illam curam nobis demandare voluisse Deum, tam certum est, quam quod certissimum. Recte ergo Euripides *in Medea v.* 1098.

Οἷσι δὲ τέκνων ἐςὶν ἐν οἴκοις,
Γλυκερ'ν βλάςημ', ἐσορῶ μελέτῃ
Κατατρυχομένες τὸν ἅπαντα χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψωσι καλῶς,
Βιοτὸν θ' ὁπόθεν λείψεσι τέκνοις,

Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen, eos, video, curis
Confici omni tempore:
Primum quidem quo pacto illos bene educent,
Et unde victum relinquant liberis.

quam finem matrimonii, sibi ob oculos ponere debere, adeoque 6, genuinum conjugi finem esse PROCREATIONEM COMMODAMQUE EDUCATIONEM SOBOLIS.

§. 28. Itaque CONJUGIUM est societas simplex personarum diversi sexus, procreandae educandaeque sobolis caussa inita. Ex eaque definitione patet, 7, nuptias contrahi non posse sine personarum utriusque sexus consensu. (§. 14.) 8. Ad ea omnia obstrictos esse conjuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit, (y) 9, eaque omnia omittenda, quae huic conjugii fini adversantur. (§. 25. 76. 77.)

§. 29. Quia ergo nuptiae sine consensu contrahi non possunt: (28) facile patet, 10, ratas non esse nuptias inter raptorem et raptam, (Lib. 1. §. 119. 43.) nisi vi rapta ex post facto ultro consenserit: (z)

(y) Sane enim aliquando satius esset, non procreare liberos, quam procreatos male educare. Leve hoc generis humani dispendium est, si non omnibus annis idem sit proventus hominum. At maximum saepe detrimentum illud capit ex uno vel altero homine, nato in generis sui dedecus, quia institutione bona, commodaque educatione caruit. Quam infelix fuit humanum genus, quod uno Nerone fuit numerosius? Recte et graviter Juvenal. *Sat.* 14. *v.* 70.

Gratum est, qu d patriae civem populoque dedisti,
Si facis, ut patriae sit idoneus, utilis agris,
Utilis et bellorum et pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit, quibus artibus, et quibus hunc tu
Moribus instituas.

Add. Senec. *de Benefic.* 3. 30.

(z) Dummodo vera antea vis adhibita fuerit. Saepe enim olim vim gratam experiebantur virgines, non quod nollent alicui nubere, sed ne velle, et ruere in virorum amplexus viderentur. Morem hunc jam antiquissimis temporibus ino-

(§. 16. *) nec magis 11, eas consistere, si alterutri vis atrocior facta, (ibid.) vel 12, dolo malo aliquis implicatus sit nuptiis, a quibus, si abfuisset dolus, omnino abhorruisset. (Lib. 1. §. 57. 53.) Quamvis vero consensus hic conjugum nuptialis omnino sit necessarius: quia tamen societas non est, ubi quis in finem tantum, non item in media, consensit, 13; solum consensum in finem futurum jure naturae nondum efficere nuptias, sed 14, consensum praesentem in ipsam communicationem corporum requiri, arbitramur. (*)

---

levisse, testatur Romulus apud Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom.* 2. *p.* 100. ubi apud Sabinas raptum, suo imperio factum, ita excusat: οὐκ ἐφ᾽ ὕβρει τὴν ἁρπαγὴν, ἀλλ᾽ ἐπιγάμῳ γενομένην ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ᾽ οὓς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον. *Raptum, hunc non ad contumeliam, sed ad conjugium pertinere: morem hunc Graecorum esse antiquissimum, et qui maximum decus adferat expetitis ad nuptias mulieribus.* Idem et aliarum gentium moribus probatum esse, novimus, quasi honestius esset, virginem rapi, quam ultro in manum viri convenire. Hanc vero vim, mulieribus male repugnantibus illatam, non adversari consensui, facile unusquisque animadvertit.

(*) Essentia Matrimonii sita non est in usu seu in carnali capula. Usus *rei* de qua contractum est, non constituit essentiam contractus, sed ipsam subsequitur: sic perfecta est venditio statim ut rei venditae trans'atum est dominium, ut docet Ulpianus. *Non enim pretii numeratio, sed conventio perficit sine scriptis habitam emptionem* leg. 2. de contract. Ita Matrimonium *in fieri* consistit, ut ceteri contractus, in mutua pactione qua partes individuam vitae societatem sibi spondent, et ad aliquid ultro citroque se obligant. Idem spectatum *in facto esse* situm in vinculo quod ex mutua illa virum inter et mulierem pactione resultat. Ideoque verum fuit matrimonium Adamum inter et Evam in Paradiso Terrestri, ut patet Genes. II. *Hoc nunc os, ex ossibus meis .... Quamobrem relinquet homo Patrem suum, et Matrem, et adhaerebit Uxori suae, et in v.* 25. *Erat autem uterque nudus, Adam scilicet et UXOR ejus.* At-

§. 30. Ex quo simul patet, 15, consensum in futuras nuptias potius SPONSALIORUM, quam CONJUGII, nomine venire, adeoque 16, subtiliorem esse canonistarum distinctiunculam inter sponsalia DE PRÆSENTI et DE FUTURO, quam ut ea ex recta ratione possit defendi. Quia tamen sponsalia sunt pactum, pactaque omnia jure naturae perfecte obligant: (Lib. 1. §. 387. seq.) nemo dubitaverit, 17, quin et sponsalia sint adimplenda, (a) nisi 18, ea, quibus et alia pacta vitiari observavimus, (Lib. 1. 392. sequ.) vel animorum dissimilitudo, vel aliae justae caussae dirimi potius hoc pactum, quam per male conciliatum infelicissimis auspiciis jungi, suadeant.

---

tamen nullus fuit Adamum inter et Evam matrimonii usus in Paradiso, sed tunc tantum, cum inde propter peccatum ejecti sunt, ut liquet ex Cap. 4. 2. Apposite ergo S. Chrysostomus, *matrimonium non facit coitus, sed voluntas.*

Nec obstat quod sine copula matrimonii finis haberi non potest, quia conjunctio ad prolem, non magis est primarius ejusdem finis, quam ipsa prolis susceptio, quae tota est a Deo, nec tribuitur sterilibus, quorum tamen conjugia indubitate valida sunt. Hinc Cathechismus Trid. part. 2. n. 5. « Quamvis in perfecto Matrimonio insint consensus in» terior, pactio externa verbis expressa, obligatio et vin» culum quod ex ea pactione efficitur, et conjugum copula» tio, qua matrimonium consumatur; nihil tamen horum » matrimonii vim, et rationem proprie habet, nisi obliga» tio illa et nexus, qui conjunctionis vocabulo significatus » est.

(a) Mira ergo dispositio juris Romanorum, ut sponsalibus neutra pars perfecte obligetur. Quum enim reliqui Latini inde saltim actionem ex sponsu darent, ad id, quod interesset, pactum hoc non fuisse servatum: Gell. *Noct. Att.* 4. 4. Romani quemque suo arbitrio et impune renunciare conditioni, statuebant. *l. 1. C. de sponsal. l. 2. C. de repud.* Sed cum ipsis conjugibus summa esset divertendi libertas; fieri vix poterat, ut vinculum, quod sponsum sponsamque continet, firmius existimarent: ac proinde non potuerunt non et repudia apud eos esse liberrima.

§. 31. Quumque finis matrimonii sit procreatio commodaque educatio sobolis, (§. 27. 6.) eaque omnia, sine quibus hic finis obtineri non potest, facienda, quae illi adversantur, omittenda sint: (§. 28. 8 9) sequitur sane, 19, ut, qui ad nuptias adpellent animum, ea aetate esse debeant, ut sperari possit, eos et procreationi sobolis, et ejusdem educationi sufficere, et hinc 20, merito arcendi sint infantes: immo 21, et adolescentes, quorum nondum est vel tantus vigor, ut genus humanum nova vegetaque sobole augere, vel tanta virtus et prudentia, ut et alimenta uxori liberisque parare, et eorum actiones, pro eo, ac decet, regere possint. (*b*)

§. 32. Ex quo facile intellectu est, quid judicandum sit de senum nuptiis. Quemadmodum enim 22,

---

(*b*) Hinc ea in re plerosque legislatores prudentia superavit Lycurgus. Quum enim is vulgo juvenum ac juvencularum nuptias quam maxime probari, animadverteret: ipse teste Xenophonte *de rep, Laced. Cap.* 1. §. 6. *ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι; ἔταξεν, ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγονίᾳ νομίζων*, *potestate ademta, ne quivis uxores ducerent, quum ipsis lubitum esset, jussit, ut, dum vigerent corpora, matrimonia contraherent: idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Deinde quum plerique parentes ad procreandam, quam educandam sobolem sint aptiores: Lycurgus hanc curam publicam esse voluit, omnibusque Laconum adolescentibus praefecit: *ἄνδρα ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀγχαὶ καθίστανται ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται τοῦτον δὲ κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα, εἴ τις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν*, *virum ex illorum numero, qui summos magistratus obeunt, cui paedonomi est inditum nomen, cuique plenam potestatem colligendi pueros concessit, et eosdem puniendi graviter, inspectanti, an quis nequiter agat. vid. Xenoph. ibid. Cap II.* §. 2. Digna profecto res, quam non negligerent aliae respublicae.

ob indissolubilitatem hujus societatis, de qua paullo post dicendi locus erit, non divellendi sunt conjuges, qui in illo statu consenuerunt, 23, tolerandumque etiam videtur matrimonium viri declivioris aetatis, sed adhuc vegeti, cum muliere juvene, quum adhuc sperare liceat, par illud, finem matrimonii adsequuturum: ita 24, nemo sanus probaverit nuptias senis cum sene, vel 25, adolescentuli cum anu effoeta ac decrepita, quale par male compositum sine turpissima impudicitia nec in finem, nec in media matrimonii consentire potest. (*c*)

§. 33. Multo minus ergo 26, iis permittendum est matrimonium, quos vel ipsa natura, vel 27, hominum malitia, potentia procreandi sobolem privavit, adeoque 28, impudicissimae sunt non modo eunuchorum, sed et spadonum nuptiae, quamvis eas exemplis non carere, satis constet, (*d*) nisi 29, occulta et incerta sit masculi impotentiae sterilitasve feminae, nec omnis spes curationis evanuerit, alterque conjux hoc Catone contentus esse, et meliora sperare, velit.

(*c*) Quid enim turpius, quid impudentius fingi potest femina, quae, *quum sint tres capilli, quatuorque dentes, gaudet octagin'a nupturire post mortes, virumque demens cineribus suis quaerit prurire?* uti loquitur Martial. *Epigr.* 3. 29. Tolerantur in civitatibus hujusmodi nuptiae; quae nuptiarum nomen vix tuentur, quia, judice Quinctiliano *Declam.* 306. *quaedam et nubendi impudicitia est.* Eleganter, uti solet, de hujusmodi matrimonio Pufendorffius *de jure nat. et gent.* 6. 1. 25. *Quae matrimonia fortasse non incommode vocare possis* Honoraria: *eo sensu, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris sine functione datur. Apud Suetonium Ner. Cap.* 35. *uxoria ornamenta vocantur, eo sensu, quo triumphalia ornamenta dici sueverunt.*

(*d*) Absurda ergo matrimonia spadonum apud Ægyptios, de quibus Grot. *ad Deut. XXIII.* 2. Absurda itidem eunuchorum apud Turcas, de quibus Ricaut *dans l'état présent de*

§. 34. Quamvis vero ex eodem principio recte colligere liceat, 30, eos easve, qui quaeve obtinendo matrimonii fini se satis idoneos idoneasve esse animadvertunt, recte et ordine facere, si matrimonium contrahant: non tamen 31, talis est obligatio ad ineundum matrimonium, ut is contra jus naturae egisse videatur, qui castum caelibatum inauspicato praeferre matrimonio statuit. (e) Quum enim nemini imputanda sit omissio actionis, si agendi defuerit occasio, (Lib. 1. §. 114. 56.) et saepe contingat, ut tum res ipsa, tum tempus, locus aliaeque circumstantiae turbent consilium contrahendi matrimonium, adeoque illud ineundi desit occasio: vitio sane tunc ei verti non potest caelibatus, cui divina providentia conditionem honestam non obtulit.

---

l' empire Ottoman. 2. 21. Et tamen inter ipsos Christianos, quod mireris, disceptatum novimus, licitumne sit castrato uxorem ducere? Qua de quaestione singularis exstat libellus Hieronymi Delphini *de eunuchi conjugio*, quod ipse lepide vocat *die Capaunen heyrath*, recusus *Jenae* 1637. Id vero merito retuleris inter portenta saeculi, de quibus jam sua aetate Juvenalis *Sat.* 1. *v.* 22.

Quum tener uxorem ducat spado, Maevia Tuscum
Figat aprum, et nuda teneat venabula mamma:

Difficile est, satyram non scribere.

(e) Est haec sententia Judaeorum, quam ex eorum magistris pluribus describit Jo. Selden. *jur. nat. et gent. secund. discipl. Hebr. V.* 3. Neque enim illud recte probant ex loco *Genes. I.* 38. qui non legem, sed benedictionem divinam, comprehendit. Et absurdum est, illos, qui caelibatum ex justa caussa praeferunt matrimonio, coargui, quod generi humano male consulant, quasi ideo interiturum sit genus humanum, si unus vel alter ex justa caussa ad nuptias non adpellat animum. Hinc parum memores praeceptorum Paulli Apostoli, 1. *Corint. VII.* esse videntur ii, qui ex Christianis pedibus in illam Judaeorum sententiam ire non dubitant.

§. 35. At id tam certum est, quam quod certissimum, quum medium sit propter finem, adeoque concubitus propter procreationem, educationemque liberorum, omniaque, quae huic fini adversantur sint omittenda, (§. 28. 9.) 32, graviter peccare omnes, qui medio illo, quod Deus ad certum finem destinavit, abutuntur ad explendam tantum libidinem, adeoque 33, omnem nefandam Venerem, quam scire non proficit 34. omnia adulteria et 35, stupra, 36, omnes furtivos amores, qui insuper cum maxima aliorum injuria conjuncti sunt, denique 37, omnes foedas pollutiones aeque, ac 38, quaestum nefandum et 39, lenocinium rectae rationi omnino adversari: neque adeo 40 aliud esse propagandi supplendique generis humani legitimum medium, praeter societatem conjugalem, quam adhuc descripsimus. (*f*)

§. 36. Ob eamdem caussam 41, πολυανδρίαν, id est, unius feminae cum pluribus viris conjunctionem, rectae rationi omnino refragari, adeoque et 42, communionem uxorum, quam in republica sua Platonem civibus permisisse, ajunt, plane esse reprobandam, liquet. Aristot. *Polit. II.* 2. Quum e-

(*f*) Omnes enim hac impurissimae commixtiones non fiunt procreandae sobolis caussa, sed ii, qui his libidinibus indulgent, potius hunc finem, quantum in ipsis est; impedire student. Et si vel maxime natura hoc pravum illorum consilium alio vertit, ut soboles, etiam invitis parentibus, nascatur: his tamen alter finis, puta educatio ejusdem, minime omnium ob oculos est, et maxime patri, qui prolem, tamquam incertam et vulgo quaesitam, plerumque negligit. Ex quo deinde plerumque sequitur, ut infelicissimi hi liberi ad omne scelus adolescant, et generi humano oneri potius sint, quam ornamento. Quod cum omnino prohibendum sit: facile patet, non injuste agere magistratus, qui et adulteros et stupratores ad suppeditanda liberis alimenta: et hos, si feminas, injecta spe matrimonii, ad stuprum pellexerint, etiam ad ducendas stupratas adigunt.

nim utroque casu incerta futura sit paterna prolis origo, eaque incertitudo commodam liberorum educationem vel maxime impediat: (§. 35. *) tantum abest, ut foedas has commixtiones probet recta ratio, ut ne ii quidem populi, quos aliquin πολυγυνίαν, id est, unius viri cum pluribus uxoribus conjugium, permisisse constat, ulli feminae facultatem dederint, cum pluribus maritis uno eodemque tempore in manum conveniendi. (g)

§. 37. Paullo altioris indaginis est quaestio, an πολυγυνίαν, seu unius mariti cum pluribus uxoribus connubium, jus naturae permittat? Neque enim 1, hujusmodi conjugium, vel procreationem sobolis impedit, vel 2., efficit, ut proles incerta videatur. Praeterea 3, multae gentes, ipseque Dei populus, et probarunt hanc cum pluribus uxoribus societatem, et sibi non infelices visi sunt, dum plures feminas domum duxerunt; ut jam non dicamus, 4, Turcarum, aliorumque populorum orientalium, exempla argumento esse, non pejus se habere liberorum procreationem atque educationem, si unus

---

(g) Non igitur acutus Papirius Praetextatus eludere potuisset curiositatem matris, quid rei magnae in senatu eo die consultatum esset, paullo compressius ac violentius sciscitantis, quam dum actum in senatu dixit: *utrum videretur utilius magisque e republica esse, unusne, ut duas uxores haberet, an ut una apud duos nupta esset?* Quum enim nulli in mentem venisset, alterutrum legibus permittendum esse: matronae Romanae, a matre Praetextati de periculo monitae, postero die nudare animi sententiam non dubitarunt, adeuntes amplissimum ordinem, et non sine lacrymis orantes, *una potius duobus nupta fieret, quam ut uni duae.* Gell. *Noct. Att. I.* 23. Sed tantum abest, ut πολυανδρίαν, tolerarint Romani, ut ne barbari quidem eam umquam admiserint, quamvis promiscuum usum uxorum aliqui probarint, veluti Taprobanenses, Ichtyophagi, Hylophagi, Nomades, Garamantes, Troglodytae, Agathyrsi, Gindani, Britanni, de quibus videndus Pufendorff. *de Jur. nat. et gent.* 6. 1. 15.

plures, quam si unam quisque domum ducat: itemque 5., saepe vel mariti vigorem, vel uxoris intolerabiles mores, vel ejusdem sterilitatem, vel ipsius reipublicae salutem, aliasque justas caussas videri suadere, ut polygamia simultanea monogamiae praeferatur. (*h*)

§. 38. Enimvero quum conjugum sit, ea omnia, quae conjugii fini adversantur, omittere, (§. 28. 9.) fini vero illi, quia conjugium est societas, vel maxime adversatur, discordia circa finem et media (ibid.) denique illa discordia eo minus evitetur, quo major est societas: (*i*) (§. 19, 57.) merito

(*h*) Eo redeunt praecipua, quibus polygamiae patroni utuntur, argumenta, ex sola ratione depromta. Quae enim ex scriptura sacra addunt, ea huc non pertinent. Magno argumentorum utriusque generis adparatu caussam hanc egerunt Huldericus Neobulus, de cujus libro *de digamia* videndus Seckend. *Hist. Lutheran.* 3. 79. *Addit.* 3. *litt.* **X.** *pag.* 281. Bernardinus Ochinus, ex instituto refutatus a Theod. Beza *libro de polygamia* et Jo. Gerardo *de conjug.* §. 207. de quo videndus Petr. Bael. Dict. hist. et crit. sub Ochinus. Jo. Lyserus, qui sub fictis Theophili Alethaei, Vinc. Athanasii, Gottl. Wahrmundi nominibus latitans, plures libellos ea de re sparsit in vulgus, de quibus fusius egit Vinc. Placcius *Theatr, pseud nym. num* 97. 277. 2867. Adversus eum calamum strinxerunt Jo. Brunsmannus. Jo. Musaeus, Dickmannus, Feltmannus, Gesenius, at in Pufendorffium injurius, Jo. Meyerus, et alii. Denique polygamiae patrocinium suscepit vir, quem studia sua, melioribus litteris consecrata, hoc ingenii foetu interrumpere non decebat, Daphnaeus Arcuarius, in libro Germanice scripto *von Ehe-sachen:* ut jam non dicamus de novissima controversia, quae nuper a jureconsulto Dantiscano, majore fortassis ecclesiae damno, quam fructu, excitata, plures libellos cristicos peperit, quos, utpote ubivis obvios, recensere hic nihil attinet.

(*i*) Hoc tam certum est, quam quod certissimum. Plures unius viri uxores invidia, zelotypia, aemulatio, et mille aliae caussae quotidie collidunt. Jam enim mulier mulieri vetustiori, juvenculae, foecundiori, magisque amabili jam plures earum marito, unam vel alteram sibi praeferenti,

colligimus, 43, πολυγυνίαν, quoque rectae rationi minus convenire, quam unius cum una matrimonium, et proinde 44, quum natura nos obliget, ut ex pluribus bonis id, quod optimum est, eligamus, (Lib. 1. §. 92. *) potius nos ad monogamiam, quam ad polygamiam eligendam esse obligatos.

§. 39. Nec tanti sunt rationes, paullo ante recensitae, ut earum caussa deserere velimus vadimonium: ponamus, I. procreationem sobolis non impediri πολυγυνίᾳ, at tanto magis impeditur finis alter, puta, commoda liberorum educatio, (§. 38. *) quae a procreatione non est sejungenda. (§. 27.) II. Quamvis proles etiam in πολυγυνίᾳ certa sit, haec tamen certitudo non impedit, quo minus quaelibet mater suis tantum liberis faveat, reliquarum prolem odio plus quam Vatiniano prosequatur, vel eam saltim novercalibus instigationibus patri exosam reddere studeat III. populis orientalibus, quibus clima ferventius, ipsaque naturalis lascivia πολυγυνίαν persuasit, facile opponi possunt tot gentes humaniores, quibus eadem displicuit. Nec mos Judaeorum pro norma est, quum ipse Servator ea omnia quae a primaeva Dei institutione discrepent, (*k*) in Judaeis tolerata magis, quam adprobata a Deo esse, doceat πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν. *propter duritiem cordis eorum. Matt.* 19. 8.

---

jam caedem alterius liberis erectioris ingenii, vel patri paullo carioribus, succensent. In hoc vero intestino bello, quae posset locum habere concordia? quis consensus in educationem tam dissortium liberorum? Viderunt tam tristia exempla familiae Abrahami et Jacobi, quum in iis floreret virtus et pietas. *Genes. XVI.* 5. *XXI.* 9. *sequ. XXIX.* 30. *sequ. XXX.* 1. *sequ.* Quid non evenire posse credimus aliis, qui pro mulieribus probis et modestis Medeas vel furias aliquot domi alerent?

(*k*) Nulla autem ostendi potest ratio, cur in quaestione de divortiorum licentia magis ad primaevam matrimonii in-

§. 40. Ejusdem commatis et reliqua sunt argumenta, in quibus polygamiae adsertores caussae suae praesidium quaerunt. Nam IV. quae de Turcarum aliorumque populorum orientalium felicitate, tranquillitateque domestica jactant, partim annalibus eorum, ipsique experientiae repugnant, partim iis mediis obtinentur, quae naturae atque indoli societatis matrimonialis plane repugnant. (*l*) Et quid, quaeso; 5. incredibilius est, quam uni non sufficere unam? quid incertius, quam eum, cui inverecunda vel immodesta obtigit uxor, alteram, quam illi superinducit, verecundiorem modestioremque; vel cui jam infaecunda domi est, alteram faecundiorem habiturum? Quid si pro una furia duas tresve inveniat? Immo totum hoc argumentum non nisi iis alicujus ponderis esse videbitur, quibus.

Sola est utilitas justi prope mater et aequi, id est, qui falsum juris naturae et gentium principium pro vero adoptant. (Lib. 1. §. 78. *)

---

stitutionem respiciendum sit, quam ubi de πολυγυνίᾳ, disputatur. Immo ab ipso divortio, quod Servator primaevae institutioni refragari, ac proinde παρεκτὸς λόγυ πορνείας illicitum esse docet, recte ducimus argumentum ad prohibitionem πολυγυνίας. Si enim is, qui, repudiata injuste priore uxore, aliam ducit, adulterii reus est: multo magis adulterii reus erit, qui constante matrimonio uxori aliam superinducit, quia ratio, a Christo adducta, quod nempe Deus, instituens matrimonium, voluerit, *ut duo sint caro una. Matt. XIX.* 5. non minus poligamiae, quam divortio, obstat.

(*l*) Notum est, orientales populos, qui plures uxores alunt, easdem gynaeceo, tamquam carceri perpetuo inclusas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum, pati esse conditionem. Hinc Aristotel. *Polit.* 1. 1. Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. *Apud barbaros autem femina et servus eumdem ordinem habent.* Adde de Persis insignem locum Plutarchi *in Themistocl. pag.* 125. Praesto iis est eunuchus aliquis, qui illas custo-

§. 41. Non minus difficilis est quaestio, an ex juris naturae praescripto et sanguini habendus sit honor, adeoque nuptias et cognatio, et adfinitas impediant? Enimvero quum matrimonii fini adversari non videatur hujusmodi conjunctio: (§ 28, 8 9.) satis constare arbitror, 45, eam ex hac caussa juri naturae haud adversari. Attamen quia nuptiae, inter adscendentes, et descendentes, contractae, cum maxima turpissimaque respectuum, qui inter has personas intercedunt, confusione conjunctae sunt: 46, ipsa recta ratio, illas omnino inhonestas esse, agnoscit, et 47, eatenus Jcti Romani non male statuerunt, hunc esse *incestum juris gentium.* (m) *l.* 38. §. 2. *D. ad leg. Jul. de adult.* quin et 48, in linea collaterali nuptiis inter proximos cognatos cognatasque pudorem impedimento esse, existimaruut *l.* 68. *D. de ritu nupt.*

---

diat, et ab omni aliorum hominum consuetudine plane avertat. Liberi etiam, maxime dignioris sexus, raro matris, plerumque autem eunuchi alicujus, vel servi, disciplinae traduntur. Quae omnia an naturae hujus societati conveniant, facile intelligit quisquis uxorem vitae fortunaeque sociam, non captivam, non ancillam, esse debere, cogitaverit.

(m) Quum enim natura probare non possit contradictoria, tales vero verae sint obligationes uxoris et matris, patris et fratris, et matris et sororis, quae in una persona vix consistere sine summa confusione possunt: nec possunt hae nuptiae consistere, quibus hi respectus in una eademque persona manifesto confunduntur, veluti in nuptiis Hersili et Marullae, de quibus vetus epigramma:

Hersilus hic jaceo, mecum Marulla quiescit:
Quae soror, et genitrix, quae mihi sponsa fuit.
Me pater e nata genuit: mihi jungitur illa:
Sic soror et conjux, sic fuit illa parens.

Sunt haec sane ita comparata, ut et paganis turpia viderentur,

§. 42. Quum porro omnes commixtiones extra matrimonium, quippe ad solam explendam libidinem comparatae, rectae rationi adversentur, nec aliud ligitimum sit genus humanum propagandi medium, quam societas conjugalis: (§. 35.) consequens est, 49, ut et ipsorum conjugum, et liberorum inde natorum intersit, animum hanc societatem contrahendi signo quodam externo testatum fieri, justamque uxorem a concubina, maritum a stupratore vel concubinario, liberos legitimos ab illegitimis discerni. Quod quum commodius fieri non possit, quam si nuptiae publice et solemniter contrahantur: facile reddideris rationem, 5o, cur omnes poene gentes, certos ritus nuptiales, arbitrarios illos quidem, ast ad declarandum consensum nuptialem, officiaque conjugum siguificanda idoneos, adhibendos existimarint. (*n*)

---

ex quorum numero Ovidius *Metam.* 10. *v.* 9. Myrrham ita loquentem inducit:

> *Tunc soror nati, genitrixque vocabere fratris?*
> *Nec, quod confundas et jura et nomina, sentis?*

Inter laterales confusio tanta non metuenda, at confusio tamen quaedam respectuum et obligationum evitari non potest, si eadem soror, eadem uxor sit. Hinc honestius putamus, has quoque nuptias non permitti, nisi eas absoluta excuset necessitas. Et sic facile reddideris rationem, cur Adami liberi sine incestus crimine inter se contraxerint nuptias, quum incestuosi procul dubio hodie dicendi sint, qui eorum exemplum imitari non dubitarent. Pertinet enim haec graduum prohibitio ad officia erga alios, quorum ea est natura et indoles, ut, si necessitas ab ipso Deo objiciatur, quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis. (Lib. 1. §. 162. 64.)

(*n*) Nulla poene fuit gens tam barbara, quae non ritus quosdam adhibuerit in contrahendis nuptiis, multoque magis gentes humaniores, veluti Hebraei, Graeci, Romani hujusmodi solemnitatibus utendum putarunt, de quibus tanto

§. 43. De officiis utriusque conjugis omnia sunt certa et perspicua. Quum enim natura hujus societatis requirat consensum. (§. 33, 7.) iis vero sine amore ac concordia sperari nequeat: consequens est, 51, ut conjuges mutuo amore sese complecti, 52, et non modo communem rem familiarem (*o*) communi consilio administrare et curare, sed et 53, alter alteri pro virili adjumento esse, immo et 54, communem utramque fortunam habere, in primis vero 55, in liberorum educatione ope et consilio se invicem juvare debeant.

---

adparatu agunt viri docti, qui antiquitates Hebraeorum, Graecorum, Romanorum, aliarumque gentium ex instituto descripserunt, ut propositi immemor esse viderer, si de ritibus illis vel verbum addendum putarem. Id tantum moneo, Romanos, oblanguescente paullatim vetere illa disciplina, eo demum devenisse, ut nullum poene ritum amplius adhiberent, eoque factum esse, ut saepenumero dubitaretur, justaene uxoris, an concubinae locum in aedibus teneat femina, idque aliquando ex instrumentis dotalibus, §. *ult. Instit. de nupt.* aliquando ex ipsa feminarum conditione qualitateque adfectionis esset dijudicandum. *l.* 24. *D. de ritu nupt. l.* 31. *pr. D. de donat.* Quam facile vero supersedissent his quaestionibus, si more majorum certo ritu contraxissent nuptias?

(*o*) Equidem an communio illa bonorum, mortuo alterutro conjuge, effectum habere, et quanta pars substantiae communis superstiti, quanta defuncti heredibus, obvenire debeat, vel pactis, vel legibus, definiendum est. Constante tamen matrimonio communia omnia habere conjuges, etiam recta ratio agnoscit. Quum enim socii ob unitatem voluntatis sint una persona, (§. 20. 60.) ac proinde res et jura, quae ad societatem pertinent, communia habeant: (§. 21. 63.) manifestum est, idem etiam inter conjuges observandum esse, adeo, ut et Romani, quamvis exolescente in manum conventione, ab usu recederet illa *κοινωνία ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν*, *omnium bonorum et sacrorum communio*, quam inter conjuges esse voluerat Romulus, teste Dionysio Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib.* 2. *p.* 95. tamen communem utrique conjugi bonorum usum es-

§. 44. Et haec quidem communia sunt utriusque conjugis officia, quae ex consensus ac societatis natura prono alveo fluunt. Ex fine porro matrimonii (§. 27, 6.) colligimus, 56, conjuges merito cohabitare sibique solis 57 invicem corporis usum praebere, adeoque 58 ab adulteriis, aliisque furtivis impurisque amoribus, abstinere, (*p*) 59, liberos pari amore complecti, nec 60, alterum alterius curam et sollicitudinem, quae liberos commode educare cupit, inutilem atque infructuosam reddere debere.

§. 45. Satis porro manifestum est, imperfectam admodum fore hanc societatem, si tam esset aequa-

---

se statuerent *l. 1. D. rer. amot. l. 5. C. de crim. expil. hered.* Ex quo facile patet, cur Modestinus, retenta vetere definitione, nuptias, quales et sua aetate erant, dixerit *conjunctionem maris et feminae; consortium omnis vitae, divinique et humani juris communicationem l. 1. D. de ritu nupt.*

(*p*) Sunt, qui hoc officium tantum ad uxorem, non item ad maritum pertinere existimant, ex ea ratione, quod eo neglecto, incertitudo prolis uxori non sit metuenda. Enimvero uti omnino vetita est commixtio, qua sit, ut incerta sit origo sobolis: ita non sequitur, ut licitus sit congressus, ex quo illa incertitudo non sit metuenda. (§. 39. 11.) Vid. Gundlingii *diss. an major a feminis, quam a viris, castitas requiratur.* Nos ex regula principali justitiae naturalis hoc argumentum ducimus: Quod sibi quisque non vult fieri, id nec alteri facere debet. (Lib. 1. §. 177. 6.) At maritus non vult, ut uxor alterum majore amore, quantumvis innoxio, quam se complectatur, vel ulli alii, quam sibi, corporis usuram praebeat: Hinc ad idem officium obstrictus est maritus. Recte itaque Chrysostom. *humil.* 19. *in* 1. *Cor. VII. In aliis sit praerogativa viri, non in pudicitia.* Et Gregor. Nazianzenus: *Πῶς ἀπαιτεῖς, ὀκ ἀντιτερεις; Quo jure exigis quod non rependis?* Add. Lactant. *Instit. div.* 6. 3. Hieron. *ad Ocean.* et *can.* 20. *causs.* 32. *quaest.* 5. Quamvis uxoris impudicitiam fini matrimonii magis, quam viri incastitatem, repugnare, facile largiamur.

lis, ut penes neutrum conjugem aliqua negotia communia dirigendi, facultas relinquatur, quia in plerisque contingere posset, ut in eligendis mediis, quam maxime dissentirent, adeoque, quum inter duos ne numerus quidem suffragiorum vincere possit, res non habeat exitum. Quamvis vero tunc prudentius consilium praeferendum videatur: (Lib. 1. §. 92. *) tamen quia aeque incertum futurum esset, uter conjugum magis altero sapiat, merito ad id, quod plerumque fit, attendendum, adeoque 61, marito aliqua praerogativa concedenda erit circa negotia, quae ad societatis communis salutem utilitatemque pertinet. (q) (§. 28, 8.)

§. 46. Quum vero ea praerogativa, marito concessa, non nisi ad negotia, quae ad societatis salutem utilitatemque pertinent, porrigatur: (§. 45, 61) consequens est, 62, ut illa maritalis potestas de-

---

(q) Quum enim ad ea omnia obstricti sint conjuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit: (§. 28. 8.) obstricti etiam erunt ad alterutrius praerogativam ferendam, sine qua sperandus non esset in eadem media consensus. Quia vero in societate inter pares praerogativa illa merito debetur prudentiori, eique, cui plus oneris incumbit, is vero in societate conjugali ut plurimum est maritus: uxor obstricta erit, ad praerogativam mariti ferendam. Martial. *Epigr*. 8. 12.

Inferior matrona suo sit, Prisce, marito:
Non aliter fuerint femina, virque pares.

Et Plutarch. *conjugal. praecept. p.* 129. Ὥσπερ ἂν φθόγγοι δύω σύμφωνοι ληφθῶσι, τοῦ βαρυτέρου γίνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πρᾶξις ἐν οἰκίᾳ σώφρονι ὑπὸ πράττεται μὲν ὑπ᾽, ἀμφοτέρων ὁμονοούντων, ἐπιφαίνει δέ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν, ἢ καὶ προαίρεσιν. *Sicut quum sumuntur duae consonae voces, cantus graviori adscribitur: ita in familia recte instituta omnes res quidem geruntur consensu conjugum, viri tamen vel* Imperium *vel* Consilium *eminere.*

generare non debeat in imperium herile, quale apud barbaros plerosque invaluisse, jam supra observavimus. (§. 40. *) nec adeo 63, consistere in jure vitae et necis, quod leges quorumdam populorum maritis indulserunt, Gell. 10. 23. Tacit. *Annal.* 13. 32. Caes. *de bell. Gall.* 6. 19. Tacit. *de mor. Germ. Cap.* 19. multoque minus 64, in jure uxores aliis vel vendendi, vel commodandi, a quo more ii populi, apud quos uxores tamquam res in commercio fuerunt, ipsique Romani non abhorruerunt. Plutarch. *in Catone p.* 770. Tacit. *Annal.* 5. 1. Dio Cass. *Hist. Lib.* 47. *p.* 384. sed 65, in facultate uxorum actiones prudente consilio regendi, 66, easdem defendendi, 67, immodestas modice, et pro conjugum conditione et dignitate castigandi, (r) (§. 22, 69.) immo et 68, ob caussas graviores, de quibus paullo post erit dicendi locus, matrimonio mulctandi. (§. 22. 70.)

(r) Dico castigationem illam conditioni dignitatique utriusque conjugis debere accommodari. Quum enim conjuges, tamquam socii, sint veluti una persona : (§. 20. 60.) ignominiosa castigatio uxoris cum ipsius viri ignominia est conjuncta. Quia vero unumquemque decet existimationem suam pro virili conservare : (Lib. 1. §. 153. 44.) contra officium faciet maritus, si uxorem contra dignitatem tractando, et illius et sui ipsius existimationem laedit. Unde elegans Germanorum paroemia : *Wer sich die nase abschneidet schandet se in angesiht.* Eleganter virorum hujusmodi imprudentum disciplinam reprehendit Plutarch. *in praecept. conjugal. p.* 139. Οἱ τοῖς ἵπποις ἐφάλλεσθαι μὴ δυνάμενοι, δι᾽ ἀσθένειαν ἢ μαλακίαν, αὐτοὺς ἐκείνους ὀκλάζειν καὶ ὑποπίπτειν διδάσκουσιν, οὕτως ἔνιοι τῶν λαβόντων εὐγενεῖς ἢ πλουσίας γυναῖκας, οὐχ ἑαυτοὺς ποιοῦσι βελτίους, ἀλλ᾽ ἐκείνας περικολούουσιν, ὡς μᾶλλον ἄρξοντες ταπεινῶν γενομένων. Δεῖ δὲ, ὥσπερ ἵππου τὸ μέγεθος φυλάττοντα, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς, χρῆσθαι τῷ χαλινῷ. *Qui ob imbecillitatem aut mollitiem non possunt insilire in*

§. 47. Quia vero haec praerogativa marito ob praesumtam damtaxat majorem prudentiam et onera matrimonii, ei incumbentia, debetur, (§. 45. *) et saepe tamen contingit, ut virilis animi femina viro ingenii minus perspicacis; opulentior pauperi, regina privato nubere cogatur: 69, omnibus his casibus pacto sibi praerogativam illam stipulari posse feminam, (*s*) nemo negaverit, exemplaque docent, 70, reginas nuptias principi, cui nihil in uxoris regno imperii est, priores in societate etiam conjugali partes tenere, nisi 71, uxor, regni heres, ipsum imperium in maritum transcribere malit sola dignitate contenta.

§. 48. Quum vero ordinarie maritus priores in

---

equos, illos condocefaciunt, ut se submittant, ac ingeniculent. Eidem modo quidam, ducendo nobiles et opulentas uxores, non sese meliores reddunt, sed uxores deprimunt, ut humilibus facilius imperare possint: quum oporteat, ratione habita, ut magnitudinis in equo, ita Dignitatis in Muliere, *fraeno uti.*

(*s*) Sic sane quod referunt Aristotel. *Polit.* 5. 11. et Sophocl. *in Oedipo Colon. v.* 354. apud Ægyptios uxorem imperare marito, id ex pacto esse, docet Diodor. Sicul. *Biblioth. I.* 27. De *reginae marito*, quae dici possunt, omnia jam occupavit doctissimus Jo. Philipp. Palthenius, dissertatione singulari, edita Gryphisu. 1707. ubi et varia, quae huc pertinent, pacta dota'ia, et natas inde controversias illustres accuratius explicavit. In primis notabile est exemplum Jacobi Bodnelli, Ducis Orcadum, qui ducturus Mariam, Scotorum Reginam, conceptis verbis juravit, *se nullam inde praecellentiam, aut supremi gradus fastigium spectare, sed id unum, ut perinde Reginae, atque adhuc fecerit, quoad viveret, pareret atque inserviret.* Buchan. *rer. Scot. Hist. Lib.* 16. *p.* 674. Ad ea, quae ex jure divino positivo. *Genes. III.* 16. 1. *Cor. XI* 7. 1. *Tim. II.* 11. *Eph. V.* 23. *Coloss. III.* 18. 1. *Petr. III.* 1. his omnibus opponi solent plura, recessit laudatus Palthenius *ibidem* §. 30. *seq.* quae tamen, alio plane innixi fundamento, in medio relinquimus.

societate connubiali partes, teneat: (§. 45.) 71, non potest etiam detrectare officium 72, alendi uxorem et liberos, 73, oneraque matrimonii ferendi: quamvis 74, quia communes sunt liberi, communisque rei familiaris cura utrique incumbit, (§. 43, 52) merito et uxor partem istorum onerum, quantum opes ejus ferunt, in se suscipiat, eoque 75, procul dubio sit origo dotium apud Graecos et Romanos; quas et illae uxores adferebant maritis, quae ab hereditate parentum non excludebantur. (*t*)

§. 49. Denique quum omnia omittenda sint, quae matrimonii finem impediunt, (§. 28, 9.) educatio vero liberorum, quae non minus, quam procreatio eorumdem, finis matrimonii est, perpetuam conjugum societatem requirant: facile patet, 76, ei fini omnino adversari divortiorum licentiam, qualis apud plerasque gentes olim invaluerat. At quia tamen 77, intolerabiles alterutrius conjugis mores hunc finem magis impediunt, quam divortium, et 78, socio, cui tam injuriosus socius obtigit, non possit vitio verti, si illum abs se segreget: (§. 22, 70.) divortium etiam non illicitum censemus, quoties alteruter conjux ita se gerit, ut finis matrimonii obtineri nequeat. (*u*)

(*t*) Apud reliquas plerasque gentes ideo dotem accipiebant feminae, ne plane exsortes essent bonorum paternorum, quippe alias a successione exclusae. Idem iis temporibus obtinebat apud Romanos, quibus lex Voconia nondum exoleverat. At dotare tamen Romani solebant filias, etiam antequam lata esset lex Voconia, idemque, ea jam subversa, faciebant, quamvis haereditatem paternam maternamque aequa lance cum fratribus dividerent. Rem omnem eleganter exposuit Jac. Perizon. *dissert. de lege Voconia*, nostris auspiciis recusa Halae 1722. Hinc ipsi Romanorum jureconsulti dotem *ad ferenda matrimonii onera dari*, fatentur, *l.* 7. *pr. l.* 56. §. 1. *l.* 76. *fin. D. de jure dot. l.* 20. *C. eod.*

(*u*) Huc ergo referimus non modo adulterium et malitio-

§. 50. Quamvis vero haec omnia ipsa recta ratio exigere videatur in societate conjugali: facile tamen

---

sam desertionem, quas caussas et jus divinum justas esse docet: *Matth. V.* 32. *XIX.* 9. 1. *Cor. VII.* 15. sed et omnes, quae impedimento sunt, quo minus finem matrimonii adsequi liceat. Equidem an loquutio Christi παρεκτὸς λόγου πορνείας. *Matt. V.* 32. idem significet, quod *rem turpitudinis* vocavit Moses, *Deut. XXIV.* 1. adeoque tam laxa sit vocabuli πορνεία notio, ac visum est Seldeno *Ux Hebr.* 3. 23. et 31. nos quidem in medio relinquimus, certo persuasi, non idem esse πορνείαν et λόγον πορνείας; λόγον enim pro ratione vel conditione rei accipi notum est, uti in formula notissima: τὸν αὐτὸν λόγον ἔχουσι, *ejusdem sunt conditionis*, vel *eamdem rationem habent*, Synes. *Epist. ad Joannem:* Νῦν δὲ τὰ ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀνεκπλύτους κηλῖδας. *Peccata vero ejusdem* Naturae *sunt*, vel *peccatorum* Eadem Ratio Est, *ac macularum, quae elui nequeunt.* Hoc sensu accepto vocabulo, sensus erit, non aliam divortii caussam sufficientem esse, quam quae similis adulterio, ejusdemque cum hoc naturae sit, vel, quod perinde est, quae cum fine matrimonii non minus pugnet, quam adulterium. (*)

(*) Divortium aliud habitationis et thori, aliud ipsius vinculi conjugalis norunt omnes: Nemo diffitetur, allatis caussis, fieri divortium posse cohabitationis, et thori; at vinculi conjugalis etiam vel ipso Naturae jure vetitum est. Nam contractus conjugalis in ipsa natura sufficientem rationem agnoscit, proinde immutabili lege firmatur ab ipsa natura, quod nulla superveniens causa infirmat. Ergo quae a natura causam perpetuam habent pacta, nonnisi a natura discindi possunt; merito Apostolus 1. ad Corinth. cap. 7. absoluto canone scribit: *Mulier a'ligata est legi quanto tempore vir ejus vivit, quod si dormierit vir ejus, soluta est, cui vult nubat, tantum in Domino.* Nimirum Natura morte dissolvit, quod ipsamet natura, ratio et affectus conciliaverant. Non itaque de contractu humano aeque ac civili agendum est, quique ut mutuo consensu coalescit, mutuo consensu dissolvi potest; at jugale vinculum quod ab ipso Deo firmatur, nunquam nisi ab ipso Deo mutari potest, ideo jure Christus ipse ait, Quod *Deus conjunxit Homo non separet.* Clarius adhuc patet quam a recta ratione dissonum sit

unusquisque intelligit 80, unum officium altero magis minusve finem matrimonii attingere, adeoque 81,

---

matrimonia disrumpere; ex eo quod mulier cum naturae lege viro subjecta sit tanquam gubernatori, virum dimittere nullatenus potest: non est enim in potestate ejus qui alteri subjicitur, ut ab ejus regimine discedat: contra naturalem ordinem igitur esset, si mulier virum deserere posset; at si mulieri haud licet virum dimittere, nec huic illam fas erit repudiare: alioquin nulla esset societas virum inter ac mulierem aequitatis legibus firmata; sed servitus esset quaedam ex parte mulieris: id quod conjugali societati refragatur.

Praeterea naturalis aequitas poscit, ut benefactor a benemerito gratiam aliquam et commodum reportet, non autem damnum: ideo contra naturalem aequitatem esset, ut benefacienti damnum ex suo beneficio inferatur: si autem mulier post suam foecunditatem, et decorem, quae viro placuerunt, ab hoc dimitteretur, illa ex suo beneficio damnum referret, quia indigens viro tanquam gubernatore, et absoluto foecunditatis, et decoris tempore, non inveniret, a quo assumeretur, et a quo gubernaretur; ideoque talis dimissio contra naturalem aequitatem esset. Ad haec, amicitia quo major est, eo debet esse firmior et diuturnior; inter virum autem et uxorem maxima amicitia intercedere videtur: Conveniunt enim non solum in procreatione prolis, quae etiam inter bruta animalia quondam suavem amicitiam facit, sed ad totius domesticae conversationis consortium, atque hinc est, ut, homo propter uxorem, et patrem et matrem dimittat. Ergo monstruosum est quod matrimonium disrumpi possit. Denique conjunctio hominis et mulieris non solum est coordinata a legibus ad prolem generandam, sed etiam ad bonos mores, quos ratio recta coordinat; vel quantum ad hominem prout est homo, vel prout vir est pars domesticae familiae, aut civilis societatis; ad quos quidem bonos mores indispensabilis est individua societas maris et foeminae; sic enim fidelior amor unius ad alterum erit, dum cognoscunt se indivisibiliter conjunctos: erit etiam utrique sollicitior cura in rebus domesticis, dum se perpetuo commansuros in eamdem rerum possessione existimant; decrunt quoque hac de causa discordiarum origines, quae necessario suboriuntur, si vir uxorem dimitteret, inter eum et propinquos uxoris; et fit

non statim societatem inter masculum et feminam matrimonium esse desinere, si quid per pacta mu-

---

firmior inter affines dilectio. Tolluntur etiam adulteriorum occasiones, quibus ansa daretur, si vir uxorem dimittere posset, et e converso: via sterneretur facilior ad sollicitandos thalamos alienos.

Denique, vel ipsis romanis tam bene consentire visa est cum natura et dignitate matrimonii ejus firmitas, et indissolubilitas, ut per *sexcentos annos*, nullum apud ipsos extiterit exemplum soluti matrimonii, ne repudiatae uxoris. Primum omnium uxorem repudiavit Spurius Carvilius sterilitatis causa; et sic de eo Valerius Maximus Lib. 2. cap. 1. *Quamquam tollerabili causa motus videbatur, reprachensione tamen non caruit, quia nec cupiditatem quidem liberorum, conjugali fidei praeponi debuisse arbitrabatur. Sed eo corruptionis postea devenerunt Romani, ut levissimis ex causis conjugia solverent, suis repudiatis uxoribus.*

Ad haec obiiciunt: Quod jure naturae indissolubile est, nunquam potest dirimi, ac dissolvi; jus quippe naturale immutabile est, nec in eo dispensatio locum habet. Attamen dissolvi potest vinculum matrimonii, Deo ita dispensante in lege veteri, cum permiserit libellum repudii. Erg. etc. Jus naturale quantum ad prima et universalia principia, et in iis quae intrinsecam habent, et inseparabilem malitiam, est immutabile, nec in eo potest Deus dispensare, non equidem defectu potestatis, sed quia res ipsae contradictionem implicant. Sed quantum ad remotiora principia, et in iis, quae non sunt omnino, et per se mala, qualis est pluralitas uxorum, et solubilitas vinculi conjugalis, potest Deus dispensare ob aliquas causas; sicuti Moysen hoc permisisse novimus ad cordis duritiem: quemadmodum sciscitantibus Pherisaeis respondit Christus, qui non sine causa verbo *mandavit* substituit verbum *permisit*, ut nempe significaret, Moysen non jussisse seu mandasse; sed tantum permisisse judaeis, ut si vellent, legitima de causa, uxores suas dimitterent. Hoc quippe verbo *permisit* demonstrare voluit Christus, non quod sibi grata foret lex illa repudii, sed quod gens ea proterva, dura cervice et incircumcisis cordibus, meliorem legem accipere recusaret, unde addit ad duritiem cordis judaeorum datam hanc a Moyse veniam, nempe ad praecavenda majora mala et pericula uxorum; quia proni erant ad occisionem uxorum; eo vel magis si perpetuo eas

tetur. Quamobrem 82, matrimonium licet imperfe-

---

sibi exosas retinere coacti fuissent. S. Thom. 10. p. 525. Denique merito adjungit Christus *ab initio sic non fuisse*; quia haec lex repudii adversatur primaevae institutioni matrimonii, quae ante Moysen integra et illaesa permanserat. Insolubile ergo esse matrimonium non solum ex primaeva sua institutione, sed etiam ex propria sua natura, omnibus innotescit.

Ex praedictis rationibus inferri certo potest, vinculum conjugale non dissolvi propter adulterium partis alterius. Christus Dominus cui *omnis data est in Coelo, et in terra potestas*, manifeste declaravit: *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, maechatur*. Marc. Cap. 10. 11. Et alibi. *Omnis qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, maechatur, et qui dimissam a viro ducit, maechatur*. Luc. 16. 18. Christus igitur abrogando repudii licentiam, statuit generatim nec virum ab Uxore, nec Uxorem a viro jam posse dimitti; ideoque statuit dimissionem hanc ne adulterii quidem causa fieri posse: verba enim *Omnis et quicumque*, sicut neminem excipiunt, sic nec ullam causam excipiunt. Idem confirmat Apost. 1. *ad Cor.* 7. *Iis qui matrimonio juncti sunt, praecipio, non ego, sed DOMINUS, uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari*. Itaque dimittere *uxorem*, est penitus diversum ac ducere aliam uxorem vivente prima: voluit indubie sancire Christus, ut uxorem, *fornicationis causa*, Matt. 5. dimittere liceret, non tamen aliam ducere, ut liquet tum ex Evangeliis, tum ex Apostolo, qui mulierem a viro dimissam vult innuptam permanere. Paul. igitur ad Roman. 7. 2. *Quae sub viro est mulier, vivente viro alligata est legi. Igitur vivente viro vocabitur adultera si fuerit cum altero viro*. Unde « S. August: ibid. Lib. 2. c 5. « Haec verba Apostoli toties incu'cata, vera sunt, viva sunt, plana sunt. Nullius viri posterioris mulier uxor » esse incipit, nisi prioris esse desierit. Esse autem desinet » Uxor prioris, si moriatur vir ejus, non si fornicetur. »

Non autem huic rationi obstat, conjugum animos nonnunquam ita discordes esse, ac indole et mores dispares, ut pacifice conciliari nunquam valeant.

Quia in legibus et divinis, et humanis spectari potissimum debet, quod in bonum publicum communius vergit, non

ctum, est, quod sine solemnitate, clam, (*) liberorum tamen quaerendorum educandorumque caussa, contrahitur, (v) 83, nec non cui accedit *lex morga-*

---

vero quod per accidens, et aliquot in casibus fini earundem legum potest adversari; idest non cessat lex generalis ob aliquem casum particularem, in quo deficit ratio quae generatim viget; quia rectitudo naturalis in humanis actibus non est secundum ea, quae per accidens contingunt in uno individuo, sed secundum ea, quae totam speciem consequuntur. Ergo etiam in legibus matrimonii, magis attenditur quid omnibus expediat, quam quid uni competere possit. Solutio itaque vinculi conjugalis, repugnat legi naturae, ac institutioni primaevae nuptiarum.

(*) Contractus conjugalis spirituale aliquid, et aliquid civile continet. Primum ad Ecclesiam, alterum ad Principes pertinet. Potest Ecclesia, possunt et Principes temporales statuere impedimenta Matrimonium dirimentia: verum Ecclesia jus habet ad Sacramentum ac spirituales ejus effectus, in quos nihil potest temporalis auctoritas, Principes solum relative ad contractum civilem ac politicos effectus. Christus Dominus Ecclesiae suae eam omnem in res spirituales potestatem concessit, quae necessaria est ad optimum Reipublicae Christianae regimen, ad mores sanctae societatis pie componendos, ad salutem animarum comparandam. At quis sanae mentis negaverit, talem esse ecclesiae potestatem ferendi leges, quae spectant publicam sacramentorum administrationem, nuptiarum solemnitatem, et conditiones quibus fideles possint eas licite, ac valide celebrare? Emanat enim ut plurimum tota vitae ratio, ac salus aeterna ex matrimonio debite vel indebite contracto. Jure Principes ipsi ad Ecclesiam saepe confugerunt, tum ut impedimentum, quod ipsi pro sua auctoritate constituerant, ab illa approbaretur, tum ut ab illo dispensationem obtinerent. Jure igitur Concilium Trid. Sess. 24. de Matrim. Cap. 1. *Tametsi*, ait Synodus, *dubitandum non est, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta rata et vera esse Matrimonia; quandiu Ecclesia ea irrita non fecit.*

(v) Hinc pertinet matrimonium, quod vocant *mariage de conscience*, immo et concubinatus, qualis apud Romanos obtinuit, de quo plura diximus *in commentario ad legem Jul. et Papiam, Lib.* 2. *Cap.* 4. Neque enim aliter,

natica, immo et 84, *putativum*, de quo singulari dissertatione egit Jo. Nic. Hertius; quamvis 85, in imperantium sit arbitrio, quem hujusmodi conjunctioni effectum in civitatem tribuere velint.

---

quam dignitate, ab uxore legitima differebat concubina, quippe cum pellice non confundenda. Unde et *inaequale conjugium* vocatur concubinatus. *l.* 3. *C. de natur. lib.* Contra ne imperfecti quidem matrimonii nomen meretur illud, quod barbare vocant *ad talacho*, *emancibado*, *casato di media carta*, quod ea lege contrahitur, ut vir, prole potitus, feminam illico a se segregare, vel uxor praegnans, maritum pro lubitu deserere possit, qualia Amazonum matrimonia fuisse, memoriae prodiderunt veteres, quamvis de veritate rei non abs re dubitet Arrianus *in expedit. Alexandri M. Lib.* 7. *p.* 291. *sequ.* Conf. Sam. Petiti *Diss. de Amazonibus*, et Casp. Sagitt *Exercit. ad Justin. Hist.* 2. 4. Quid enim hoc aliud est, quam *exire matrimonii caussa*, *nubere divortii caussa*? Seneca *de Benef.* 3. 6. Quid magis adversari dixeris educationi liberorum, quam nuptias contrahentibus pro fine esse debere, supra monuimus?

CAPUT III.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE PARENTUM ET LIBERORUM OBSERVANDIS.

§. 51. *Transitio ad societatem parentum et liberorum.* §. 52. *Ejus finis commoda liberorum educatio.* §. 53. *Haec obtineri nequit sine potestate parentibus competente.* §. 54. *Potestas haec penes utrumque parentem est.* §. 55. *Immo et in avos, avias, cognatos, tutores, nutritores, adoptantes, transit.* §. 56. *Parentibus tribuit jus jubendi, prohibendi, castigandi.* §. 57. *An et jus vitae et necis?* §. 58. *An jus venumdandi, noxae dedendi liberos, per eosque adquirendi?* §. 59. *Officiorum parentum erga liberos fundamentum.* §. 60. *Quid educatio, et in quo illa consistat?* §. 61. *Parentum est liberorum vitam, sanitatem et integritatem membrorum conservare.* §. 62. *Quid huic officio adversetur?* §. 63. *Liberorum perficiendus est intellectus.* §. 64. *Et emendanda voluntas.* §. 65. *In primis a voluptate revocandus animus.* §. 66. *Nec non a pravorum consuetudine.* §. 67. *Liberi parentibus debent amorem devotionis et obedientiae.* §. 68. *Veneratio parentibus debita.* §. 69. *Itemque metus reverentialis.* §. 70. *Nec non obsequium.* §. 71. *Quando solvatur parentum potestas?* §. 72. *Soluta parentum potestate non debet cessare amor.* §. 73. *An in parentum potestate et liberorum arbitrio sit positum, quando potestas illa solvenda sit?* §. 74. *Liberorum obligatio, soluta parentum potestate.* §. 75. *Tutorum et pupillorum mutua obligatio.*

§. 51. Ex conjunctione maris et feminae, de qua superiore capite disseruimus, nascuntur LIBERI, qui tantisper cum parentibus societate vivunt, dum ipsi novas familias constituant, et e parentum manu potestateque exeant. Quamvis enim liberi, quando in hoc orbis theatrum prodeunt, nec expresse, nec tacite, in hanc societatem consentire possint: tamen, quia et ex praesumto consensu aliquando nasci potest societas, si ex ipsa rei natura, alterum consensisse judicamus, (§. 17. 48.) ipsa vero liberorum adhuc infantum conditio requirit, ut cum aliis in societate vivant: (§. eod. *) 1, nihil obstat, quo minus parentes, liberosque in eumdem finem, eademque media consentire, adeoque 2, dari SOCIETATEM INTER PARENTES LIBEROSQUE, statuamus. (§. 14.)

§. 52. Nimirum, quum liberi, adhuc infantes, immo et pueri atque adolescentes, non sint ea ingenii perspicacia praediti, ut ipsi vel de alimentis sibi prospicere, vel, quomodo actiones suas ad rectae rationis normam componere debeant, dijudicare possint: 3, Deus sane, qui eos existere voluit, etiam aliis curam demandasse, intelligitur, tenellos illos homunculos educandi. Quumque 4, ideo incredibilem amorem erga liberos inseverit parentibus, non solum hominibus, verum etiam brutis animantibus, ut de hoc officio admonerentur, (§. 27.) hique praeterea sobolis procreandae educandaeve caussa societatem inierint, aut saltim hunc finem unice ob oculos habere debuerint: (x) (§. eod.) con-

(x) Quamvis ergo contingere possit, ut homines diversi sexus non liberorum quaerendorum, sed solius libidinis caussa, congrediantur: tamen ideo hac obligatione non liberantur, quod alium sibi finem proposuerunt. Quum enim omnes

sequens est, 5, ut id officium primario incumbat parenti utrique, adeoque 6, societatis inter parentes et liberos finis non alius sit, quam COMMODA horum EDUCATIO.

§. 53. Quia ergo finis hujus societatis est commoda sobolis procreatae educatio, (§. 52.) ea vero sine actionum directione consistere nequit: consequens est, 7, ut parentibus liceat liberorum actiones dirigere, (y) ac proinde 8, iis competat POTESTAS in liberos, adeoque 9, haec societas omnino sit inaequalis et rectoria. Quemadmodum vero ex fine cujusque societatis officia sociorum sunt aestimanda; (§. 15, 43.) ita 10, et haec PARENTUM POTESTAS ex fine aestimanda est, adeoque 11, est jus, parentibus competens, ea omnia agendi, sine quibus liberorum actiones ad obtinendum hujus societatis finem dirigi non possent.

---

injuriae commixtiones extra matrimonium rectae rationi adversentur: (§. 35.) non refert, quem finem ante oculos habeant parentes, sed quem habere debeant, nec in cujusquam potestate est, juri praeceptivo, quod hunc finem statuit, renunciare. (Lib. 1. §. 13. 19.)

(y) Habes ergo originem potestatis illius, qua parentes jure naturae in liberos utuntur. Vult Deus, ut liberi exsistant, id est, ut et conserventur, et feliciter vivant. (Lib. 1. §. 77. sequ.) Conservari et felices esse non possunt, nisi commode educentur. (§. 52.) Educari commode nequeunt, nisi eorum actiones dirigantur. Vult ergo Deus, ut ab iis, qui liberos educant, eorum actiones dirigantur. Quumque jus dirigendi actiones liberorum sit potestas in liberos: (§. 53. 11.) voluit sane, ut parentes potestatem in liberos exerceant. Facessere ergo jubemus Hobbesium de *cive* 9. 3. hanc potestatem ex occupatione derivantem. Nec Pufendorffius satisfacit, qui *Lib. 4. de jur. nat. et gent. Cap. 2. §. 4.* eam partim ex vitae socialis natura, partim ex praesumto liberorum consensu, explicare voluit. Consensus enim praesumtus in societatem hanc, quam ipsi agnoscimus, fundamento aliquo niti debet, quod non aliud esse potest, quam hoc, quod paullo ante exposuimus.

§. 54. Quumque hoc officium communes liberos educandi utrique parenti incumbat: (§. 52, 5.) consequens est, 12, ut et potestas haec utrique sit communis, adeoque 13, ex jure gentium repeti non possit patria illa potestas, soli patri propria, quam jus Romanum inculcat. Attamen quum patris, tamquam mariti, in ipsa societate conjugali regulariter primae sint partes: (§. 45, 61.) facile est ad existimandum, 14, dissentientibus parentibus, paternae magis, quam maternae voluntatis habendam esse rationem, nisi 15, pater aliquid, quod manifesto turpe, liberisque noxium sit, jubeat. Ad id enim, tamquam moraliter impossibile, nec matrem nec liberos obstringi, facile est ad existimandum.

§. 55. Quia praeterea officium educandi liberos, ex quo haec potestas nascitur, aliquando praemortuis parentibus, vel avi aviaeve, quos pietas excitat, vel cognati occupant: aliquando ipsi parentes id aliis, ad hoc exsequendum magis idoneis, demandant: aliquando extraneus quidam id sibi, a parentibus cedi, ultro poscit: sequitur, 16, ut haec potestas, quatenus in facultate actiones liberorum dirigendi consistit, tunc et AVIS, COGNATISVE, 17 et NUTRITORIBUS, et PÆDAGOGIS, et 18, iis, qui quaeve (z) alienos liberos ADOPTANT, vel 19, in TUTELAM recipiunt, denegari nequeat, adeoque 20, hi omnes ea potestate eatenus uti possint, quatenus eam suscepta ab iis cura educationis exigere videtur.

(z) *Adoptionem* ergo jus naturae non improbare statuimus, sed ex alia ratione, quam ex qua eam Romani derivarunt. Quum enim liberi apud eos essent in patria potestate, id est, in dominio juris Quiritium: *l.* 1. *D. de rei vind.* inde colligebant, patrem liberos aeque, ac alias res mancipi, in dominio suo constitutas, posse alienare, et mancipare. Et hinc adoptiones fiebant per mancipationes et cessiones in jure, ceu alibi ostendimus. Porro adoptare po-

§. 56. Quemadmodum porro haec parentum potestas consistit in jure ea omnia agendi sine quibus liberorum actiones ad obtinendum societatis hujus finem dirigi non possunt: (§. 53, 11.) ita facile est ad existimandum, 21, parentibus licere et praescribere liberis, quae agere eos oporteat, et 22, prohibere, quae ab iis fieri noluit, et 23, immorigeros non modo objurgare, sed et, 24, prout res exigit, castigare, et acrioribus remediis in ordinem cogere: modo 25, id prudenter fiat, statusque non modo et dignitatis familiae, sed et 26, aetatis, (*a*) reliquarumque circumstantiarum ratio habeatur.

terant soli masculi, non feminae, nisi ex indulgentia principis in solatium liberorum amissorum: §. 10. *Inst.* *l.* 5. *C. de adopt.* quia femina aliquem in potestate habere non poterat. Sed nos adoptiones non ex dominio aliquo vel patris, vel utriusque parentis, sed ex officio liberos educandi, eorumque actiones ad hunc finem dirigendi derivamus. Quod officium quum aliquando alii extranei rectius, vel saltim aeque commode exequantur, ac ipsi parentes: nihil obstat, quo minus, hi illud aliis volentibus concedere, adeoque liberos iis in adoptionem dare possint. Nec quidquam refert, masculus adoptet, an femina, nupta an innupta, quia haec adoptio non imitatur naturam, sed parentum tantum officia. Et exstat sane hujusmodi adoptionis exemplum non modo apud Ægyptios, *Exod. II.* 10. verum etiam apud Romanos, apud quos Valeriam Augustam non in solatium liberorum amissorum, sed ob sterilitatem, adoptasse Caudidianum, refert Lactant. *de mort: persequ. Cap.* 50.

(*a*) Recte Grot. *de jure belli et pac.* 2. 5. 2. et Pufendorff. *Jur. nat. et gent.* 6, 2. 7. *sequ.* observant, majorem esse hujus potestatis vim in primae aetatis liberis, quam in adultioribus. Quum enim tantum possit pater, quantum requirit finis hujus societatis, puta liberorum educatio, (§. 53. 11.) liberi autem imperfecti judicii vix umquam, quid factu optimum sit, perspiciant: ipsa res exigit, ut parentes omnes eorum actiones dirigant, eos ad certam addiscendam artem, nec non ad amplectendam religionem, quam ipsi probant, compellant, immodestosque et immorigeros etiam virga scuticaque castigent. Id vero bonus pater non fecerit

§. 57. Ex eodem patet, 27, finem hujus societatis non exigere jus vitae et necis in liberos, 28, nisi forte in statu naturali parentes diffusae familiae, tamquam capita, praefuerint: quamvis tunc magis ut principes vel imperantes, quam tamquam parentes, id jus exercuisse videantur. (*b*) Hinc denuo colligimus, 29 non probare jus naturae rigidum illud jus veterum Romanorum, quod ipsis postea Romanis displicuit, adeoque 30, vere docuisse Justinianum, *nullos esse alios homines, qui tali in liberos potestate utantur, qua usi sint Romani. §. 2. Inst. de patr. pot.*

---

filio adultiori, quem, maturiore judicio praeditum, auctoritate magis et rationum pondere, quam severitate ac rigidiore imperio, ad quaevis honesta pertrahere studebit, nec temere quidquam, quod ad futurae vitae rationes pertinet, invito illi per modum imperii injunget. Sic e. g. puerum parentes recte adigent etiam invitum, ut scholam frequentet, at non recte adultum cogent ad ducendam uxorem, ad certum vitae genus, a quo abhorret, eligendum, cetera. Id quod observandum contra Casp. Zieglerum, qui hanc distinctionem non putat admittendam *in Notis ad Grot.* 2. 5. 2.

(*b*) Id vero vel inde patet, quod jus illud vitae et necis magis patri proprium, quam utrique parenti commune fuisse, quin sese in ipsas uxores, et nurus etiam viduas porrexisse videtur. Exemplum sane posterioris observationis praebuit Judas, qui, quum intellexisset, scortatam esse Thamarem nurum: *Ducite eam*, inquit, *ut comburatur. Genes. XXXVIII.* 24. Ita et hodie Reges, quia in statu naturali vivunt, hoc jus vitae et necis exercent in uxores, liberos, universamque familiam, idque et olim semper exercuerunt, non tamquam patres, sed tamquam supremi imperantes. Sic inter Perseum et Demetrium filios judex sedit Philippus Macedo apud Liv. 40. 8. Sic a Valeria Messalina, uxore adultera, supplicium sumsit Claudius Caesar apud Sueton. *in Claud. Cap.* 26. ut jam non dicam de exemplis recentioribus, quae jam alii cum cura expenderunt. Add. Barbeyrac ac Pufendorff. *de jur. nat. et gent.* 6. 2. 10.

§. 58. Multo minus ergo 31, illa parentum potestas jure naturae conjuncta est cum jure liberos venumdandi, 32, delinquentes noxae dandi, 33, omniaque, quae liberis aliunde obveniunt, adquirendi, quamvis haec omnia antiqua saltim Romanorum jurisprudentia probarit. Nihil enim horum ita comparatum est, ut sine eo obtinere nequeat finis hujus societatis. (§. 53. 11.) Attamen, quum haec potestas in facultate dirigendi liberorum actiones consistat: (§. 53. 7.) 34, parentibus non deneganda videtur facultas, liberis pro conditione sua certas imperandi operas, ex iisque lucrum capiendi, immo et 35, administrandi ea, quae liberis sive fortunae, sive hominum beneficio obvenerunt. (*c*)

§. 59. Sed haec de potestate parentum dicta sufficiant. Quod ad OFFICIA eorumdem attinet, ea intellectu facillima videntur. Etenim ex fine hujus societatis prono alveo fluunt. Est ille COMMODA LIBERORUM EDUDATIO, ac proinde nemo non intelligit, obligatos esse parentes, ad ea omnia agen-

(*c*) Nam quum ipsi liberi, quamdiu immaturum imperfectumque est eorum judicium, directioni parentum subsint: quidni et eorum res ab iis administrentur? An vero et fructuaria est haec administratio? Non dubito. Quibuscumque rebus indigent liberi, eas a parentibus jure quodam suo exigunt, veluti cibum, potum, vestes, habitationem, sumtus disciplinae. Non ergo indigent fructibus, quibus maxime plerumque indigent parentes ad alendos educandosque liberos. Et qua fronte fructus a parentibus repeterent liberi, quibus vicem nunquam reddere possunt, si se suaque omnia redderent? Ismene apud Sophoclem *in Oedipo. Colon. v.* 524.

Φύλασσε πατέρα τόνδε τοῖς τεκνοῦσι γὰρ
Οὐδ' εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν.

Patrem cura: nam parentum caussa
Etsi quis laborat, laborum tamen non meminisse debet.

da, sine quibus finis hujus societatis obtineri non potest, et ad ea omittenda, quae cum fine illo pugnant. (§. 25, 76. seq.) Itaque operae pretium fuerit, educationis notionem evolvere paullo accuratius, ut ex ea officia, tum parentum, tum liberorum, tanto facilius certiusque eruantur.

§. 60. Obligationem ad educandos liberos parentibus ipsum amorem, quem illis natura insevit, inculcare, jam supra monuimus. (§. 27.) Quumque parentes liberos non alio AMORE, quam BENEVOLENTIA, complecti possint, (Lib. 1. §. 85.) hic vero in eo consistat, ut entis inferioris atque imperfectioris felicitate delectemus, eamque servare, et, quantum in ens illud cadit, amplificare studeamus: (ibid. §. 86.) consequens est, 36, ut et parentes liberos non modo conservare, sed et 37, felicitatem eorum amplificare teneantur: et 38, in hoc ipso consistat commoda EDUCATIO per quam adeo 39, nihil aliud intelligimus, quam curam parentum, qua liberos suos et conservare, et felicitatem perfectionemque eorum amplificare, omni ope nituntur. (*d*)

§. 61. Quum ergo parentum sit, operam dare, ut conserventur liberi: (§. 60, 39.) consequens est, 40, ut non modo iis alimenta commoda, (*e*)

(*d*) Quid enim adeo magnum est, procreasse liberos, nisi et conserventur? et quid conservasse, nisi et ita instituantur, ut verae felicitatis participes esse possint? *Ad bene vivendum*, ait Seneca, *de Benef.* 3. 31. *minima portio est vivere.* Et paucis interjectis: *Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses: nempe injuria erat, genuisse. Quo quidem colligo minimum esse beneficium patris matrisque concubitum, nisi accesserint alia, quae prosequerentur hoc initium muneris, et aliis officiis ratum facerent.*

(*e*) Ad quae alimenta praecipue etiam pertinet primi lactis instillatio. Ad hanc enim ipsam matrem obligatam esse, vel hoc ipso eas natura admonet, quod illico a partu, ubera

idest, victum, amictumque, pro conditione sua praebere, sed et 41, eorum valetudinem curare, 42, corpus membraque, quantum in se est, integra praestare, quin et 43, eos a luxu, ingluvie, lascivia, omnibusque vitiis, quae sanitatem ac vires corporis animique prosternunt, avertere, ac proinde 44, non temere solos et sine custode relinquere, teneantur.

§. 62. Huic ergo officio omnino adversantur 45, procuratio abortus, 46, expositio infantum, 47, eorumdem, nihil tale meritorum, abdicatio vel exheredatio, (*f*) 48, alimentorum necessariorum denegatio, et similia, quae fini hujus societatis repugnant vitia. In primis 49, reprehensione dignissimi, indignique parentum nomine sunt, qui vel derelinquunt liberos, vel 50, incuria sua efficiunt, ut vita, sanitas, sensus, membraque eorum aliquid capiant detrimenti. Quin 51, tanto detestabilior est haec parentum impietas, quo magis sensus, sanitas, integritasque membrorum non solum ad conservationem, sed et ad felicitatem liberorum, pertinet.

---

illius lacte turgescere incipiunt, et inexhaustus ille fons tamdiu plerumque hoc nectar sufficit, donec solidiorem cibum ferat infantuli stomachus. Vere ergo neglecti officii materni reas esse, quae vel commoditatis suae, vel formae servandae caussa, eam operam nutriculis et scortillis delegant, ipsi pagani, ductu solius rationis, viderunt, multisque probarunt argumentis. Pertinent huc Plutarch. *de liber. educ. pag.* 3. Gell. *Noct. Att.* 12. 1. At, sicuti necessitas facile unumquemque solvit lege adfirmativa: (Lib. 1. §. 114. 59.) ita nec vitio vertendum fuerit matri delicatiori, infirmae, lacte destitutae, si nutrici commendet infantem. Qualis vero deligenda sit a proba et prudente matre, eleganti epistola ad Phyllida ostendit Myia apud Thom. Gale *Opusc. mythol. eth. et phys. pag.* 750.

(*f*) Parum enim interest, sive quis occidat liberos, sive iisdem alimenta deneget. *l.* 4. *D. de agnosc. et alend. lib.* Alimenta autem liberis subtrahunt parentes, qui illos abdi-

§. 63. Quum vere praeterea ad parentum officium pertineat, ut liberorum suorum perfectionem felicitatemque pro virili amplificare studeant, (§. 60. 39.) ad perfecionem vero eorum vel maxime pertineat intellectus excultus, et viva veri bonique cognitione probe imbutus: (Lib. 1. §. 146.) sane parentum erit, 52, liberis praecepta sapientiae rerumque divinarum et humanarum scientiam a teneris unguiculis instillare, vel 53, eos idoneis magistris perpoliendos dare, 54, nullisque sumtibus parcere, ut et ingenia eorum acuantur, et 55., ipsi ad omnes honestas artes, pro conditione facultatibusque suis, instituantur. Ex quo porro colligimus, 56, parentes obligatos esse ad explorandam liberorum indolem, honestumque vitae genus, quod indoli, conditioni, aliisque circumstatiis conveniat, eligendum, eo vero semel electo, 59, nihil eos reliqui facere debere, ut liberi personam, sibi impositam, in hoc mundi theatro aliquando cum plausu agere possint. (g)

---

cant vel deserunt, innocentesve exheredes scribunt: immo ne ipsae quidem leges reprehensione vacant, quae parentibus tantum indulgent, vel liberos suo arbitrio tractare possint; vel saltim majorem patriae potestatis, quam aequitatis naturalis, habent rationem. Quis enim non reprehendat Tarquiniensium leges, stare passas testamentum Damarati, qui *ignorans, nurum ventrem ferre, immemor in testamento nepotis decesserat, puero post avi mortem in nullam sortem bonorum nato, et postea ob inopiam Egerii nomen ferente?* Liv. 1. 34. Quis non laudet Augustum, qui C. *Textium, infantem, a patre exheredatum, in bona paterna ire decreto suo jussit, patris patriae nomine usus, quoniam Tertius in proprio jure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogaverat*; Valer. Max. 7. 7.

(g) Quumque unus homo plures plerumque personas sustineat, ut singulari dissertatione luculenter ostendit Hertius: educatio ita attemperanda est, ut liberi non modo ad vitae genus, quod electum est, apti sint, sed et reliquas

§. 64. Quumque voluntas sit vera illa amotis, quo cum bono, adeoque et cum felicitate conjungimur, sedes: 58, nihil agere vibebuntur parentes, qui de perficiendo liberorum intellectu solliciti, nullam voluntatis rationem habent: nec non 59, qui non id agunt, ut liberorum suorum animos ad pietatis virtutisque amorem inflamment, sed 60, ut eos vel manifestis vitiis, vel 61, calliditati, avaritiae, ambitioni, voluptati, (quibus ipsi prudentiae, frugalitatis, erectioris animi elegantiaeque velum praetendunt) adsuefaciant, qui denique liberis ad omne scelus profligatis, 62, praeeunt exemplo, et sic aegrotos animos perpetuis vitiorum spectaculis turpiter corrumpunt. (*h*)

---

personas decore agant. Hinc quia liberi aliquando non solum boni mercatores, artifices, opifices, sed et boni cives, esse debent: educationem liberorum accomodandam etiam esse statui ac formae reipublicae patriae, recte monet Aristoteles *Polit.* 5. 9. addita ratione: Ὄφελος γὰρ ὐδὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νομων, καὶ συνδεδεξαμένων ὑπὸ παντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοὶ δημοτικῶς, εἰ δ᾽ ὀλιγαρχικοί, ὀλιγαρχικῶς. Εἴπερ γάρ ἐστιν ἐφ᾽ ἑνὸς ἀκρασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πόλεως. *Nullum enim emolumentum capitur ex utilissimis legibus, et quae probatae sunt judicio cunctorum, qui dant operam reip. ni fuerint adsueti, et instituti, si leges sint populares, populariter: sin oligarchicae, oligarchice. Si enim est in uno mortali incontinentia, est etiam in civitate.*

(*h*) Sunt haec praecipua errata, quibus et optimam liberorum indolem in praecipitia abripi, animadvertimus. Quemadmodum enim nemo est tam existimationis suae incuriosus, ut manifestis vitiis pollutus videri velit, ac proinde unusquisque sceleribus suis aliquod virtutis ac prudentiae velum praetexit: ita et liberos suos ita instituere solent parentes, ut non tam honeste ac sapienter vivere, quam alios aliqua virtutum specie decipere discant, id est

Ut Curios simulent, et bacchanalia vivant.

§. 65. Quum vero puerorum atque adolescentium indoli nihil magis adblandiatur, quam otium et voluptas: parentes operam dabunt, 63, ne nimis delicatam rationem in educandis liberis teneant, 64, neque eos otio obtorpescere patiantur, aut 65, nimis exquisito victu nutriant, sed 66, solem, frigusque ferre, ciboque parabili contentos esse, doceant. Ita enim dum educantur rusticorum liberi dumque hi inter operas rusticas, pressumque lac, et cibos parabiles adolescunt, eos et sanitate et robore ipsis plerumque nobilibus adolescentibus antecellere, docet experientia. (*i*)

Ad hoc eos praeceptis, ad hoc exemplis suis instituunt. Quin si hi quadam naturae bonitate ad veram laudem contendunt: eum impetum parentes turpi exemplo reprimunt. Quemadmodum enim, qui nocte illuni iter faciunt, facile a recto tramite aberrant, si praeter facem passim oberrant ignes fatui: ita et praeclara ingenia plerumque in transversum aguntur, si oculis quotidie obversantur prava parentum facinora, hique se ipsos liberis praebent inutilis disciplinae exempla, parum memores incomparabilis illius sententiae Juvenalis *Sat.* 14. *v.* 44.

Nil dictu foedum visuque haec limina tangat,
Intra quae puer est, procul hinc, procul inde puellae
Lenonum, et cantus pernoctantis parasiti.
Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemseris annos:
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans.

(*i*) Extat hanc in rem incomparabilis epistola Theanus, Pythagoreae sapientiae filiae, ad Eubulen apud Thomam Gale *Opusc. mythol. Ethic. et phys. p.* 741. qua ex instituto demonstrat, διαστροφὴν τὴν φύσεως εἶναι, ὅταν τὰ παιδία φιλήδονα μὲν ταῖς ψυχαῖς ἡδυπαθῆ δὲ τοῖς σώμασι γένωνται. *Corruptionem et perversionem naturae esse*, (non educationem,) *quum animi ad voluptatis amo-*

§. 66. Sed praecipue 67, juventutis animum pervertit consuetudo cum pravis hominibus: adeoque 68, nihil majore cura ac sollicitudine cavere decet parentes, quam, ne liberi sibi malos sodales inveniant, sed 69, paribus et bene educatis colludere malint. Quum enim ad imitationem natura proclives sint tenelli eorum animi, (*k*) cerei quippe flecti in vitium, monitoribus asperi: experientia docet, tanto facilius pueros adolescentesque abripi in quaevis praecipitia, quanto minus adulatores et parasitos ab amicis, corruptores a bonis magistris, instigationes ad vitia a salubrioribus praeceptis possunt discernere.

§. 67. Quae contra LIBERIS officia erga parentes incumbant, ex horum statu et jure, societatisque ipsius inde non difficulter intelligitur. Qnamad-

---

rem, corpora ad libidinem transferantur. Nec minus graviter haec praecepta passim inculcat Plutarchus toto illo aureo libello *de institutione liberorum.*

(*k*) Quam proclives sint pueri ad imitandum, argumento sunt illi, qui inter feras bestias educati, earum non modo victum et gressus, sed et gestus, vocem et ferociam ita paullatim adsciverunt, ut a bestiis vix discernerentur. Exempla dederunt auctor supplementorum Lamberti Schaffnab. *ad ann.* 1344. Hartknoch. *de Polon. Lib.* 1. *Cap.* 2. *p.* 108. Bern. Connor *Evang. med. art.* 115. *pag.* 181. et *de statu Polon. Part.* 1. *Epist.* 6. *pag.* 388. Sic et puerum surdum et mutum, a parentibus in templum frequentius adductum, omnes gestus, quibus inter sacra alios uti viderat, tam accurate expressisse ferunt, ut non dubitarent clerici, quin aliquo religionis sensu tangeretur, quum tamen ubi auditum casu recepisset, et sensim coepisset loqui, rei non meminerit, nec ullo indicio vel argumento colligi posset, eum religionis ideam ullam animo concepisse. Vid. *Act. erud. Lips.* 1607. *pag.* 507. Si ergo homines in bruta veluti convertit solum cum brutis contubernium, et si hominem surdum et mutum religiosis gestibus imbuit solus aliorum religiose Deum colentium conspectus: quis miretur, et pueros aliam naturam induere ex consuetudine cum aliis, et veluti hausto Circes poculo in bestias transformari?

modum enim parentibus est jus dirigendi liberorum actiones: ita inde patet, 70, eos a liberis non aliter considerari posse, quam ut superiores et perfectiores, adeoque 71. amandos esse amore devotionis et obedientiae. (*l*) (Lib. 1. §. 85.) Ex quo porro sequitur, 72, ut liberi eos omni veneratione atque obsequio, (§. 86.) et 73, tali quidem veneratio-

(*l*) Hinc veteres omnes fassi sunt, proximum amoris gradum post Deum deberi parentibus, quibus nos ipsos debeamus. Sic Gell. *Noct. Att.* 6. 13. officia liberorum erga parentes primo loco ponit inter omnia, quae aliis hominibus debeamus, auctoritate usus Catonis, Massurii Sabini et C. Caesaris. Multo expressius *aureorum Pythagorae carminum* auctor *v.* 1. *seq.*

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεούς, νόμῳ ὡς διάκεινται,
Τίμα καὶ σέβου ὅρκον ἔπειθ᾽ ἥρωας ἀγαυούς.
Τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας, ἔννομα ῥέζων
Τούς τε γονεῖς τίμα, τούς τ᾽ ἄγχιστ᾽ ἐκγεγαῶτας.
Primum immortales Divos pro lege colunto,
Et jusjurandum: herous, clarum genus, inde.
Daemones hinc, terris mixti, sua jura ferunto.
Inde parentis honos sequitur: tum sanguinis ordo.

Quae explicans suo more, Hierocles *pag.* 50. *θεοειδῆ εἰκόνα Deo similem imaginem* in parentibus agnoscit. Et Simplicius Comment. *in Epicteti Enchirid. Cap.* 37. *pag.* 199. Οἱ ἔτι παλαιότεροι τοσοῦτον τοὺς γονέας ἐσέφθησαν, ὡς καὶ θεοὺς αὐτοὺς ὁρμῆσαι καλεῖν· διαλαβηθέντες δὲ τὴν θείαν ὑπεροχὴν τοὺς τῶν γονέων ἀδελφοὺς θείους ἐκάλεσαν, ἐνδεικνύμενοι τὴν τάξιν, ἣν τοὺς γονέας ἔχειν πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν ὑπελάμβανον. *Antiquiores* (Romanis) *leges ita veneratae sunt parentes, ut* Deos *adpellare eos non dubitarint: divinam autem excellentiam reveritae fratres patrum* Thios *quasi* Divinos *appellant, ut demonstrent, quam rationem parentum adversus liberos esse existiment.*

ne, quae eorum perfectionibus digna sit, (Lib. 1. §. 87, 51.) prosequi teneantur.

§. 68. Quia ergo veneratione prosequendi sunt parentes, et tali quidem, quae eorum perfectionibus digna sit: (§. 67, 72. 73.) nemo sane dubitaverit, 74, quin liberi parentes aliis omnibus praeferre, 75, cum iis, ac de iisdem, non nisi honorifice loqui, quin 76, et operam dare debeant, ne vel vultu laedatur pietas. Et quamvis contingere possit, ut in parente vel alterutro, vel utroque non repeiantur eae perfectiones, ut inde veneratio vel honor nasci possit: (Lib. 1. §. 87. *) boni tamen filii est, 77, dissimulare illa parentum vitia, et 78, patienter potius ferre eorum injurias, quam quidquam eorum, quae a liberis ipsa natura exigit, praetermittere. (*m*)

§. 69. Quumque parentibus competat potestas dirigendi liberorum actiones, eosque coercendi castigandique: (§. 56, 23. sequ.) consequens est, 79, ut parentes non modo amore devotionis prosequendi, sed et timendi sint. Ex quo amoris ac timoris temperamento quum nascatur *timor filialis*: (Lib. 1. §. 131. *) inde non possumus non col-

---

(*m*) Nam et mali parentes, parentes tamen, id est, uti eos recte vocat Simplicius *ibid. p.* 198. *αἴτια μετὰ θεὸν τοῦ εἶναι existentiae nostrae post Deum auctores*, sunt: eaque perfectio vel sola nos ad concipiendam animo pietatem ac venerationem incitare debet. Epictet. *Enchir. Cap.* 37. Ἀλλ' πατὴρ κακός ἐστιν. μήτι οὖν πρὸς ἀγαθὸν πατέρα φύσει ᾠκειώθης: οὐκ ἀλλὰ πρὸς πατέρα. τήρει τοιγαροῦν τὴν πρᾶξιν τὴν σεαυτοῦ πρὸς αὐτὸν, μηδὲ σκόπει, τί ἐκεῖνος ποιεῖ, ἀλλὰ τί ποιήσαντι κατ' φύσιν, ἡ σὴ ἕξει προαίρεσις. *At pater malus est. Numquid igitur natura cum bono patre conjunctus es? Non, sed cum patre. Tu ergo munus tuum erga ipsum tuere, nec, quid ille agat, considera, sed quibus rebus agendis tuum institutum naturae futurum sit consentaneum.*

ligere, 80, timorem illum solum cadere in pios liberos, adeoque 81, objurgationes castigationesque parentum non tam, quod doleant, metuendas, quam quod indignationis paternae, suis vitiis provocatae, sint argumentum.

§. 70. Quandoquidem vero et obsequio prosequendi sunt parentes. (§. 67, 72.) non possent profecto reprehensionem effugere liberi, 82, nisi jussa eorum prompte exsequerentur, ac 83, ne morositatem quidem eorum, et duriora imperia, sese ab officio dimoveri patiantur. Quia tamen vel ipsa recta ratio docet, quo major est entis alicujus perfectio ac sublimitas, eo majorem ei venerationem et obedientiam exhiberi oportere: (Lib. I. §. 87. *) consequens est, 84, ut, si turpe quid ac voluntati divinae vel legibus adversum jubeant parentes, horum potius, quam Dei ac legum, jussa insuper sint habenda. (*n*)

(*n*) Quod enim de magistratuum jussibus dixerunt Petrus et Johannes, Apostoli: Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ θεοῦ κρίνατε *Justumne sit apud Deum, vobis potius, quam Deo, auscultare, ipsi judicate, Act. IV.* 19. Et paulo post *Act. V.* 29. Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. *Obedire oportet Deo potius, quam hominibus:* idem et ad parentum praecepta pertinet. Quamvis enim sanctissimum eorum sit imperium: sanctius tamen est ipsius Dei, nec eo usque porrigitur parentum potestas, ut liberos legibus, a summis imperantibus latis, possint solvere: (§. 24. 75.) Hierocl. *ad aurea Pythag. carm. v.* 4 *p.* 53. Εἰδὲ ἐστιν, ὅτι τῶν θείων νόμων ἀγχοὺς ἐστιν ἡ τῶν γονέων προαίρεσις, τι δεῖ ποιεῖν εἰς αὐτὴν μίαν ἐμπτήσοντας τοιαύτην, ἢ τοῦτο, ὃ καὶ ἐπὶ πολλῶν καθηκόντων ἐκ περιστάσεως εἰς ἐναντίωσιν ἐλθόντων προσήκει φυλάττειν μειζόνων γὰρ καὶ ἐλαττόνων προκειμένων καλῶν, τὰ μείζονα πρὸ τῶν ἐλαττόνων ποιεῖσθαι δεῖ, ὅταν μὴ ἀμφότερα ἐξῇ διασώζειν οἷον καλὸν μὲν τῷ θεῷ πείθεσθαι, καλὸν δὲ καὶ τοῖς γονεῦσιν

§. 71. Ceterum uti ea est genuina potestatis parentum ratio, quod ad finem societatis hujus consequendum necessaria est facultas liberorum actiones ad hunc finem dirigendi: (§. 53, 8.) ita nemo dubitaverit, 85, quin, obtento fine, et medium cessare oporteat, adeoque 86, illa parentum potestas non demum morte eorum, sed tunc illico exspiret: quando liberi masculi ejus aetatis atque ita instituti sint, ut ipsi sua quadra vivere, novamque familiam instituere possint, vel 87, si filiae neptesve domo patria vel avita enubant, in. aliasque transeant familias. 88. Ut jus naturae non probet rigorem illum juris veteris Romani, quod filios cum uxore et liberis per omnem vitam in patria potestate esse jubebat, nisi patres vel avi quosdam, ultro emancipatos, e sacris suis dimitterent. (*o*)

εἰ δὴ πρὸς ταῦτα ἡ ἀμφοτέρων ἄγοι πειθώ, ἑρμαῖον ἂν εἴη καὶ ἄμαχον· εἰ δὲ πρὸς ἄλλο μὲν ὁ θεῖος νόμος, πρὸς ἄλλο δὲ οἱ γονεῖς φέροιεν μαχομένης τῆς ὑπολήψεως τοῖς ἀμείνοσιν ἕπεσθαι δεῖ, πρὸς ταῦτα μόνον ἀπειθοῦντας γονεῦσι, πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ τοῖς θείοις νόμοις οὐ πείθονται. *Si divinis legibus repugnat aliquando parentum voluntas: quid eos aliud facere oportet, qui in illam legum collisionem incidunt, quam quod in multis etiam officiis, quae pro circumstantiarum ratione sibi adversantur, decet observare? Honestis enim duobus propositis, quod majus est, minori decet anteponere, quum utroque frui non licet. Verbi gratia: honestum quidem est, Deo obedire: honestum vero et parentibus ipsis. Quod si te ad eadem ducat utriusque persuadendi vis: lucrum fuerit inopinatum, et sine controversia maximum. Sin autem ad aliud te trahat divina lex, ad aliud vero parentes: in hac voluntatum dissensione meliora sequi praestiterit, et in iis solum parentum jussa praeterire, in quibus et ipsi divinis legibus non obediunt.*

(*o*) Illud e dominio juris Quiritium, quod patri apud Romanos competiisse in liberos diximus, prono alveo fluere videbatur. Neque enim tempore finitur dominium, neque

§. 72. Quum vero potestas tantum parentum, (§. 71, 86.) non item amor, quem ipsa natura insevit parentibus, (§. 27.) liberis e familia dimissis cesset: consequens est, 89, ut bonorum parentum sit, etiam separatorum a se liberorum felicitate delectari, 90, eos ope et consilio pro virili juvare, 91, et non minus his, quam in familia perseverantibus, quantum honeste fieri potest, lucrari, 92, nihil denique reliqui facere, ut eos reddant quam felicissimos. Ex quibus simul patet, 93, cur emancipati non minus, quam sui liberi parentibus ab intestato merito succedant. (*p*)

---

ullus eo sine facto suo excidere potest. Hinc et immaginariae illae venditiones in emancipationibus adhibitae. Nihil enim analogiae juris magis videbatur convenire, quam ut res mancipi, intercedente mancipatione, abalienaretur. Vid. V. A. Corn. van Bynkershoek *de jure occid. lib Cap.* 1. *p.* 145. *sequ.* Quum vero illud dominium in liberos, tamquam res mancipi, jus naturae et gentium plane ignoret, (§. 55. *) illud etiam rigorem illum, quem in paragrapho descripsimus, ignorare certissimum est.

(*p*) Itaque ab aequitate naturali discessisse videntur gentes pleraeque, quae filias nupturas, oblata certa dote, contentas, exsortesque esse jubebant paternae hereditatis. Equidem haec lex justam habuit rationem apud Hebraeos, quorum rempublicam ita instituerat supremum Numen, ut cuivis tribui sortem suam attribueret, cujus agros et bona in aliam tribum transire noluerat. *Num. XXVII.* Sed non aeque laudaveris similem Syrorum morem, cujus vestigium exstat *Genes. XXXI.* 14. *seq* nec non leges Atheniensium, de quibus plura erudite disseruit Jac. Perizon. *de lege Vocon.* *p.* 119. *seq.* Quin multo minus aequam dixeris legem Romanorum, de filiis etiam emancipatis a paterna hereditate excludendis, quum ipse Praetor ejus rigorem, data illis bonorum possessione, emolliendum, quin eam plane abolendam dixerit Justinianus *Novella* 118. Emancipationem enim potestatem tantum parentum tollere oportebat, non amorem, ex quo successionem ab intestato esse derivandam, suo loco ostendimus. (Lib. 1. §. 295.)

§. 73. Ex quo porro colligimus, 94, nec in parentum positum esse arbitrio, liberosne cujuscumque aetatis e potestate dimittere, an eosdem jam adultos invitos in familia retinere malint; nec 95, excusandos esse liberos, qui invitos parentes deserere, et fraena veluti mordere non dubitant. Quemadmodum enim injuste agunt parentes, qui quid eorum omittunt, sine quibus finis hujus societatis obtineri nequit: (§. 25, 76.) ita liberi se, salva justitia, non possunt subducere parentibus, quia, quod sibi quisque fieri non vult, id nec aliis facere debet. (Lib. 1. §. 83, 54.)

§. 74. Quemadmodum porro parentum amorem exstinguere non oportet liberorum discessum e familia, (§. 72.) ita 96, amorem illum venerationis, quo liberi illos prosequi tenentur multo minus tunc cessare debere verum est. Immo quum unusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit, (Lib. 1. §. 226, 37.) isque amor erga benefactores vulgo GRATITUDO vocetur: (ibid. § 227.) consequens est, 97, ut liberi, et finita parentum potestate, obligati maneant ad gratum illis animum quavis ratione ostendendum, 98, eorum benevolentiam verbis ornandam, 99, beneficia beneficiis pensanda, nihilque, quod alicujus momenti est, et ad familiae decus pertinet, (veluti conjugium,) sine eorum consilio suscipiendum: quin 100, et alimenta indigentibus suppeditanda. Quod genus gratitudinis quamvis ad officia imperfecta referendum videatur, 101, ita tamen comparatum est, ut leges civiles liberos, officii sui immemores, jure meritoque in ordinem cogant. (*q*) (Lib. 1. §. 227, 43.)

(*q*) Si vera sunt, quae de ciconiis memoriae prodiderunt veteres, eas parentes senectute confectos alere: etiam a brutis animantibus in ruborem dantur liberi beneficiorum im-

§. 75. Si parentes, antequam liberi ad justam aetatem pervenerunt, decesserint: res ipsa suadet, 102, ut eorum educatio demandetur aliis, quos TUTORES vocant, adeoque 103, TUTELA nihil aliud est, quam potestas, actiones liberorum vice parentum dirigendi, eorumque bona administrandi tantisper, dum ipsi liberi justam aetatem attigerint, idoneique sint, ad se suaque rite gubernanda. (r) (§. 55, 19.) Ex qua definitione porro colligimus, 104, tutores eadem potestate uti, ac parentes, quatenus eam arctioribus limitibus non circumscripserunt leges civiles; sed et 105, ad eamdem fidem eademque officia, quae parentibus incumbunt, teneri: denique 106, pupillos non minus ad amorem venerationis, obsequium et gratitudinem, obstrictos esse, ac liberos: quin 107, hanc obligationem tanto esse strictiorem, quo majus est beneficium, ab iis praestitum, quos non natura, sed amor benevolentiae, ad benefaciendum excitavit.

---

memores. Eleganter Ælian. *Hist. animal.* 3. 23. Τρέφειν μὲν τοὺς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας καὶ ἐθέλουσι, καὶ ἐμελέτησαν κελεύει δὲ αὐτοὺς νόμος ανθρωπικὸς οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀλλ' αἰτία τούτων φύσις αγαθή. *Magna cura ciconiae exacta aetate parentes alunt, etsi humanis hoc facere legibus nullis jubentur, sed sola naturae bonitate ad id impelluntur.* An non vero recta ratio ad id impelleret homines, ad quod ipsa bruta impellit natura?

(r) Quamdiu pro impuberibus vel minorennibus habendi sint liberi, jus naturae eo minus definire potest, quo magis diversae sunt eorum indoles, quum in aliis sapientia ante pilos sit, alii sero, alii vix umquam sapiant. At quia tamen legislatores ad id, quod ut plurimum fit, merito attendunt: (§. 45. 60.) recte atque ordine fecerunt, dum certos pubertatis ac minorennitatis definierunt annos. Quam variae vero hic fuerint eorum sententiae, repetitis ex omni aevo testimoniis, cum cura et ex instituto ostendit vir illustris, Jo. Petr. a Ludewig. dissertatione singulari *de aetate legitima puberum et majorennium.*

CAPUT IV.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE HERILI OBSERVANDIS.

§. 76. *Quid societas herilis, et quae ejus origo?* §. 77. *Quid herus, vel hera, et servus, vel ancilla? et quotuplex servitus?* §. 78. *Obnoxiae servituti quidam jure sese addicunt ob hebetudinem ingenii.* §. 79. *Alii ob extremam paupertatem.* §. 80. *Quidam bello capti hanc conditionem subeunt.* §. 81. *Quidam servi nascuntur.* §. 82. *Potestas domini in servum mercenarium.* §. 83. *Domini servique hujusmodi officia mutua.* §. 84. *Potestas domini in servum obnoxium, ratione liberae de eo dispositionis.* §. 85. *Ratione possessionis et vindicationis.* §. 86. *Officia dominorum erga servos hujusmodi.* §. 87. *Servorumque erga dominos.* §. 88. *Servitus utraque quomodo finiatur.* §. 89. *Quid libertas? ejusque officia.*

§. 76. PROGREDIMUR ad SOCIETATEM HERILEM, natura quidem non tam necessariam, ac illae simpliciores, de quibus hactenus actum est, at inter homines tamen jam inde ab antiquissimis temporibus frequentissimam, per quam intelligimus societatem inter dominum dominamve et servos ac ancillas, in qua hi ad dominorum utilitatem operis suis promovendam, illi ad hos alendos, immo et aliquando ad certam mercedem praestandam obligantur. Quum enim ita comparatum sit, ut alter alte-

rius opera indigeat, nec quidquam obstet, ut quod cuique deest, id ille alterius operis suppleat: (Lib. 1. §. 325, 3.) consequens est, 1, ut aliorum operas, quocumque intercedente contractu, nobis recte stipulemur, atque ita 2, inter nos servosque et ancillas nasci possit HERILIS SOCIETAS, quam inaequalem vel rectoriam esse, facile patet. (§. 19. 56.)

§. 77. Itaque per HERUM HERAMVE intelligimus personam, quae aliorum operis ad suam utilitatem promovendam utitur, et his vicissim ad alimenta, vel insuper ad mercedem praestandam, obligata est. SERVI vero et ANCILLÆ sunt personae, quae ad dominorum utilitatem operis suis, vel pro certa mercede alimentisque, vel pro solis alimentis promovendam obstrictae sunt. Ex qua definitione facile patet, 3, servitutem prioris generis esse MERCENARIAM, 4, ejusque fundamentum non aliud esse, quam locationem conductionem, 5, posterioris OBNOXIAM, (s) 6, ejusque fundamentum esse dominium in ipsas personas servorum, justo titulo adquisitum.

(s) Uti placuit vocabulo, quo usus est Phaedrus *Fab. Lib.* 3. *praef. v.* 34.

Servitus Obnoxia.

Quia quae volebat, non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas transtulit.

Uti enim hic *servitutem* dixit pro *servo*, Æsopo, ita eam *obnoxiam* vocavit, quasi ὑπόδουλον, quia Æsopus hujusmodi servitutem serviebat. Graeci *obnoxios* δούλους, mercenarios *οἰκέτας* vocabant, teste Athen. *Deipnos.* 6. 19 Ceterum utraque servitus antiquissima est. Quemadmodum enim Abrahamum jam quarto a diluvio saeculo multos servos obnoxios domi suae aluisse, constat, *Genes. XI.* 5. *XIV.* 14. *XV.* 3. 4. *XVI.* 1. *sequ.* ita Jacobum Labano mercen-

§. 78. Et de prioris quidem generis servitute nemo sanus dubitaverit, quin rectae rationi aequitatique naturali non repugnet. At nec posteriorem esse contra naturam, vel inde patet, quod experientia docet, esse homines indole tam servili praeditos, ut nec se familiamve regere, nec necessaria vitae praesidia sibi suisque parare possint. (*t*) Quum ergo unusquisque vitae genus, cui idoneus est eligere teneatur, (Lib. 1. §. 147. 21. sequ.) hi vero homines nulli alii vitae generi idonei sint, quam ut aliis pro alimentis praestent operas: 7, nihil sane faciunt contra officium, si sese aliis in perpetuum hac conditione addicunt.

§. 79. Praeterea alios, quantumvis haud ita stupidos, extrema paupertas calamitatesque vel publicae, vel privatae, subigere possunt, ut servire, quam fame perire malint. Quum enim homo ad vi-

---

narias operas per multos annos praetitisse, notissimum est ex *Genes. XXIX.* 15. *sequ. XXX.* 28. Equidem et Noachus jam *Genes. IX* 25. mentionem facit servitutis obnoxiae, eique Chanaanem nepotem, ob illatas sibi injurias addicit. Sed praedictionem hanc esse eorum, quae haud paullo post acciderunt, recte observavit Jo. Clericus *Comment. in Genes. p.* 72.

(*t*) Observaverat hoc Aristoteles, qui ideo quosdam homines φύσει δούλους, natura servos esse, observaverat *Polit. I.* 3. *sequ.* Quod quamvis recte refellat Pufendorfius *de jur. nat. et gent.* 3. 28 et 6. 3. 2. si ita accipiatur philosophus, ac si stupidi illi homines ipso actu prudentiorum servi sint, vel quasi his jus perfectum sit, illos sine alia caussa servitute opprimendi, quemadmodum Graeci sibi hujusmodi jus in barbaros videntur adrogasse: nihil tamen absurdi inest huic sententiae, si de indole servili, non de naturae conditione, intelligatur, uti illam intelligendam putavit Dan. Heinsius *in epist. ad Ger. Richterum*, apud Jan. Rutgers. *Var. Lect.* 4. 3. Sic sane Asiaticos homines ἐλευθέρους μὲν κακοὺς, δούλους δὲ ἀγαθοὺς, *liberos malos, servos optimos* esse, observaverat Agesilaus, apud Plutarch. *apophth. Lacon. p.* 19.

tam conservandam, evitandamque mortem ac destructionem, omnino sit obligatus, (Lib. 1. §. 148, 9. sequ.) et imminentibus morte vel servitute, ipsa recta ratio e duobus his malis physicis, id quod minimum est, eligendum esse suadeat: (*Elem. phil. mor.* §. 152. *) sequitur sane, 8, ut ei, quem in hoc articulo fortuna reprehendit, non sit vitio vertendum, si, nullo alio honesto medio interitum evitandi sese offerente, servituti sese addicat. (*u*)

§. 80. Denique servorum numerum, 9, in immensum auxit bellorum furor. Quia enim hosti in hostem omnia licent, licebat etiam hostes acie victos occidere. (Lib. 1. §. 183.) Quum vero, qui vel sine adgressoris laesione, vel leviore malo illi repraesentato, periculo defungi potest, non debeat ad caedem temere provolare: (ibid. §. 181, 20.) non iniqnum sane est, 10, victorem servare victos, in captivitatem abducendos, ne noceant, et, ne gratis alantur, in servitutem detrudendos: nec 11, reprehendendi sunt, qui ea lege vitam servare, quam perire, maluerunt. (*v*) (*Elem. phil. mor.* §. 152. * 2.)

(*u*) Sic sane Regi sese tamquam mancipia addicebant Ægyptii, ne diuturna fame consumerentur, et beneficii loco habebant, quod Pharaoni servire liceret pro alimentis. Hinc, accepta servitutis lege, Josepho respondebant: *Tu nobis vitam dedisti*, *gratiam apud Dominum inveniamus*, *et simus Pharaonis servi*. *Gen.* *XLVIII.* 25. Sic et Thracicas mulieres, ingenuae licet ortu, voluntaria tamen servitute victum sibi apud Erythraeos quaesivisse, auctor est Pausanias *Lib.* 7. *Cap.* 5. ut jam non dicam de Frisiis, de quibus Tacit. *Annal.* 4. 72. nec non de Gallis, de quibus Jul. Caes. *de bello Gall.* 6. 13.

(*v*) Vere ergo et haec societas nascitur ex consensu, quamvis non ultroneo, sed vi justa extorto. (§. 16. *) Vult enim victor victum servare, sed ea lege, ut serviat. Victus vult servire, ut servetur. Nam si nollet, nihil impediret, quo minus in victoris arma irrueret. Duarum voluntatum

§. 81. Haec vero servitutis obnoxiae genera non potuerunt non aliud producere, in quod quis ipsa nascendi sorte detruditur. Quia enim servitutis obnoxiae fundamentum est dominium, justo titulo adquisitum, (§. 77, 6.) hos vero titulos omnes servos adquirendi justos esse, hactenus ostendimus: (§. 77. sequ.) consequens est, 12, ut omnes servi ancillaeve sint in justo dominio herorum. Quumque extra legitimum matrimonium, (quale inter quosdam hujusmodi servos vix locum habere poterat) (x) partus sequatur ventrem, (Lib. 1. §. 252, 5o.) non mirum est, 13, partum ancillarum obnoxiarum, tamquam accessorium ventris, eamdem cum matre subiisse conditionem. Unde 14, ubique terrarum innotuit genus servorum, quod VERNARUM nomine apud Romanos vulgo esse novimus.

---

conspiratio est consensus: (Lib. 1. §. 381.) Societas ergo inter dominum et mancipia bello capta ex consensu nascitur.

(x) Matrimonium est societas simplex personarum diversi sexus, procreandae, educandaeque sobolis caussa inita. (§. 28.) Qui in hunc finem consentiunt, eorum in arbitrio et potestate esse oportet, ut illum eligant, mediaque ad eam obtinendum necessaria adhibeant. At servorum ancillarumque obnoxiarum in arbitrio potestateque non semper est potissimus finis, quomodo nimirum liberos commode educare velint, sed ea res plane a dominorum voluntate pendet. Inter quosdam ergo servos ancillasque vix locus est legitimo matrimonio. *V. annot.* (*) §. 5o. Inter quosdam tantum illi locum esse negamus, quos nimirum in eam conditionem fortuna detrusit, ut heri iis *Romanorum in morem descriptis per familiam ministeriis utantur.* Ubi enim *suam quisque sedem, suos penates regit*. quod apud Germanos observavit Tacitus *de more Germ. Cap.* 25. ibi facilius matrimonio locus est, ceu et hodie docet experientia. At quamvis et hominibus propriis Germanorum sit jus connubii: manet tamen apud hos principium, quod servilis proles ejusdem cum parentibus conditionis sit, et quod partus ventrem sequatur: nisi quod quibusdam magis placet aeterna vernarum partitio. (Lib. 1. §. 252 *)

§. 82. Positis vero his fundamentis, facile intelligitur, quaenam sint in hac societate dominorum servorumque officia, et qualis dominorum in servos ancillasque potestas sit? Quod enim ad servos MERCENARIOS attinet: quum ii tantum ex locato obligentur: (§. 77, 4.), per se patet, 15, domino in hos non aliam potestatem competere, quam ut operas, sibi locatas, illis indicere, et 16, ex iis utilitatem capere, quin et 17, eos adigere possit, ut per tempus, quod initio placuit, serviant: non autem 18, domino licere alias, quam locatas operas ab illis exigere multoque minus 19, eos durius castigare, quamvis 20, si locationi non stet servus, eum dominus non modo mercede ejusve parte mulctare, sed et 21, inemmendabilem abs se segregare omnino possit. (§. 22. 70. sequ.)

§. 83. Quemadmodum ergo DOMINI est, 22, legi conductionis satisfacere, 23, a servo non nisi operas locatas exigere, 24, eique alimenta, qualia ejus sortis hominibus conveniunt, sufficienter praebere: denique 25, mercedem promissam non denegare; (y) ita et SERVUS hujusmodi 26, domino, tamquam superiori, ad reverentiam et obsequium, 27, tamquam conductori ad operas conventas praestandas; denique 28, tamquam socio ad ejus utilitatem bona fide promovendam est obligatus.

(y) At nec alimenta, nec merces debentur, si servi culpa, vel casu contingat, ut operae locatae non praestentur. (Lib. 1. §. 361. 150.) Hinc quamvis laudanda sit humanitas domini, servum mercenarium, etiam aegrotantem, alentis, non tamen, quod jubet humanitas, illico jure perfecto potest exigi. Contra iniquitas maxima est domini, mercedem, praestitis operis, servo denegantis, vel eam contra leges contractus pro lubitu mutantis, quod decies fecisse Labanem, conqueritur Jacobus, *Genes. XXXI.* 7. Quod adeo Deo justissimo displicuisse novimus, ut auferret Labani opes, easque in Jacobum transferret. *Genes. XXXI.* 9.

§. 84. Servos obnoxios in dominio esse diximus (§. 77, 6.) Quum ergo domino sit libera de re sua dispositio: (Lib. 1. §. 306.) consequens est, 29, ut dominus servo quascumque operas, quibus praestandis par est, imponere, 30, ex eo omnem utilitatem capere, 31, ejus quoque liberos sibi vindicare, et 32, ipsum vendere, 33, aliisque quibusvis titulis alienare possit, nisi forte 34 servus, qui se ultro addixit domino, eam legem adjecerit, ne extra familiam, cui sese addixit, alienetur. Quod 35 et de jure vitae et necis videtur dicendum, quod domino in hos servos competere posse, nemo negaverit, (Lib. 1. §. 308.) nisi vel conventio, vel lex obstet. Multo magis ergo 36, hujusmodi servus, prout res exigit, castigari et coerceri poterit, dummodo 37 meminerit dominus, eum hominem, sibique natura aequalem esse. (z) (Lib. 1. §. 177, 5.)

§. 85. Quumque domino et possessio rerum suarum, et jus illas a quocumque vindicandi competat. (Lib. 1. §. 306. 2. et 3.) ex eo sequitur, 38, ut possit se in possessione servi ancillaeve quovis modo tueri, et, 39, sive fuga eos aliquo abstulerit, sive 40, ab alio injusto surrepti sint, a quocumque possessore cum accessionibus fructibusque

---

(z) Quamvis enim fieri possit, ut dominus servo sit perfectior, nec negari possit, eum servo esse superiorem; illa tamen perfectionum statusque diversitas nihil mutat circa hominis essentiam, sed servus aeque homo est, ac dominus. (Lib. 1. §. 177. 5.) Parum ergo humana est jureconsultorum vox, servo non fieri injuriam, *l.* 15. §. 35. *D. de injur.* Immo immanis plane illa dominae apud Juvenal. *Sat.* 6. *v.* 223.

O demens, ita servus homo est? Nil feceris: esto,
Sic volo, sic jubeo, stet pro ratione voluntas:

Non excusatius ergo peccat, qui servum, quam qui liberum hominem, injuria laedit.

pro qualitate possessionis vindicare, quin 41, priore casu receptum fugitivum punire pro merito, et 42, ne in posterum idem capiat consilium, quovis licito modo prohibere: (*a*) nisi 43, illi dominii effectus alicubi in civitatibus lege restringantur. (Lib. 1. §. 317.)

§. 86. Praeterea jam haud difficile fuerit, de mutuis dominorum servorumque hujus generis OFFICIIS judicare. Quia enim servus obnoxius est in dominio, (§. 77, 6.) ac proinde herus ex eo omnem utilitatem capit, (§. 84, 30.) adeoque ille nihil habet proprii: consequens est, 44, ut dominus obligatus sit ad alendum servum, 45, eaque obligatio non cesset, si vel maxime servus operas praestare nequeat. (*b*) Et quandoquidem praeterea

---

(*a*) Hinc compedes, ergastula, carceres domestici, et alia media, quae vel necessitas reperit, vel dominorum, omnia sibi in servilia corpora permittentium, truculentia. Quamvis vero et hic habenda sit aequitatis humanitatisque ratio: (§. 74. 37.) ipsum tamen jus coercendi non adimendum est domin's, maxime in servos, bello captos, partim quod fugam anhelant, omnemque ad suos revertendi occasionem speculantur, neque id illis adeo vitio verti potest, ecu recte vidit Lorarius apud Plaut. *Captiv.* 2. 1. *v.* 14.

Lo. *At fugam fingitis. Sentio, quam rem agitis.*
Cap. *Nos fugiamus? quo fugiamus?* Lo. *in patriam.*
Cap. *apage! haud nos id deceat,*
Fugitivos imitari. Lo. *Immo, aedepol, si erit occasio, non dehortor.*

Partim quod adhuc spirare videntur hostilem animum, adeo, ut de his servis vel maxime verum sit illud Seneca *Epist.* 47. et Festi *in voce: quot servi. Totidem quemque domi hostes habere, quot servos.*

(*b*) *Mercenarius Servus* praeter alimenta et mercedem accipit, (§. 83. 25.) adeoque habet, unde se alat, si morbo aliove casu impeditus operas praestare non possit. Quum ergo dominus illum alere non teneatur, nisi ex locato: (§.

servus, quod ad naturam attinet, domino est aequalis: (84. *) facile intelligitur, 46, et peccare dominum, si servum injuria laedat, et 47, maximam humanitatis laudem ferre, si beneficiis potius, quam truculentia, eum sibi reddat obsequentiorem.

§. 87. Quumque tot jura domini, totidem OFFICIA SERVORUM tamquam correlata, ponant: (Lib. 1. §. 7.) sequitur, 48, ut servitus obnoxia servum ad quascumque operas, 49, utilitatemque domini pro virili promovendam, 50, dispositionem ejus de se suisque, immo et 51, castigationem et coercitionem patientur ferendam obliget. 52, Ut contra officium faciat servus, si se subducat domino, et furtum sui ipsius admittat, quum potius 53, manumissionem fide ac liberali servitute mereri, seque dignum tanto beneficio praestare deberet.

§. 88. Ex his omnibus porro intelligitur, quomodo finiatur herilis illa societas. MERCENARIA enim servitus, quum contractu locationis nitatur, 54, iisdem modis, quibus locatio conductio, et 55, in primis elapso tempore, in quod quis operas locavit, solvitur. OBNOXIA 56, manumissione potissimum desinit. Quum enim quisque se dominio rerum suarum abdicare, vel eas derelinquere possit:

---

77. 4.) operas non praestantem alere obligatione perfecta non tenetur. (§. 83 *) In *Servo* vero *Obnoxio* omnia se aliter habeat. Hic enim non ob operas praestitas alitur, sed quia in heri dominio est, et quia nec mercedem accipit, nec quidquam aliud proprium habet. Quumque et extraneo, ipsique hosti, subvenire nos jubeat misericordia et humanitas: (Lib. 1. §. 219. 16.) qua fronte servo nostro aegrotanti denegaremus alimenta, qui vires corporis nobis inserviendo detrivit? Hinc recte Claudius Imp. libertate donavit servos, qui aegrotantes expositi fuerant a dominis. Sueton. *Claud. Cap.* 25. *l.* 2. *D. qui sine manum.*

(Lib. 1. §. 309, 11.) nullum est dubium, quin eidem liceat domino in servum suum renunciare, quam renunciationem veteres MANUMISSIONEM vocarunt. Praeterea quum renunciatio sit species alienationis; in re vero alienanda dominus sibi aliquid excipere et reservare possit: (Lib. 1. §. 278, 41.) 57., manumissionem quoque qualibuscumque honestis legibus ac conditionibus fieri posse, palam est. (c)

§. 89. Quicumque, quum antea justam servitutem servirent, a dominis manumittuntur, LIBERTINI, et manumittentis LIBERTI vocantur. Quum ergo hi summum, quod dari poterat, beneficium debeant manumittenti, unusquisque vero ad eum, a quo beneficiis ornatus est amandum obstrictus sit: (Lib. 1. §. 226, 37.) 58, ingratissimi mortalium essent liberti, nisi patronos, tanti muneris auctores, venerarentur perpetuo, et 59, non modo ea omnia, quae sibi hi stipulati sunt, bona fide praestarent, (§. 88. 57.) sed et 60, vicissim illos omni officiorum beneficiorumque genere prosequerentur, vel, 61, si desint vires, saltim gratum animum quavis ratione ostenderent. (d) (Lib. 1. §. 228. 47.)

(c) Ita veteres Romani a servis manumittendis sibi stipulabantur operas fabriles, dona et munera *l.* 3. *pr. l.* 5. *l.* 7. §. 3. *D. de oper. libert.* Ex maxime majores nostri, manumittentes servos, sibi pleraque, quae ipsi servi, vel homines proprii dominis praestare soliti erant, reservabant; adeo, ut, si ab adscriptitia conditione discesseris, vix ullum discrimen inter servos et libertinos intercedere videretur. Atque inde est, quod Tacit. *de mor. Germ. Cap.* 25. scribit, *Libertos Germanorum non multum supra servos esse.*

(*d*) Libertatem, datam servis, pro maximo beneficio imputabant veteres. Simo Terentiamus *Andr.* 1. 1. *v.* 10.

Feci, e servo ut esses libertus mihi,

Propterea, quod serviebas liberaliter.

Quod habui, summum pretium persolvi tibi.

Efficiebat enim hoc beneficio patronus, ut servus ex re fieret persona: adeoque loco patris esset liberto, qui ideo ejus nomen perinde, ac filius adsumebat. Lactant. *div. inst.* 4. 3. Hinc et egenti patrono alimenta non secus, ac filius, debebat. *l.* 5. §. 18. *sequ. l.* 9. *D. de agnosc. et alend. lib.* Et quemadmodum filius, quamvis alias imperfecta sit ad gratum animum obligatio, tamen patris beneficia beneficiis pensare, eique alimenta sufficere cogebatur: ita et libertus cogebatur, qui praeterea ob ingratitudinem praegnantem in servitutem poterat revocari. §. 1. *Inst. de cap. deminut. l. un. C. de ingrat. lib.*

CAPUT V.

DE SOCIETATE COMPOSITA, QUAM FAMILIAM VOCAMUS, OFFICIISQUE IN ILLA OBSERVANDIS.

§. 90. *Quid familia?* §. 91. *Quem penes sit in hac societate directio.* §. 92. *Finis hujus societatis in statu naturali, et civili.* §. 93. *Potestas patrisfamilias in statu naturali.* §. 94. *Itemque in statu civili.* 95. *Simplices societates huic compositae non debent esse impedimento.* §. 96. *Officia patris matrisque familias, tum mutua, tum erga familiam.* §. 97. *Officia utriusque ratione societatum simpliciorum.* §. 98. *In familia bene constituta omnia redeunt ad ordinem.* §. 99. *Officia inferiorum membrorum familiae.*

§. 90. QUEMADMODUM ipsas societates minores simplicioresque in magis COMPOSITAS coalescere posse, observavimus: (§. 18, 50.) ita ejus rei exemplum praebent societates hactenus recensitae. Quoties enim illae in majorem societatem consentiunt, nascitur inde FAMILIA, quae est societas, ex conjugali, paterna atque herili composita. (*e*) Unde

(*e*) Eodem fere redit definitio Ulpiani, *l.* 195. § 2. *D. de verb. signif. Jure proprio* Familiam *dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectae, ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, utputa nepotes et neptes, et deinceps.* Attamen nos paullo latius accipimus vocabulum. Quum enim jureconsultus eo conjuges tantum, parentes, et liberos cujuscumque gradus, comprehendat: nos et servos ancillasque familiae partem esse censemus, quos et ipse paullo post familiae nomine venire, observat §. 3. *Servitium quoque solemus*

conjuges, parentes, et domini dominaeque ratione hujus societatis PATRESFAMILIAS et MATRESFAMILIAS; liberi FILII FILIÆVE FAMILIAS; servi et ancillae SERVI SERVÆVE FAMILIARES adpellantur.

§. 91. Quum vero, quo major est societas, eo minus fieri possit, ut tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu ac suffragio inveniat: (§. 19, 57.) nemo non videt, 1, hanc societatem debere esse inaequalem et rectoriam, adeoque 2, uni ex his sociis merito deferendam esse potestatem, reliquorum actiones ad societatis illius finem dirigendi. Quumque patrifamilias et tamquam marito potestas quaedam competat in uxorem, (§. 45. sequ.) et ejus, tamquam patris, imperium in dubio materno praevaleat, (§. 54, 14.) et denique ejusdem, tamquam domini indubium sit imperium in servos cujuscumque generis: (§. 82. et 84.) fieri non potest, 3, quin potestatem actiones totius familiae ad societatis hujus finem dirigendi PATRIFAMILIAS vindicemus, (*f*) at ita tamen, 4, ut MATERFAMILIAS, tamquam utriusque fortunae socia, illum ope ac consilio juvare omnino teneatur. (§. 43, 53)

---

vocare Familias. Alias veteribus *Familia* proprie fuit servitium, quasi *famulia*; ceu ex instituto ostendit Claud. Salmas. *Exercit. Plin. p.* 1263. Parentes vero et liberi *D. mus* vocabulo denotabantur: veluti apud Apulejum *Apolog. p.* 336. *edit. Gev. Elmenhorstii: Ipse Domi tuae rector, ipse* Familiae *dominus*. Nobis ergo *Familia* esto, quidquid veteres *domum* et *familiam* vocabant.

(*f*) Enimvero id quoque intelligendum est de eo, quod fit regulariter. Alias enim id aliquando aliter se habere, jam supra ostendimus. (§. 47.) Quis enim negaverit, Reginam, quae cui extraneo nupsit, esse caput familiae suae, maritique tunc non alias partes esse, quam quae regulariter uxoris esse solent, nempe ut ope et consilio reginae uxori adsit? Docent id exempla, quorum recens adhuc memoria est.

§. 92. Ceterum hujusmodi familia vel in statu naturali vivit, nulli mortalium obnoxia, (§. 6.) vel cum aliis in civitatem coaluit. Priore casu finis hujus societatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam necessariarum, adquisitio, verum etiam mutua adversus omnes hostes defensio: ac proinde 3, eatenus recte rationes subduxerunt ii, qui hujusmodi familiam minoris cujusdam civitatis species prae se ferre existimant. (*g*) Posteriore quia singulae familiae adversus concivium injurias iudicum auxilio, adversus communes hostes reipublicae viribus tutae sunt, non alius finis esse potest hujus domesticae societatis, quam adquisitio rerum, ad sustentandam beatioremque reddendam familiam necessariarum.

§. 93. Quum ergo in statu naturali finis hujus domesticae societatis non solum sit rerum necessariarum adquisitio, verum etiam defensio adversus aliorum injurias: (§. 92.) consequens est, 6, ut paterfamilias omnia jura, sine quibus hic finis obtineri non posset, exercere, adeoque 7, non modo rem familiarem, prout id commodissimum videtur, instituere, et 8, quid cuique in familia curandum administrandumque sit, praecipere, et quemque 9,

---

(*g*) Ita vero rationes subduxit Aristotel. *Polit.* 3. 6. ubi fatetur, *patres-familias singulos segreges uti* τ' ἴδια οἰκία, ὥσπερ πόλει, *domo sua, tamquam civitate, et sibi ipsis, tamquam si socii bellorum essent, auxilium ferre contra injuriam inferentes.* Nec aliter fere philosophatus est Hobbes. *Leviath. Cap.* 20. Quamvis vero proprie haec non sit civitas, ceu ipse paullo post fatetur Aristoteles: οὐδ' οὕτως αν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσιν. *Ne sic quidem esse videretur civitas accurate rem contemplantibus*: civitati tamen simillima est hujusmodi familia, quin saepe, ubi in magnam hominum multitudinem excreverit, eam in civitatem vel rempublicam evasisse, tradit Plato *in Politico, seu de regno, Tomo* 2. *Op. edit. Serrani.*

ad rationes reddendas compellere, verum etiam 10, omnia princ pis jura in familia sua exercere, 11, leges ferre, 12, supplicia a sontibus sumere, 13, foedera cum aliis pangere, quin 14, et bellum gerere, 15, pacemque facere cum hostibus possit. (*h*)

§. 94. Contra ea quum familiae, quae cum aliis in civitatem coaluit, non alius finis esse possit, quam rerum necessariarum adquisitio: (§. 92.) facile patet, 16, tam eminentia jura hic non competere patribusfamilias, sed 17, ea tantum, sine quibus res necessarias adquirere non posset familia, quaeque paullo ante (§. 93. 6. 7. 8. 9.) descripsimus; immo 18, hic etiam matrisfamilias aliquas partes esse, quum 19, ad ea jura, quae patrisfamilias, tamquam familiae suae principi, competunt, eam vix concurrere patiatur verecundia sexus, patrisquefamilias prae illa eminentia.

(*h*) Exemplo erunt Abrahamus, Isaacus, Jacobus, qui tamquam principes familiarum segregum, omnia haec majestatis jura exercuerunt. Sic Abrahamus, Lotho ab hostibus abducto, cum regibus victoribus justum bellum gessit, junctis sibi aliorum patrumfamilias foederatorum auxiliis. *Genes. XIV.* 14. *seq. et* 24. Idem foedus iniit cum Abimelecho, *Genes. XXI.* 22. quod deinde renovavit Isaacus, *Genes. XXVI.* 26. *sequ.* Sed et Jacobus eodem exemplo cum Labano foedus percussit. *Genes. XXXI.* 44. *sequ.* ejusque familia bellum, licet injustum, intulit Chamori, ejusque filio Sichemo. *Gen. XXXIV.* 25. Sed et legem de Diis peregrinis amovendis familiae fert Jacobus. *Gen. XXXV.* 2. Judas vero, ejus filius, nurum ad vivicomburii supplicium damnat. *Gen. XXXVIII.* 24. 25. Quorum non ignarus Nicolaus Damascenus *Excerpt. Peiresc. p.* 490. Ἀβράμης ἘΒΑΣΙΛΙΕΥΣΕ Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς, τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Καλδαίων λεγομένης. *Abrahamus* Regnavit *apud Damascum, advena, utpote qui cum exercitu venerit e regione super Babylonem, quae Chaldaeorum dicitur.* Et Justin. 36. 2. *Post Damascum Azelus, mox Adores, et Abraham, et Israhel* Reges *fuere.*

§. 95. Quandoquidem vero porro in societatibus compositis simplicium vel minorum utilitas majorum fini non debet repugnare: (§. 24, 75.) facile patet, 20, societates, conjugalem, paternam, et herilem, ita comparatas esse oportere, ut ne fini utilitatique totius familiae sint impedimento: (*i*) adeoque 21, hinc officia quaedam nasci, societati huic compositae propria, quorum alia PATERFAMILIAS et MATERFAMILIAS sibi invicem; alia UTERQUE reliquis familiae membris: alia haec familiae membra patri matrique familias; alia denique HÆC ipsa sibi invicem praestare tenentur. Cel Volff. *de vita sociali hom.* § 194.

§. 96. Quum ergo in hac societate primae sint partes patrisfamilias, (§. 91.) sed ita tamen, ut materfamilias eum ope et consilio juvare teneatur: (Ibid. n. 4.) sequitur 22, ut PATRISFAMILIAS sit, praecipere, quid factu opus sit, 23; familiam universam, et singula ejus membra, prout cujusque conditio exigit, alere, 24, eos, qui quid adversus familiae decus communemque utilitatem admittunt, pro eo, ac societatis simplicioris jura id permittunt, coercere, 25, matrisfam. dignitatem auctoritatemque tueri: HUJUS vero, 26, dare operam, ut a liberis servisque omnia ex praescripto fiant, (*k*) 27,

---

(*i*) Quia enim unus homo hic plures personas sustinet (§. 63. *) idemque e. g. et patrisfamilias et domini, et patris, et mariti officio fungitur: diversa etiam sunt ejusdem jura diversaeque obligationes. Quum vero ex omnibus his statibus composita sit societas, quam *Familiam* vocamus: has diversas obligationes tales esse oportet, ut una consistere possint. At consistere non possunt, quae sibi invicem repugnant. Non ergo diversae obligationes debent sibi invicem repugnare.

(*k*) Socrates apud Xenophont. *Oecon. Cap.* 3. §. 15. Νομίζω δὲ γυναῖκα κοινωνὸν ἀγαθὴν οἴκου οὖσαν, πάνυ ἀντίῤῥοπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν; ἔρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τοῦ ἀνδρὸς πράξεων τα

absente marito ejus vice fungi, denique 28, obsequii et venerationis exemplum praebere universae familiae, tanto majorem in domo habitura auctoritatem, quo magis mariti auctoritatem tueri atque amplificare studuerit.

§. 97. Quumque ita temperandae sint societates simpliciores, ne universae familiae utilitati impedimento sint: (§. 95, 20.) facile patet, 29, contra officium facere patremfamilias, si matremfam. officio suo in educandis liberis functuram, impediat: 29, multoque minus hanc esse excusandam, si liberos parum morigeros indulgentia sua reddat deteriores: denique 30, utrosque peccare, si discordia sua efficiant, ut liberi parentum vel incuria, vel exemplo, corrumpantur. Similiter inde intelligitur, 31, male se habere societatem domesticam, si servorum ancillarumque curae permittantur liberi, 32, cum his versentur pro lubitu, (*l*) vel 33, servi ancillaeque heris minoribus consilium auxiliumque ad quaevis vitia impune praestare, vel 34, liberi hos atrocius tractare possint.

κτηματα, ὡς ἐπιτοπολὺ, δαπανᾶται διὰ τῶν τῆς γυναικὸς ταμιευμάτων τἀπλεῖστα καὶ δι' μὲν τούτων γιγνομένων, αὔξονται, μὲν οἶκοι, κακῶς δὲ τούτων πραττομένων ὁ ἰοῖκοι μειοῦνται. *Existimo autem, uxorem, quae in domo bona sit socia, tantumdem habere momenti ad utriusque utilitatem, quantum vir habeat. Nam plerumque viri opera facultates in domum veniunt, et maxima pars earum, uxore promente, consumitur. Quae quidem si recte fiant, amplificantur domus: sin male, diminuuntur.*

(*l*) Quum enim plerique servi ancillaeque ex faece hominum, ac proinde male educati sint, fieri non potest, quin liberi eorum exemplo corrumpantur. Immo aliquando adsentari eos videas liberis, et auxilio esse ad quaevis nefanda, quales plerique servuli a Plauto et Terentio in scena sistuntur. Prudenter Plutarchus *de instit. lib. p.* 4. commendat proverbium, ὅτι ἂν χωλῷ παροικήσῃς, ὑποσκάζειν μαθήσῃ, *si cum claudo habites, fore, ut subclaudicare discas.*

§. 98. Ex eodem patet, 35, rem omnem redire ad ordinem, in universa familia cum cura servandum. Quum vero tunc omnia ORDINE fieri dicantur, si omnia fiant, iis observatis circumstantiis, quas negotii indoles exigit: consequens est, 36, ut singulis in familia certa munia deleganda, ab iisque 37, pensum severe exigendum, quin 38, singuli ita adsuefaciendi sint. ut partes suas non modo ea, qua par est, cura ac diligentia, verum etiam 39, justo tempore, 40, locoque, quo decet, exsequantur, denique 41, ut quodlibet instrumentum et quaelibet suppellex non modo nitida et integra sit, sed et 42, eo loco, quo oportet, reperiatur. (*m*)

Ex quo colligit, *plusquam deridiculum esse, quod plerisque usu veniat, parentes, quum servorum quos habeant probos alios agriculturae, alios rei nauticae, alios mercaturae, alios administrationi rei familiaris, alios usurae exercendae adhibere: si quod vero inveniant mancipium ebriosum ac gulae deditum, ad omnia inutile negotia, id eos liberis praeficere.* Perinde vero esse, patet, sive liberis praeficiantur ma'ae frugis homines, sive parentes eos cum illis familiariter versari patiantur.

(*m*) Omnia haec ex instituto demonstravit Xenophon in aureo *Oeconomici* libello, ubi sistit Ischomachum, de recta rem familiarem administrandi ratione cum uxore sermocinantem, et *Cap.* 8. hanc facientem cogitationum suarum summam, quemadmodum in choro, exercitu, nave; ita et in societate domestica, primum, secundum, ultimum esse *Ordinem*, ejus vero perturbationem evertere omnia, quin et maximum rerum pretiosissimarum adparatum inutilem reddere. Quo in primis pertinent, quae §. 8. disserit: Ἡ δ' ἀταξία ὅμοιόν τι μοι δοκεῖ εἶναι, οἷον περεὶ γεωργὸς ὁμοῦ ἐμβάλοι κριθὰς, καὶ πυρὸς, καὶ ὄσπρεια κἄπειτα, ὁπότε δέοι ἢ μάζης, ἢ ἄρτου, ἢ ὄψου διαλέγειν δέοι αὐτῷ ἀντὶ τοῦ λαβόντα διακεκριμένοις χρῆσθαι. *Ordinis autem perturbatio quiddam mihi simile videtur esse, ac si agricola eodem loco conjiciat hordeum, triticum, legumina. Deinde, si vel offa, vel pane, vel obsonio sit opus, necesse sit eum singula seligere pro eo, quod jam secreta sumere ad usum debebat.*

§. 99. Denique ex his omnibus, quae totius FAMILIÆ officia sint, facile intelligitur. Quum enim omnes a patrefamilias expectant alimenta, conditione sua digna (§. 96, 23.) consequens est, 42, ut omnia ad utilitatem ejus referre, 43, quisque, quod sibi delegatum est, diligenter curare: 44, patri matrique familias reverentiam et obsequium praestare, et, 45, quod primum ac praecipuum erat, nihil agere debeant, quod vel conjugum concordiam turbare, vel educationi liberorum impedimentum objicere, vel lucrum, quod ex servorum operis jure expectare poterat paterfamilias, intervenire possit.

CAPUT VI.

DE SOCIETATIS CIVILIS ORIGINE, FORMA ET ADFECTIONIBUS.

§. 100. *Status civilis fere omnibus gentibus placuit.* §. 101. *An ob rerum indigentiam?* §. 102. *An ob vitae elegantiam cultumque morum?* §. 103. *An utilitatis justitiaeque fruendae caussa?* 104. *Vera caussa, quae homines movit, fuit vis improborum.* §. 105. *Quae coegit et innocentes, ut et ipsi consociati vim vi repellerent.* §. 106. *Duplex civitatum origo.* §. 107. *Finis civitatum securitas civium.* §. 108. *Respublica in hominum multitudine consistit.* §. 109. *Eam oportet consentire in finem et media.* §. 110. *Eorum qui ultro civitatem constituunt, pactum primum.* §. 111. *Eorumdem subsequens decretum.* §. 112. *Nec non alterum pactum.* §. 113. *An eadem pacta interveniant, si coacti in civitatem coalescant?* §. 114. *Nec non si victor populo victo novam reipubl. formam obtrudit?* §. 115 *Omnes cives voluntates suas submittere debent voluntati imperantium.* §. 116. *Inde nascuntur respublicae vel monarchicae, vel aristocraticae, vel democraticae.* §. 117. *Quibus opponuntur tyrannicae, oligarchicae, et ochlocraticae.* §. 118. *Quid respublicae mixtae?* §. 119. *Quid civitatum systemata?* §. 120. *Monarcha titulum quemcumque honoris recte adsciscit.* §. 121. *Jura omnia majestatis solus exercet.* §. 122. *Quid intersit inter monarcham et tyrannum.?* §. 123. *Quomodo jura majestatis exerceantur in aristocratia?* §. 124. *Quomodo in democratia?* §. 126. *Quomodo in rebuspublicis mixtis?* §. 127. *Quomodo in systematibus civitatum?* §. 128. *Magna est systematum civitatum diversitas.*

§. 100. Quamvis societates, quas adhuc descripsimus, sufficere potuisse videantur hominibus ad vitam bene beateque transigendam: fuit tamen hominibus ratio consultissima, cur in maximas illas societates, quas CIVITATES vel RESPUBLICAS vocamus, coalescere mallent, consensuque tam communi hunc statum civilem praeferrent naturali, ut vix ullam hodie reperias gentem tam barbaram, apud quam non aliquod saltim civitatis vel reipublicae simulacrum reperias. (*n*)

(*n*) Testes sunt ii, qui terras olim ignotas, tum septentrionales, tum Americanas, lustrarunt, et plerasque in iis gentes vel regi cuidam parere, vel communi consilio de negotiis publicis decernere animadverterunt: Quae enim quidam auctores de Cafris, populisque in monte Caucaso habitantibus, immo et insulanis quibusdam Americanis narrant, (Vid. Hert. *Element. prud. civ. I.* 1. *p.* 45. Becmann. *Hist. geogr.* 9. 8.) ea ita sunt comparata, ut parum explorata retulisse videantur, nulla ibi imperia esse suspicati, ubi non viderent palatia regia, satellitia, aulaeque splendorem. Sane Cafros Petrus Kolbius, qui diutius in il'o Africae angulo commoratus est, descriptos esse ait in 17 nationes, quarum singulis praesit princeps, quos *Kouqui* vocent, quemadmodum singulis pagis, quos *Kralle* adpellitent, aliquis praefici soleat, quem penes et jus sit delinquentes puniendi. Addit de negotiis publicis omnes pagorum praefectos consulere in medium, praeside Principe nationis, qui et exercitui praeesse soleat. Vereor, ne aeque falsa sint, quae de Aboriginibus et Gaetulis refert Sallust. Catil. *Cap.* 6. et *Jugurth. Cap.* 18. De Numidis Strabo *Georg. Lib.* 17. *p.* 1191. *edit. nov.* de Bebriciis, Va'er. Flacc. *Argonaut. Lib.* 4. *v.* 102. de Troglodytis Plin. *Hist. nat.* 5. 8. de Siculis denique Homer. *Odyss. Lib. decimo v.* 112. ubi et statum illum naturalem ita elegantissime describit.

§. 101. Quamvis vero permulti sint, qui de civitatum et rerumpublicarum origine solliciti, rerum plurium indigentiam homines ad societates civiles ineundas impulisse, censeant; Plato *de rep. Lib.* 2. vel ideo tamen id minus opinabile est, primo, quod civitates vestigium jam *Genes.* IV. 17. exstat, (§. 13. *) quum nondum ea hominum multitudo implesset mundum, ut adeo magna esse potuerit rerum necessariarum indigentia: deinde quod nihil obstitit, quo minus et extra civitates locus esset commerciis: (§. 11, 30.) denique quod multo major rerum omnium indigentia fuit, ex quo, institutis civitatibus, luxus et libido gliscere coepit. (o)

§. 102. Deinde elegantia vitae morumque cultus homines priscae frugalitatis vix potuit subigere, ut

---

Τοῖσιν δ' οὔτ' ἀγοραὶ βουληφόροι, οὔτε θέμιστες.
Ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίουσι κάρηνα
Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων οὐδ' ἀλλήλων ἀλέγουσι.
Nec fora conciliis fervent, nec judice: tantum
Antra colunt umbrosa: altisque in montibus aedes
Quisque suos regit uxorem natosque: nec ulli
In commune vacat socias extendere curas.

(o) Sic Abrahamum, Isaacum, Jacobum, quos aliquamdiu extra societatem vixisse diximus, (§. 93. *) quamvis non nisi agriculturae et rei pecuariae darent operam, commode tamen et suaviter vixisse, maximasque opes adquisivisse, nullaque re indiguisse animadvertimus. *Genes. XXIV.* 35. *XXXIII.* 11. Et sane quum satis mature familiae etiam segreges agros colere, vites plantare, quin et aurum, argentumve nosse, artesque utilissimas invenire coeperint: *Genes. XIII.* 2. *XXIV.* 35. quid desiderare ultra potuissent magnopere homines: etiam extra civitates viventes, si luxus abfuisset?

libertati naturali statum civilem praeferrent. Praeterquam enim, quod illa morum elegantia plerumque vanitatem sapit, et adfectatum adulandi studium fere pro morum cultu venditatur: (§. 12. *) nihil etiam impedit, quo minus et homines, in statu naturali viventes, et rationem excolere, et morem ad elegantiam componere possint. Quin exempla Abrahami, Isaaci, et Jacobi, qui cum familiis suis suas sibi res solis habebant, nec in. societatem civilem coaluerunt, denuo docent, et in naturali statu viventes homines omnem barbariem detersisse moribus, et decori fuisse observantissimos. (*p*)

§. 103. Tales et reliquae caussae sunt, ob quas in civitates coaluisse homines, existimant. Nam quod alii justitiae fruendae caussa, Hesiod. *Theogon. v.* 87. alii τῦ συμφέροντος χάριν *utilitatis caussa.* Aristot. *Ethic.* 8. 11. alii denique, veluti idem Aristot. 1. 1. et 2. incitante natura, constitutas esse civitates, existimant: id omne ita comparatum esse, ar-

---

(*p*) Argumento esse potest morata Abrahami oratio ad Melchisedecum: *Genes. XIV.* 22. *sequ.* ejusdem insignis humanitas in excipiendis hospitibus. *Genes. XVIII.* 2. *seq.* colloquium ejusdem plane insigne cum filiis Cheth. *Genes. XXIII.* 7. *sequ.* Quin et servos ita instituisse Abrahamum, ut decori morumque elegantiae essent studiosissimi, vel illa Eleazaris legatio ad Nachorem probat. *Genes. XXIV.* 22. *seq.* Nec barbarorum hominum est ille Jacobi, est Mesopotamia redeuntis, cum Esavo congressus, quando fratres inter se veluti certabant non modo verbis humanissimis, sed et donis, aliisque amoris significationibus. Si porro verum est, quod tradit Josephus *Antiqu. Jud.* 1. 9. Abrahamum fuisse non modo arithmetices, verum etiam τὰ ἐπουράνια ἔμπειρον, *sideralis scientiae peritum*, nec non, quod alii addunt, ὀνειροκριτικὴν in familia ejus magnopere excultam, ac ad summam poene perfectionem perductam esse; Vid. Suid. *voce* Ἀβραάμ. Justinus *Histor.* 36. 2. nemo dubitaverit, quin artium ac scientiarum culturae etiam in statu naturali fuerit locus, neque ideo in civitates fuerit discedendum.

bitramur, ut quidem aliquid ex vero trahat, nec tamen ἀμέσως impulisse videatur homines, ad statum libertatis aequalitatisque cum civili commutandum. (q)

§. 104. Quare si rem omnem paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, consideres, ii demum rem acu tetigisse videntur, qui VIM improborum et originem et occasionem constituendis civitatibus dedisse statuunt. Quum enim in statu naturali omnes sint aequales ac liberrimi, (§. 5. et 6.) et ea tamen sit hominum improborum indoles, ut aliis dominari, eosque sub jugum mittere, rebusque spoliare, mirifice cupiant: 1, fieri profecto non potuit, quin plures patresfamilias ejusdem ingenii vires unirent, aliosque sibi obnoxios redderent. Quumque magna societas non possit non esse inaequalis et rectoria: (§. 18, 58.) consequens est, 2, ut

---

(q) Quid enim obstitisset, quo minus et patresfamilias segreges jus dicerent fami iis? (§. 93. 11. 12.) Deinde cur non ad utilitatem suffecisse dicamus societates simpliciores, maxime quum liberum cuique esset, adquirere quidquid vellet, et contra plane cessarent vectigalia, tributa, aliaque munera personalia ac patrimonialia, quae nunc saepe civium facultates exhauriunt. Et sane si natura a solitudine abhorret, cumque statum tamquam miserrimum depinxit Pufendorffius: an Abrahamum vixisse in solitudine, credimus, quem praeter uxorem, pellicem, et utrinsque liberos tam numerosa servorum caterva stipabat, ut trecentos et octodecim vernas armatos in aciem educere posset? *Genes. XIV.* 13. Sane si homines natura feruntur in societatem, non illico feruntur in societates illas maximas, quas multa habere, a quibus natura hominis quam maxima abhorret, ex instituto docuit Pufendorffius *de jur. nat. et gent.* 7. 1. 4. Verum tamen est, in statu civili et justitiam rectissime administrari, et eum ad publicam privatamque utilitatem, si bene ac prudenter sit institutus, permultum conducere, et hunc naturae hominis quam maxime esse consentaneum. Sed haec consequi magis hunc statum dixeris, quam ut ad caussas προκαταρκτικὰς referri possint.

illa latronum turba sibi ducem elegerit, certamque ei formulam imperii praescripserit, atque inde 3, nata sit SOCIETAS CIVILIS vel RESPUBLICA, (*r*) quippe quae nihil aliud est, quam insignis hominum multitudo, nulli alii mortalium obnoxia, et sub communi imperante securitatis suae caussa certis legibus consociata.

§. 105. Tot ergo conglobatorum veluti hominum vim metuentibus etiam justissimis patribusfamilias, non aliud occurrere potuit remedium, quam ut vim vi repellerent. (§. 10. 24.) Quumque ubi pauciores non sufficiunt fini obtinendo, ipsa necessitas hominumque malitia homines in societates coalescere cogat: (§. 13.) consequens est, 4, ut et probos

---

(*r*) Ita ipsa recta ratio nos ad civitatum originem inveniendam veluti manuducit. Sed ei maximum omnino pondus accedit ex antiquissima historia, quam e sacris litteris, tamquam ex limpidissimo fonte, hauriendam esse, inter omnes constat. Sane enim ante diluvium anno בני אלהים *filios Dei*, uti vocantur *Genes. IV.* 1. sed Caim posteros primos civitatem condidisse, satis manifestum est ex *Genes. III.* 17. Et si vel maxime largiamur Jo. Clerico *Comment. p.* 40. *tenuem* hanc fuisse *casarum collectionem*, *maceria forte*, *aut sepe viridi cinctam*, (quod tamen non adeo certum et exploratum est,) multarum tamen familiarum societas sine qualicumque civili regimine intelligi vix potest. Deinde post diluvium primus Chusi filius, Nemrodus, *in terris potens esse*, regnumque Babyloniae condere, id est, alios opprimere, et ut imperata facerent, cogere coepit, *Genes. X.* 8. *sequ.* nec antiquioris regni apud Mosen fit mentio, quum tamen aliquot saeculis post, Abrahami temporibus, plurium regum ac dynastarum nomina ac res gestae occurrant. Et quis dubitet, quin principio rerum ex violenta illa hominum oppressione natae sint civitates et respublicae, quum id multo post saepissime contigerit. Sane enim occasione latrociniorum potentissima regna nata esse, petitis ex omni historia exemplis, ex instituto demonstravit Hertius *Elem. prud. civ.* 1. 3. 4. *p.* 77. *sequ.*

et justos patresfamilias, improborum metu, vires jungere, et sub communi imperio certis legibus consociari, adeoque 5, in societatem civilem, vel rempublicam coalescere oportuerit. (s) (§. 104, 3.) Ex quo porro colligimus, 6, in statu integritatis nullas futuras fuisse respublicas, adeoque 7, nugas agere, qui vel tales futuras fuisse, tamquam ex tripode pronunciarunt. Vid. Beemann. *Meditat. pol.* 11. 6. vel 8, statum illum integritatis, tamquam principium juris naturae et gentium obtrudere eruditis conati sunt. (Lib. 1. §. 74. 26)

§. 106. Itaque 9, duplex est civitatum origo. Aliae enim 10, ad vim aliis inferendam, opprimendosque innocentes; 11, aliae ad vim vi repellendam, civesque defendendos coaluerunt. 12 Illarum finis injustissimus, harum justus est. Unde 13, illas rectius LATRONUM COETUM, has 14, JUSTAS RESPUBLICAS dixeris. Sed quemadmodum saepe contingit, ut quarum rerum vitiosa origo est, eae deinde, animadverso errore, emendentur, et contra, quae recte se habent, paullatim in pejus ruant: ita et fieri potest, 15, ut latronum coetus, posito illo alios opprimendi consilio, in justas respublicas; 16, hae vero, relicta post tergum humanitate, in latronum coetus abeant: attamen

---

(*s*) Facile ergo jam transigent, qui caussam civitatem dicunt esse vim et metum, uti Bodin. *de rep.* 1. 6. Hobbes. *de civ.* 1. nec non qui, ut sua tenerent, homines civitates constituisse contendunt, velut Cicero *de Offic.* 2. 21. qui denique infirmitatem familiarum segregum homines putant subegisse, ut libertatem illam naturalem cum statu civili permutarent, quod in mentem venit Grotio *de jure b lli et pacis proleg.* §. 19. *et Lib.* 1. *Cap.* 4. §. 7. Omnia enim haec, licet verbis videantur discrepare, eodem tamen redeunt, hominesque metu hominum, et sui tuendi caussa, civitates constituisse, satis perspicue ostendunt.

17, et in illis, et in his, ratione civium finis idem sit puta eorum SECURITAS. (*t*)

§. 107. Quum ergo finis omnium civitatum rerumque publicarum sit SECURITAS civium, (§. 106, 17.) ex fine vero societatum de mediis, ipsisque sociorum juribus et officiis judicandum sit: (§. 15, 42. 43.) consequens est, 18, ut ea omnia agenda sint ab iis, qui in civitatem coalescunt, sine quibus finem illum communem, puta securitatem, obtinere non possent. Quumque vis illa, securitati inimica, in conglobatis improborum hominum viribus consistat: (§. 104, 1.) fieri non potest, 19, quin et alii, qui se adversus illos securos praestare cupiunt, vires unire, adeoque 20, tot homines in societatem majorem ac maxime compositam coalescere debeant, quot probabiliter sufficere videantur, ad vicinorum vim vi justa repellendam. (*u*)

(*t*) Sic quamvis piraticae illae Afrorum respublicae magis ad opprimendos spoliandosque alios, quam ad solam mutuam defensionem sint comparatae, et catenus parum a latronum coetibus differant; tamen aeque securitatem civium, tamquam finem, sibi ponunt ob oculos, ac aliae justae respublicae, ac proinde non modo quaevis praesidia sibi adversus exterorum vim circumponunt, sed et laesis jus dicunt rigidissime, poenisque acrioribus efficere conantur,

Ne vaga prosiliat fracnis natura remotis.

Itaque communis quidem hic finis est omnium rerumpublicarum, sed ita ut priores, si illum finem obtineant, jus ac virtutem parum curent; hae ideo finem illum intendant, ut utroque bono sine impedimento fruantur, vel, uti rem exprimit Apostolus, *ἵνα ὑπὸ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωσιν, ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι, ut sub regibus, et omnibus in eminentia constitutis tranquillam et quietam vitam ducant cum omni pietate et honestate.* 1. *Tim.* 2. 2.

(*u*) Hic otiosa quaestio, quot personae constituant civitatem vel rempublicam? Quamvis enim quindecim

§. 108. Non ergo 21, civitas, ceu recte animadvertunt Nicias *apud Thucididem* 7. 14. et Themistocles aqud *Justin. Hist.* 2. 12. in territorio, urbibus, moenibus, tectis, sed in hominibus consistit: nec 22, opus est, ut integrae familiae, ex utriusque sexus personis compositae consocientur, sed 23, sufficit, si vires animosque jungant, plures, quibus vel satis virium sit ad hostes debellandos, vel satis ingenii ad eosdem circumveniendos: quamvis 24, negare nequeat, unius aetatis fore respublicas, quas non familiae, sed personae singulae, quantacumque sit earum multitudo, constituunt. Flor. 1. 1. (v)

---

liberi homines populum constituere videantur Apulejo *Apolog. p.* 304. alii tres familias paullo diffusiores sufficere existiment ad rempublicam: Valer. Max. 4. 4. 8. 4. 6. 3. auctores tamen harum opinionum vix rationem habuisse videntur finis civitatum, puta *Securitatis*, ea vero, junctis personis quindecim, vix obtinetur, sed numerus debet intendi pro multitudine eorum, a quibus nobis metuimus. Hinc et universa historia docet, initio minimas fuisse civitates, minima imperia, quae plerumque patriae limitibus finirentur. Neque enim in vicinia potentiora imperia erant, quae illis metum incuterent. Simul ac vero potentiores, oppressis vicinis, majora imperia constituerant: minores respublicae paullatim in systemata civitatum, vel majores respublicas, coaluerunt, ut pares essent vicinis potentioribus. Quod in Graecia post Persicam cladem: in Germania post Drusi et Germanici victorias contigisse, satis constat.

(v) Posse rempublicam sine territorio, urbibus, moenibus, tectisque consistere, argumento esse poterit respublica Hebraeorum, sine exemplo sanctissima, quae quadraginta annos per deserta Arabiae loca sine certa sede, sine lare certo, sine moenibus, et tectis, oberravit, donec in promissa Palaestina certum veluti domicilium sibi constitueret. *Num. XIV.* 33. Deinde fieri posse, ut respublica sine familiis constet, nemo negaverit, qui monarchiam papalem, a Pufendorffio et Thomasio accuratissime descriptam paullo accuratius fuerit contemplatus. Neque enim ad Amazonum regnum jam provocare ausim, de quo, quae dicuntur, pleraque multi gravissimi auctores in dubium vocant. Reliu-

§. 109. Quum ergo civitas consistat in consociatione tantae hominum multitudinis, cujus vires junctae non sint impares vicinorum potentiae, (§. 106, 20.) sine consensu vero non intelligatur societas: (§. 14.) consequens est, 25, ut civitates vel respublicae, interveniente pacto, constituantur, sive 26, homines ultro in hanc societatem consenserint, sive 27, is consensus initio vi fuerit extortus, sive 28, aliqui constitutae jam reipublicae sive ultro, sive coacti, accesserint: sive 29, prognati ex civibus, eo ipso, dum in ea, tamquam parentibus aliquando successuri, educantur, consensisse praesumantur: (*x*) (§. 17, 46. sequ.)

---

quitur ergo id unum, rempublicam constituere congruam hominum multitudinem, nec eam exstinctam videri posse occupato licet territorio quamdiu populus, hostibus profligandis haud impar, superstes fuerit. Sic sane perstitit Atheniensium respublica, quamvis Attica terra universa a Persis teneretur, quoad perstitit classis, in quam sese Themistocles cum universo populo, omnibusque, quae moveri possent, contulerat. Nepos *Themistocl. Cap.* 2. et stulta erat oratio Adimanti, jus dicendi sententiam adimentis Themistocli, *τῷ μὴ ἔστι πατρὶς quippe cui non sit patria*, quum contra recte responderet Themistocles, *ὡς εἴη καὶ πόλις, καὶ γῆ μέζων, ἤπερ κείνοισι, ἔστ' ἂν διηκόσιαι νῆες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι, οὐδαμοὺς γάρ Ἑλλήνων αὐτοὺς ἐπιόντας ἀποκρούσεσθαι, sibi esse et solum, et urbem multo majorem, quam illis, tantisper, dum essent illis ducentae naves armatae. Nullos enim ex Graecis illos invadentes posse propulsare.* Herodot. *Hist. Lib.* 8. *p.* 305. *edit. Henr. Steph.*

(*x*) Sic Albanorum coloni et illa pastorum praedonumque colluvies, quae Romulum sectata, juxta Tiberim tugurio posuit, initio statim in hanc novam rempublicam ultro consensit. Dionys. Halicarn. *Antiq. Lib.* 1. *p.* 72. Sic populo Romano, posteaquam jam instituerat reip. formam, ultro et per modum foederis accessere Sabini, Liv. 1. 13. Inviti contra, diruta patria urbe, Romanam civitatem auxere Albani. Liv. 1. 29. Nec postea umquam dubitatum, progna-

§. 110. Ex eo ergo patet, 30, civitates quoque, uti alias societates, vel consensu ULTRONEO vel VI et COACTIONE interveniente, sive constitui, sive augeri, (§. 16.) 31. Ubi ultroneo consensu coalescit illa multitudo, fieri non potest, quin *primum* ac praecipuum *pactum* praecedere debeat, nempe quo omnes consentiunt in rempublicam aliquam seu civitatem constituendam. Quum hoc pactum 32, et liberum esse debere, et 33, sub conditione iniri posse, nemo non intelligat: per se patet, 34 eum, qui non consentit, vel cujus conditioni non satisfit, extra societatem hanc manere, resque suas sibi habere posse. (y)

tos ex civibus Romanis cives esse, nisi vel ultro solum verterent, vel aqua et igni interdictis etiam invitis esset in aliam civitatem migrandum.

(y) Id circa primum pactum et hodie observandum esset, si nova respublica per consensum constitueretur. At id paullo rarius, ad quem constituta jam republica sibi stipulari, ut ei cum familia rem suam sibi habere liceat, quia forma reip. democratica, quam ipse suaserit, non placuerit. Exemplum tamen Otanis Persae, est apud Herodot. *Hist. Lib.* 3. *p.* 124. Quum enim occisis Magis, qui furtim regnarant, principes Persarum de republica consulerent in medium, et sententia Otanis de populari instituenda republica reliquis omnibus displiceret, demum ita loquutus fertur: Ἄνδρες στασιῶται, δῆλα γὰρ δὴ ὅτι δεῖ ἕνα γέ τινα ἡμέων βασιλέα γενέσθαι, ἤτοι κλήρῳ γε λαχόντων ἢ ἐπιτρεψάντων τῷ Περσέων πλήθεϊ τὸν, ἂν ἐκεῖνοι ἕλωνται, ἢ ἄλλῃ τινὰ μηχανῇ, ἐγὼ μὲν νῦν ὑμῖν οὐκ ἐναγωνιεῦμαι, οὔτε γὰρ ἄρχειν, οὔτε ἄρχεσθαι ἐθέλω· ἐπὶ τούτῳ δὲ ὑπεξίσαμαι τῆς ἀρχῆς, ἐπ' ᾧτε ὑπ' οὐδενὸς ὑμέων ἄρξομαι, οὔτε αὐτὸς ἐγὼ, οὔτε οἱ ἀπ' ἐμοῦ αἰεὶ γινόμενοι. *Viri factiosi, quoniam constat, necesse esse, unum aliquem e nobis regem fieri, sive per sortem, sive permissu Persarum per multitudinis electionem, sive qua alia ratione; equidem ego vobis non refragor, quippe qui neque praeesse cupio neque subesse. At hac lege vobis jus meum imperii cedo,*

§. 111. Quum vero socios non modo in eumdem finem, sed et in eadem media consentire oporteat, (§. 14.) isque consensus in magna hominum multitudine magnaque societate sperari non possit, nisi sit rectoria, adeoque regimen aliquod instituatur, cujus a voluntate totius populi voluntas pendeat: (§. 19, 59.) consequens est, 35, ut multitudo illa decernere debeat, quale sit futurum illud regimen, (z) et 36, quamvis illi reliquorum decreto stare non teneantur, qui sub conditione certi regiminis in futuram societatem consenserunt, si alia reip. forma, quam velint, placeat populo: (§. 110. 34) 37, ii tamen, qui pactum illud primum pure inierunt, suffragiis plurium sese submittere omnino debeant.

---

ut nulli vestrum aut ipse ego, aut ullus meorum, subsit. Addit Herodotus, ceteros ejus postulatis adsensisse, et inde factum esse, ut sola haec familia inter Persas in statu naturali viveret, nulli mortalium obnoxia: Καὶ νῦν αὕτη ἡ οἰκίη διατελέει μούνη ἐλευθέρη ἐοῦσα Περσέων, καὶ ἄρχεται τοσαῦτα ὅσα αὐτὴ θέλει, νόμους οὐκ ὑπερβαίνουσα τοὺς Πέρσων. *Atque ad hunc usque diem sola haec familia inter Persas libertatem retinet, nec imperio, nisi quantum ei visum fuerit, paret, leges Persarum non transgrediens.*

(z) Magnopere falluntur, qui tale decretum umquam factum esse negant. Nam hos vel sola Romanae reip. origo erroris convincet. Quum enim inter illam urbis Albanae sentinam, quam exhauriendam putabat Numitor, nec non pastorum et praedonum turbam, quae se jam antea in Latio crebris excursionibus locupletaverat, convenisset, ut in communem rempublicam coalescerent: Romulus, vocata concione, populum rogavit, ecquam reipublicae formam reliquis anteferendam existiment? Dionysius vero Halicarnasseus, qui rem omnem accuratissime descripsit *Antiqu. Rom. Lib. II. p.* 80. observat, populum, intellecto Romuli consilio, illico respondisse: Ἡμεῖς πολιτείας μὲν καινῆς οὐδὲν δεόμεθα. τὴν δ' ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες οὐ μετατιθέμεθα, γνώμῃ τε ἑπόμενοι τῶν

§. 112. Denique ubi de reip. forma convenit 38, nihil populo deest ad perfectam rempublicam, quam ut eam easque personas, quas sibi imperare velit, eligat; (*a*) et ei iisve 39, certam imperii formulam jam tum superiore decreto expressam, praescribat, quae formula tunc 40, recte LEGIS fundamentalis nomine venit, quum et ea, quae pactis caventur, passim leges adpellentur, ac proinde 41, imperantes sive unum, sive plures, non minus, quam cives obligat, adeo 42, ut nihil actum merito censeatur, si quid contra legem hanc reipubl. primariam vel, *πόλεως συνήθη κοινὴν*, actum sit.

παλαιοτέρων, ὓς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως, αὐτὴν καταστήσασθαι καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι, ὐ γὰρ τήνδε μεμψαίμεθ' ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευομένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἐλευθερίαν τό καὶ ἄλλων ἀρχὴν περὶ μὲν δὴ πολιτείας ταῦτα ἐγνώκαμεν. Nobis nova reipublicae forma non est opus, nec a majoribus probatam, et per manus traditam mutabimus; sed et priscorum consilium sequemur, quos non sine insigni prudentia illam reip. formam instituisse credimus, et praesenti fortuna contenti sumus. Cur enim illam incusemus, quum sub Regibus nobis contigerint bona, quae apud homines habentur praecipua, libertas, et imperium in alios? Et haec est nostra de republica sententia.

(*a*) Denuo hunc ordinem in instituenda Romanorum republica servatum esse, ex laudato Dionysii Halicarnass. loco intelligimus. Quum enim imperium regium, cui jam Albae plerique adsueverant, retinere decrevissent: illico de eligendo Rege solliciti, subjiciunt; *τὴν δὲ τιμὴν ταύτην ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλον, ἢ σοὶ, προσήκειν ὑπολαμβάνομεν, τοῦ δὲ βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι, καὶ πολλὴν συνίεμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν οὐ λόγῳ μᾶλλον, ἢ ἔργῳ μαθόντες. Ceterum cum honorem non alii magis, quam tibi, convenire persuasum nobis est, tum ob genus regium ac virtutem, tum vero maxime, quod te hujus coloniae ducem habuimus, multamque in te gravitatem ac sa-*

§ 113. Hoc modo nasci oportet civitatem, quoties populus ultro illam instituit. Quoties vero ille, perdomitus a populo potentiore, cum illa victrice gente in unam rempublicam coalescit: 43, in primum quidem pactum de communi constituenda republica procul dubio consentit, quia, si dissentiret, non acciperet oblatas a victoribus conditiones, sed perire, quam sub jugum mitti, mallet: at 44, de forma reipublicae vix audietur deditiorum sententia, nec 45, in eligendis personis regnatricibus ullae eorum partes sunt, quibus in solo obsequio gloria relicta est. (*b*)

---

pientiam animadvertimus, non tam verbis, quam factis, edocti. Similiter paullo post populo in curias et tribus, descripto, electisque centum patribus, qui senatum et commune reipublicae consilium constituerent, ipse Romulus, teste eodem, *p.* 87. inter eos ita partitus est reipublicae administrationem, ut penes *Regem* esset cura sacrorum, legum, et consuetudinum patriarum custodia, judicia de criminibus gravioribus, jus referendi ad senatum, et populum in concionem convocandi, penes *Senatum* jus, de rebus omnibus, quas rex ad eum referret, de plurium sententia decernendi: denique penes plebem jus, auctore senatu, magistratus creandi, leges faciendi, et de bello, si rex permitteret, decernendi. In formulam novi imperii, vel legem fundamentalem, quam accuratius, quam quisquam alius, descripsit auctor πολιτικώτατος, quaeque tamdiu Romae viguit, donec Tarquinius adfectaret tyrannidem.

(*b*) Res tamen omnis redit ad deditionis leges, quae aliquando duriores esse solent, prout vel certa, vel ambigua est victoria. Ita sane quum Sabini et Romani aequo poene Marte pugnassent, visum est utrinque bellum foedere finire, cujus leges has recenset Dionys. Halic. *Lib.* 2. *pag.* 111. *Ut Romae pari potestate, parique honore regnarent Romulus et Tatius: ut urbs deductum a conditore servaret nomen; et singuli cives Romani, sicut antea vocarentur, universi autem a Tatii patria communi appellationis complexu Quirites denominarentur; ut Sabinis jus civitatis Romanae daretur quicumque id cuperent: utque hi cum suis sacris*

§. 114. Aliquando 46, contingit, ut victo populo novo obirudatur forma reipublicae, (*c*) simulque 47, victor sibi stipuletur, ut haec nova respublica, tamquam inaequali foedere juncta, se comiter veneretur. Quo casu res ipsa docet, 48, et pacta illa, quae supra descripsimus, (§. 110, 112.) et decretum de reipublicae forma, (§. 111.) intervenire debere: at 49, populum victum non ultro, sed coactum, in haec omnia consentire.

§. 115. Ceterum quemadmodum omnium societatum una voluntas, unusque intellectus concipi debet: (§. 20, 59.) ita 50, idem dicendum est de civitate vel republica, ita constituta. Quum vero plures socii eundem finem eademque media intelligere et velle non aliter possint, quam si uni pluribusve id negotii detur, ut de fine, mediisque ad finem adsequendum necessariis dispiciant: (§. 18, 55.) consequens est, 51, ut idem fieri oporteat in civitate. (*d*) Denique quum aliis id negotium dare idem

---

reciperentur in tribus et curias. Tale fuit hoc foedus, ex cujus legibus Sabini et ad constituendam rempublicam quodammodo admittebantur.

(*c*) Mos hic erat Atheniensium, ut civitatibus omnibus, a se perdomitis statum popularem; Lacedaemoniorum, ut regimen optimatium obtruderent. Cujus instituti rationem reddit Xenophon *de republ. Athen. Cap.* 1. §. 14. et *Cap.* 3. §. 10. *sequente.* Exempla passim collegit Ubbo Emm. *vet. Graec. Tomo* 3, sed suffecerit unicum. *p.* 249. *sequ.* Apud Samios statum popularem instituerant, eversumque aliquoties, instauraverant Athenienses. A Lysandro vero Lacedaemonio, expugnata urbe, pro populari imperio δεκαρχία illic constituta est. Quas fortunae vicissitudines, et aliae viderunt Graecae civitates, prout vel penes Athenienses, vel penes Lacedaemonios erat maris imperium. Id vero sine vi et coactione contingere non potuisse, facile unusquisque animadvertit.

(*d*) Non aliter fieri potest, ut plures idem velint, quam vel per *Conspirationem*, ut omnes idem sentiant et velint, vel per *Submissionem*, ut plures voluntates suas unius vel

sit, ac VOLUNTATEM SUAM ALTERIUS vel ALIORUM VOLUNTATI SUBMITTERE; per se patet, 52, cives reipublicae omnes voluntates suas uni pluribusve submittere debere, adeoque 53, eum eosve imperare, cui quibusve cives voluntates suas submiserunt.

§. 116. Ex eo vero porro consequitur, ut, quum voluntates suas cives submittere possint vel UNI, vel PLURIBUS, vel UNIVERSÆ MULTITUDINI, 54, non possint inde plures, quam tres regulares reip. formae nasci. Nam 55, quoties omnes cives voluntates suas unius personae physicae voluntati submittunt, nascitur inde MONARCHIA, REGNUM, vel PRINCIPATUS. (e) Sin 56, plurium voluntati ac de-

---

plurium voluntati submittant. Prius numquam sperandum esse, facile ii intelligent, quibus perspecta sunt contraria hominum studia, ingeniorum stupor, diversaeque voluntatum inclinationes. Seneca *Epist.* 102. *Putas tu posse sententiam unam esse omnium? non est unius una.* Itaque superest modus posterior, ut plures voluntates suas alterius vel plurium voluntati submittant. Quemadmodum enim periret procul dubio navis, repleta quantacumque hominum turba, nisi illa multitudo communem salutem permitteret uni gubernatori, perito rei nauticae, et omnia acturo, ut navem ex hieme marique scopuloso servet: ita fieri non potest, ut tot hominum myriades, quae in tam magnam societatem coalescunt, ex tam gravibus procellis civilibus, quae quotidie ingruunt, ad incolumitatem perveniant, nisi ab uno pluribusve regerentur. Recte ergo Arrianus *Diss. Epict.* 1. 12. τὰς ἀγαθὰς πολίτας την αὐτῶν γνώμην ὑποτάττειν τῷ νόμῳ τῆς πόλεως, *bonos cives voluntates suas submittere legi civitatis observat.*

(e) Equidem Polybius *Hist.* 6. 2. distinguit inter μοναρχίαν et βασιλείαν, et utriusque differentiam ita describit: Πρώτη μὲν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία ταύτῃ δ' ἕπεται, καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετ' κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία. *Prima, Monarchia sine ulla arte et naturae impetu constituitur: hanc vero*

creto; ARISTOCRATIA. Denique 57, si id quod universa civium multitudo communi suffragio decrevit, pro totius civitatis vel reipublicae voluntate, habetur, ea reipublicae forma POPULARIS, vel DEMOCRATICA adpellatur.

§. 117. Enimvero, quum, sive unus, sive plures sive omnes, imperent, non alio jure praesint reipublicae, quam quod reliqui cives eorum voluntati voluntates suas submiserunt: (§. 115, 53.) consequens est, 58, ut injuste imperent, quibus suam voluntatem non submiserunt cives. Hinc 59, si unus injuste occupat rempublicam, monarchia in TYRANNIDEM, 60, si loco collegii optimatium pauci imperium invadunt, aristocratia in OLIGARCHIAM, denique 61, si loco totius populi turba quaedam vel faex hominum omnia pro lubitu decernit, democratia in OCHLOCRATIAM degenerat (*f*) 62, Quas reipublicae formas vitiosas regularibus admo-

---

sequitur, atque adeo ex ea originem habet, quum accessit ars et emendatio, Regnum. Sed quum ea, quae magis minusve expolita sunt, specie non differant: id discrimen hic inculcare nihil attinet.

(*f*) Id quoque eleganter vidit scriptor πολιτικώτατος Polyb. *ibid. p.* 629. Διὸ καὶ γένη μὲν ἓξ εἶναι ῥητέον πολιτειῶν τρία μὲν, ἃ πάντες θρυλλοῦσι, καὶ νῦν προείρηται τρία δὲ τὰ τούτοις συμφυῆ; λέγω δὲ μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, ὀχλοκρατίαν. *Itaque genera rerum publicarum statui sex debent: tria, quae omnium ore jactantur, quaeque modo posita sunt a nobis: tria cognatae cum his naturae; dominatum dico unius, paucorum, et turbae vulgaris.* Pro tyrannide quidem hic ponit monarchiam, quippe quam illum a regno distinguere, diximus: (§. 116. *) sed ipse paullo post subjicit: μεταβαλλούσης δὲ βασιλείας εἰς τὰ συμφυῆ κακὰ λέγω δὴ εἰς τυραννίδα, κ.τ.λ. *Regnum ubi ad congenita mala degeneravit; nempe Tyrannidem.* Talis et reliquorum civilis prudentiae auctorum philosophia est, quam hic pluribus inculcare non opus est. Cui non dictus Hylas?

dum similes esse, et proinde 63, has in illas facile degenerare, recte observavit Polyb. *Hist.* 6. 1. idque ipsa experientia satis confirmat.

§. 118. Quum vero tres illae regulares rerumpublicarum formae in totidem vitiosas oppositas facillime degenerent: (§. 117. 63.) non mirum est, 64, paucissimas semper repertas fuisse civitates, quae ex tribus illis unicam eligerent: sed 65, plerasque vel omnes illas formas veluti in unam conflasse, (g) vel 66, duas certe ita commiscuisse, ut una alteram veluti in officio contineret. Quumque 67, a potiore fieri soleat denominatio: inde non possunt non varia nasci regnorum, aristocratiarum et democratiarum genera, quae 68, RERUM-

(g) Et hanc quidem optimam omnium rerumpublicarum formam esse, observat Polyb. *Hist.* 1. 1. *pag.* 628: Δῆλον γὰρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων συνεστῶσαν. *Manifestum est, eam rempublicam censeri debere optimam, quae ex omnibus istis, quas diximus, formis sit composita.* Et *Cap.* 8. *p.* 638. magnopere laudat Lycurgum: quod οὐχ ἁπλῆν οὐδὲ μονοειδῆ πολιτείαν *non simplicem atque uniformem* constituerit *rempublicam*; sed optimarum quarumque rerumpublicarum virtutes omnes ac proprietates in unum copularit, ne, si qua istarum supra modum augeretur, ad vitia congenita deflecteret, sed, dum cujusque vis mutuo omnium nisu in contrarium retrahitur, nulla pars illarum vergat usquam, aut nimium propendeat, verum aequis ponderibus librata et aequa lance suspensa, quam diutissime respublica duret, non secus ac fieri soleat in navibus, quas hinc inde par vis ventorum impellat. Sic et Dionys. Halicarnass. *Antiq. lib.* 2. *p.* 82. ubi rempublicam Romanam a Romulo eodem fere modo institutam fuisse, refert, illam mixturam vocat κόσμον τῆς πολιτείας, additque: ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσμων αὐταρκέστατον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους, *hanc ego concinnam reip. formam ceteris omnibus reip. constitutionibus praefero, ut paci aeque, ac bello, idoneam.* Omitto jam ejusdem generis testimonia Zenonis apud Laert. 7. 131. Ciceronis apud Non. Marcellin. *de verb. propr.* 4. 292. Tacit. *Annal.* 4. 33.

PUBLICARUM ne MIXTARUM, an irregularium nomine venire debeant, nostra parum refert. Add. HERT. *Elem. prud. Civ. l.* 8. *p.* 2320. *sequ.*

§. 119. Denique quum et totae societates in unam majorem coalescere possint: (§. 18, 49.) consequens est, 69, ut et plures respublicae, salva cujusque forma et independentia, icto foedere, in unam majorem ita coalescere possint, ut, quae ad communem omnium salutem securitatemque pertinet, communi consilio junctisque viribus exsequantur. (*h*) Quales consociatae respublicae 70, FOEDERATÆ, ACHAICÆ, itemque SYSTEMATA CIVITATUM adpellantur.

(*h*) Pufendorffius tum singulari *de systematibus civitatum* dissertatione, quae inter ejus *Diss. accad. selectas p.* 210. *sequ.* occurrit dum *de jur. nat. et gent.* 7. 5. 16. *sequ.* existimat, civitatum systemata emergere vel *median e communi rege*, quando plura separata regna vel ex conventione, vel ex occasione matrimonii, hereditatis, aut victoriae unum et eumdem habeant regem, ita tamen, ut ideo in unum regnum non coalescant, sed singula juxta suas leges fundamentales a communi rege administrentur, vel *per foedus*: eademque principia fere sequitur Hert. *Elem. prud. civ.* 1. 12. 6. *sequ.* Enimvero aut unum regnum alteri ita subjicitur, ut in communi imperio nullae sint ejus partes: veluti olim regna Macedonicum, Syriacum, Ægyptiacum, Romanis subjecta: aut suas quodlibet res sibi habet, ut hodie imperium Romano-Germanicum, Hungaria et Bohemia: aut ita coaluerunt, ut veluti unum regnum constituant, uti hodie Anglia et Scotia, Polonia et Lithuania. Primo casu regnum perdomitum in provinciae formam redigitur, nec cum altero systema aliquod constituit. Nec altero casu dici potest, duo regna coaluisse in σύστημα, quum nihil commune inter se habeant, sed princeps tantum duas personas sustineat. Superest ergo tertius tantum casus, ubi duo illa regna vel duo populi, quum voluntates viresque ad communem defensionem univerint, unam omnino societatem majorem constituunt, adeoque systematis nomen ob definitionem, hoc paragrapho datam, jure meritoque ferunt. Addatur G. G. Titius ad Pufend. *de offic. hom. et civ.* 2. 8. 13. *sequ.*

§. 120. Quum ergo MONARCHIA nascatur, quoties omnes cives voluntates suas unius personae physicae voluntati submittunt: (§. 116, 55.) consequens est, 71, ut perinde sit, quo dignitatis vocabulo, Imperatoris, Regis, Ducis, an Principis utatur. 72, Ut quum neminem superiorem agnoscant, qualecumque dignitatis nomen recte de novo adsciscat, (*i*) quamvis 73, non aeque facile cogere possit exteros reges ac respublicas, ut ei novum illud dignitatis nomen tribuant, adeoque 74, ipse prudentiae regulae suadeant, ut, priusquam majus illud ἀξίωμα adsumat monarchia, aliorum regum rerumque publicarum audiat sententias, sibique novos illos titulos honoris diserte stipuletur.

§. 121. Ex eodem patet, 75, monarcham omnia agere suo arbitrio, et 76, quamvis prudentiores merito adhibeat in consilium, eorum tamen suffragia non sententias, sed consilia esse. 77, Eumdem agere ubique et semper, adeo, ut vere dici coeperit a temporibus Hadriani Imperatoris, ἐκεῖνη ἡ Ῥώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. *Roma est, ubi Imperator est.* Herodian. *Hist.* 1. 6. 78. Nullum denique esse jus majestatis, quod non exerceat princeps: (§. 112, 18.) immo 79, monarchiae nomen vix tueri

(*i*) Quum enim summi imperantes secum invicem vivant in statu naturali, (§. 4. 3.) isque sit status libertatis et aequalitatis, (§. 5. et 6.) sequitur, ut monarcha monarchae sit aequalis, nihilque eum impediat; quo minus pari cum aliis dignitate in republica sua frui velle, adeoque novum titulum, cui tuendo se parem esse intelligit, adsciscere possit. Vidit nostra aetas duo exempla, quae et posteritas venerabitur. *Friderici* 1, Prussiae Regis, et *Petri* 1, Russorum Imperatoris, quorum alter primus Regii nominis, alter Imperatoris dignitatem genti suae intulit, uterque postea ab aliis Imperatoribus Regibusque his insignibus nominibus ornatus.

regnum, in quo ullus alius jus quodcumque majestatis independenter a rege exercet. (*k*)

§. 122. Quamvis vero omnia suo arbitrio agat monarcha: (§. 121, 75) non tamen agere aliud debet, quam quod finis civitatis, (§. 107, 18.) puta securitas civium, (§. 106, 17.) requirit. Ex quo consequitur, 80, ut populi securitas, et salus suprema monarchae lex esse debeat, 81, eoque ipso hic differat a tyranno, qui ad suam tantum securitatem utilitatemque omnia refert, 82, quumque scelere quaesita bonis artibus retineri nequeant, parum pensi habet civium suorum perniciem, dum ipse statum suum conservet (*l*)

(*k*) Reipublicae enim, tamquam unius personae moralis, unus debet esse intellectus, unaque voluntas. (§. 115. 50.) Jam si praeter monarcham alius quodcumque jus majestatis independenter a rege exerceret: non esset totius reip. unus intellectus et voluntas. Ergo nec futura esset respublica: sed resp. in republica. Salvum ergo fuit Meroveidarum imperium, quamdiu perstitit regum auctoritas. Ea subruta, et jus belli et pacis ad sese trahentibus majoribus domus, precario veluti imperabant reges, donec Pippino placuit regni decus genti suae inferre. Adeo eo sensu verum est dictum Homeri *Iliad. β.*

Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,

Εἷς βασιλεύς.

Non bonum est multos imperare; unus est imperans,

Unus rex.

quamvis tyrannos saepe eo abusos esse, non ignoremus. Vid. Sueton. *Calig. Cap.* 22.

(*l*) Huc pertinent omnes artes tyrannicae, de quibus accuratissime Aristot. *Politic.* 5. 10. *sequ.* Quum enim omnes tyranni, conscii sibi odii civium, meticulosissimi esse soleant, non possunt, quin omnem eminentem virtutem opprimant virorum excellentium, tamquam eminentium papaverum, capita demetant; severissime animadvertant in in-

§. 123. Deinde ex ARISTOCRATIÆ definitione (§. 116, 56.) colligimus, 83, penes totum optimatium collegium esse debere majestatis jura omnia, eaque adeo, 84, non aliter explicari posse; quam de communi totius collegii sententia. 85. Opus ergo esse certo loco, ubi frequentes conveniant, et de republica consulant in medium, nec non 86, certo definitoque tempore, quo senatus ordinarius habeatur, nisi, 87, quae quotidie ex improviso incidere solent, negotia senatum extra ordinem indictum postulent. Praeterea quum plurium consensus sperari non possit, nisi per submissionem: (§. 18, 55.) consequens est, 88, ut et in aristocratia pauciores se submittere debeant voluntati plurium, adeoque 89, plurium sententiae vincant pauciores, 90, in pari vero sententiarum numero, nihil actum videatur, nisi vel is, qui praesidet collegio, pondus addat alterutri patri, vel 91, talis sit caussa, ut locus sit CALCULO MINERVÆ. (*m*) Denique, quum

---

nocentes sub obtentu laesae majestatis, criminis fere unius eorum, qui crimine vacant: inimicitias ac discordias inter cives serant: litterarum omnem splendorem exstinguant: peregrinos praeferant civibus: hos denique dignitatibus, opibusque spolient, et redigant ad incitas. Quae omnia, quam injusta, quamque fini civitatis contraria sint, facile unusquisque animadvertit. Unde recte Polyb. *Hist.* 2. 59. *p.* 202. *Αὐτὸ γὰρ τοὔνομα (τυράννου) περιέχει τὴν ἀσεβεστάτην ἔμφασιν καὶ πάσας περιείληφε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας. Nam ipsum tyranni nomen summae impietatis significationem conjunctam habet, injurias sceleraque omnia complectens, quae inter homines solent versari.*

(*m*) *Calculus Minervae* dicitur, quando in pari condemnantium atque absolventium numero reus a poena criminis liberatur. Nam quum Orestes, parricidii accusatus, in Areopago caussam diceret, iique, qui damnandum censebant reum, uno calculo vincerent absolventes, Minerva his unum calculum adjecisse fingitur, ut in pari suffragiorum numero absolveretur. Quae postea lex paene omnibus gentibus placuit,

vitiosa forma, opposita aristocratiae: OLIGARCHIA vocetur, (§. 117, 63.) illaque in hanc facile degeneret: (ibid. n. 60.) res ipsa exigit, 92, ne quid decerni valide possit, nisi maxima optimatium parte, e. g. duabus tertiis praesente.

§. 124. Nec aliter sese res habet in DEMOCRATIA. Quum enim in ea, quod universa civium multitudo communi suffragio decernit, pro totius civitatis vel reipublicae voluntate habeatur: (§. 116, 57.) sequitur, sane, 93, ut majestas hic sit penes totum populum, isque 94, tunc omnia jura majestatis exerceat. Quumque id aliter fieri non possit, quam si populus confluat in comitia, et de negotiis obvenientibus consulat in medium: per se patet, 95, hic quoque certum locum, ubi coeat populus, 96, statosque dies, quibus comitia habeantur, definiendos esse 97, ratumque haberi, quod populus sive curiatim, sive tributim, sive viritim, pluribus suffragiis decreverit. Denique 98, facile in

---

uti praedixisse Minervam fingit Euripides *in Iphigen. Taur. v.* 1268.

> Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὁ δὲ νόμος τεθήσεται,
> Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' αἰεί.
> *Et ceteris lex ista promulgabitur,*
> *Ut usque paribus calculis vincat reus.*

Conf. Boecleri *dissert. singularis de calculo Minervae* et viri celeberrimi, Henr. Cocceji *diss. de eo quod justum est circa numerum suffragiorum, et de calculo Minervae. Cap.* 2. ubi vir doctissimus §. 10. hanc naturalem adfert rationem hujus juris, quod prior rei status condemnatione mutetur, absolutione maneat, adeoque tunc vere nihil agatur. Quum ergo major tantum pars novi aliquid facere, et statum priorem mutare possit, sequitur, si pares sint, ut nihil agatur, sed prior rei status maneat, isque adeo absolvatur.

OCHLOCRATIAM degeneraturam esse democratiam, (*n*) si minori parti populi, absentibus vel exclusis reliquis, suffragii jus permittatur, ex ipsa ochlocratiae definitione (§. 117, 61.) facile intelligitur.

§. 126. Quum vero et MIXTÆ, quas vocant, respublicae aliquando optimae, et ideo inventae sint, ut una forma alteram veluti in officio contineat (§. 108.) res ipsa docet, 99, jura majestatis vel omnia, vel quaedam, in his civitatibus ita communicari debere vel cum optimatium collegio, vel cum multitudine populi, ut ordo unus, inconsulto altero decernere nihil possit; non vero 100, ita dividi posse illud jurium majestatis exercitium, ut unus, altero inscio vel invito, aliquid agat. Siquidem ita impediri non posset, quo minus respublica in republica nasceretur. (*o*)

(*n*) Tunc vero miserrima est reipublicae conditio, maxime si accedant demagogi, quorum incitata stimulis tribuniciis plebs furit, omniaque sursum deorsumque versat, donec demagogorum aliquis tyrannidem occupet, idemque contingat, quod Athenis contigisse refert Phaedrus *Fab.* 1. 2.

Athenae quum florerent aequis legibus :
Procax libertas civitatem miscuit,
Fraenumque solvit pristinum licentia,
Hinc, conspiratis factionum partibus,
Arcem tyrannus occupat Pisistratus.

Ceterum de demagogorum artibus videndus est Hertius *Elem. prud. civ. Part.* 2. *sect.* 24. §. 23. *p.* 496.

(*o*) Hinc informis omnino erat reipublicae Romanae status, quum eo delapsa esset, ut plebs, tribuniciis instincta furoribus, inconsulto reliquo populo, leges ferre, et de capite civium Romanorum jus suo arbitrio dicere, et omnia pa.

§. 127. Quod ad SYSTEMATA CIVITATUM attinet, quum illa vel ex pluribusve regnis, quae sub communi capite veluti in unum regnum coaluerunt, (§. 119.*) vel ex duabus pluribusve civitatibus, foedere junctis, (§. eod.) oriantur: facile patet, 101, priore casu regna ista, nisi plane sint παμβασιλείαι, praeter communem regem etiam habere debere comitia, 102, ad eaque utriusque regni ordines, certo numero, pro virium ratione esse evocandos. Posteriore vero casu 103, civitates singulas immanentia majestatis jura suo arbitrio, 104, transeuntia, quae ad communem securitatem pertinent, communi consilio exercere; ac proinde 104, delegatos a singulis homines collegium aliquod, sive perpetuum, sive temporarium, debere constituere, quod de rebus ad communem securitatem pertinentibus consulat in medium, et, quid factu opus sit, re prius cum civitatibus suis communicata, decernat. (*p*)

§. 128. Enimvero quum pleraque ad foederis leges, quibus coaluerunt, redeant, (§. 119, 69.) fieri non potest, 105, quin hae respublicae sint diversissimae, 106, aliaeque arctiore, aliae paullo laxi-

---

trum magistratuumque decreta turbare posset, quum sine plebe populus nec leges ferret, nec judicaret, nec de bello ac pace decerneret. Quum vero, ubi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum pleraque pro lubitu decernit, in *ochlocratiam*, adeoque vitiosam reip. formam degeneret civitas: (§. 123. 61.) Romanam remp. tum parum ab ochlocratia abfuisse, facile est ad intelligendum.

(*p*) Talis olim Amphyctionum, nec non civitatum Achaicarum, senatus, de quo plura Boecler. diss. *de Amphyction.* et Ubbo Emm. *vet. Graec. Tom.* 3. *p.* 305. Sed quum hodie exemplum hujusmodi systematis, senatusque in eo necessarii, praebeant florentissimae Belgarum Helvetiorumque respublicae, quas, Jos. Simlerus, Templeus aliique viri docti accuratissime descripserunt: non est, quod hic actum agere velimus.

ore vinculo sint conjunctae, 107, aliae plus, aliae minus inter se commune habeant: immo et 108, quibusdam communia aeraria, officinae monetariae armamentariaque sint, quibusdam non sint: denique 109, quaedam praesidem quemdam communisque foederis veluti custodem, senatui praeficiant, aliae ab hoc instituto abhorreant: denique 110, nec jus suffragii, nec modus ea, quae ad communem securitatem necessaria sunt, contribuendi, nec reliqua instituta eodem ubique modo sese habere possint.

CAPUT VII.

DE SUMMA POTESTATE, EAMQUE ADQUIRENDI MODIS.

§. 129. *Imperium omne summum et ἀνυπεύθυνον.* §. 130. *Monarchomachorum error.* §. 131. *Nec non Machiavellistarum.* §. 132. *Imperantes sacrosancti.* §. 133. *Nec tamen quidquid illis libet, licet.* §. 134. *Quid si regnum illis datum sub lege commissoria?* §. 135. *Imperium se exserit per jura majestatis. Ea quid? et quotuplicia?* §. 136. *Quaenam sint immanentia.* §. 137. *Quaenam traseuntia?* §. 138. *An dividua ac communicabilia?* §. 139. *Imperium adquiritur, vel per electionem vel per successionem.* §. 140. *Quid justum circa electionem imperantis?* §. 141. *Quid interregnum in republica electitia?* §. 142. *An tempore interregni adhuc supersit respublica?* §. 143. *Successio qualis in regnis, ubi populus disposuit?* §. 144. *Qualis ubi populus disposuit?* §. 145. *Interregnum ordinarium et extraordinarium.* §. 146. *Quomodo vi adquiratur imperium?* §. 147. *Divisio regnorum in patrimonialia et usufructuaria.* §. 148. *An recte se habeat haec divisio?* §. 149. *Regni alienatio, nisi consentiente populo illicita.*

§. 129. Quum qui coalescunt in rempublicam antea in statu naturali vixerint, (§. 3.) isque fuerit status aequalitatis et libertatis: (§. 5. et 6.) consequens est, 1, ut civitas et postea nemini mortalium subjecta sit, 2, omniaque, quae conservando statui suo necessaria esse existimat, libere peragere, nec 3, ab allo in exercitio jurium suorum turbari, vel 4, ad

reddendas gestorum rationes adigi possit. Quum ergo haec omnia, conjunctim accepta vocentur IMPERIUM SUMMUM et ΑΝΤΠΕΥΘΥΝΟΝ: consequens est, 5, ut in omni civitate vel republica sit imperium summum et ἀνυπεύθυνον. (q)

§. 130. Quum ergo in omni civitate vel republica sit imperium summum et ἀνυπεύθυνον, (§. 129, 5.) et cives tamen voluntates suas vel uni, vel universo populo submiserint: (§. 115, 52.) consequens est, 6, ut quibuscumque voluntates suas submiserunt cives, ii et imperio illo summo et ἀνυπευθύνῳ gaudeant, adeoque 7, illi a nemine, praeterquam a Deo, judicari multoque minus 8, a populo supplicio aliisque poenis adfici possint, adeoque 9, pestilentissimum sit illud dogma monarchomachorum, quod populus sit ipso rege vel principe superior, et 10, penes illum *realis*; penes hunc *personalis* tantum *majestas* reperiatur. (r)

(q) Loquimur de *Republica* proprie sic dicta, quam supra definivimus, quod sit multitudo hominum nulli alii mortalium obnoxia, et sub communi imperante securitatis suae caussa consociata. (§. 104. 3) Quamobrem populus, ab alio victore in potestatem redactus, non rempublicam constituit, sed *Praefecturam* vel *Provinciam*, quia aliis est obnoxius. Ex eadem ratione non reip. sed *Municipii* nomine venit multitudo, sub communi quidem imperante, consociata, sed regno tamen, vel reipublicae majori subjecta. Unde quamvis jureconsulti municipia saepe vocent respublicas, et hinc mentionem faciant reipublicae Antiochensium, *l.* 37. *D. de reb. auct. jur. possid.* Heliopolitanorum, *l.* 4 *C. qui pot. in pign.* Thessalonicensium, *l.* 23. *C. de evict.* Tusculanorum, *l.* 38. §. 5. *D. de legat.* 3. Sebastianorum *l.* 21. §. 3. *D. de ann. leg.* Arelatensium, *l.* 34. *D. de usu et usufr. leg.* Sardianorum *l.* 24. *D. de ann. leg t.* tamen ubi accuratius loquuntur, *eos, qui pro civitate legatione funguntur*, negant *Reip caussa abesse. l.* 26. §. *ult. D. ex quib. caus. maj.* Multum ergo refert, quo sensu accipias reip. vocabulum.

(r) Est haec doctrina Franc. Hotomanni, Stephani Junii

§. 131. At quia tamen eatenus tantum voluntati summorum imperantium voluntates suas submiserunt cives quatenus id exigit finis societatis. civilis vel reipublicae, (§. 15, 42. sequ.) id est, communis, ob quam potissimum in civitatem coaluerunt, securitas, (§. 107.) non possumus non inde colligere: 11, nefarie illos blandiri summis potestatibus, qui illis persuadent, licere, quod libeat 12, nec civibus ab imperantibus fieri posse injuriam, immo 13, illorum vitam, existimationem, facultates, ipsamque conscientiam, ita in principum potestate ac arbitrio esse, ut illis in solo obsequio relicta sit gloria. Ex quo fonte quum promanent omnia, quae magna adseveratione humano generi, obtrudere conati sunt Nic. Machiavellus, Thomas Hobbesius et quicumque postea *obedientiam passivam* defenderunt in Britannia: (s) 14, haec principia omnia non mi-

---

Bruti, cujus sub nomine alii Hub. Laoguctum, alii Ge. Buchananum, alii alios latitare contendunt, Sidney, Althusius, Parens, Jo. Milton, et alii, de quibus praeter *Obs. Halens.* 6. 1. legendus est Jo. Franc. Budd. *Hist. jur. nat. et gent.* §. 52. Ceterum πρώτον illud ψεῦδος quo in transversum acti hi viri doctissimi populo omnia permittant in reges et principes, in eo consistit, quod constituentem semper superiorem esse existimant constituto, quodque adeo populus, qui sibi regem et principem constituerit, (§. 112. 38.) non possit non rege vel principe illo a se constituto esse superior. Sed id non minus absonum est, ac si servus, qui se ultro domino alicui in servitutem obnoxiam addixit, (§. 79. 8.) sese domino superiorem dicere vellet, quia sibi ipse dominum constituerit. Vid. Grot. *de jure belli et pac.* 1 3. 8. V. A. *Zach.* Huber. *Diss. Lib.* 2. *p.* 124. *sequ.* Potius ratio ipsa satis agnoscit, eum non posse dici superiorem, qui alterius voluntati voluntatem suam ita submisit, ut voluntati suae veluti renunciarit. Quod quum faciat populus, ubi coalescit in rempublicam: (§. 129. 5.) qua, quaeso, fronte is se rege superiorem dicet?

(s) De Machiavello et Th. Hobbesio omnia nota ac pervulgata sunt. Nec quisquam est, qui non meminerit, quid

nus pestilentia esse, ac monarchomacorum dogmata, nemo temere negaverit.

§. 132. Quia ergo summi imperantes a nemine, praeterquam a Deo, judicari, multoque minus sup-

---

inter auctores librorum, quos *Julianum et Jovinianum* inscripserunt, aliosque viros doctos, contrariis studiis agitatum sit in Britannia. Quin et Grotium *de jure belli et pac.* 1. 3. 8. *et sequ.* quodammodo praeclusisse huic doctrinae de passiva, quam vocant, obedientia, non pauci censent, quamvis secundum eum vindicias dederit vir laudatissimus, Zach. Huberus *ibid. p.* 222. *sequ.* Sane sive vi aliquis sibi subjecerit populum, sive hic sibi imperantem ultro elegerit: nefas erit principi, injuriis adficere populum suum, eumque hostili animo opprimere. Priore enim casu, dum in deditionem accepit populum, hostilem animum deposuit. Posteriore nihil potestatis habet, nisi quantum ei in se detulit populus: quem sane principi dedisse facultatem, civibus, tamquam mancipiis abutendi, nemo dixerit. Nec jus sceleri datur loco 1. *Sam.* 8. 11. Sive enim illud משפט המלך vel *jus regis*, de more et facto explices, uti *jus latronis*, *l.* 5. *D. ad leg. Pomp. de parricid.* sive de dominio eminente, quod magistri Judaeorum faciunt, et cum eo celeberrimus Thomas. *ad Huberi de jur. civ.* 1. 2. 7. 13. *pag.* 58. sive denique de jure, eatenus obligatorio, ut illi resisti nequeat, uti jus accipit Paullus *l.* 11. *D. de just. et jure*, et hunc ipsum locum erudite interpretatur V. A. Zach. Huberus *ibid. pag.* 237. inde sane demonstrari non potest, jus tale esse imperantibus, quale illis Machiavellus et Hobbesius, eorumque imitatores, servum pecus, attribuere ausi sunt. Non sane tale jus sibi adrogabit princeps bonus.

Οἷος Ὀδυσσεὺς ἔσκεν μετὰ προτέροισι τοκεῦσιν
Οὐδέ τινα ῥέξας ἐξαίσιον, οὐδέ τι εἰπὼν
Ἐν δήμῳ, ἥτ' ἐστὶ δίκη θείων ἀνθρώπων.

Qualis apud veteres divus regnabat Ulysses,
Qui nulli civi dicto factove nocebat.
Scilicet hoc hominem Dis immortalibus aequat.

plicio adfici possunt a populo: (§. 130, 6. 7.) merito inde colligimus, 15, sacrosanctum esse omne summum imperium, 16, sacrosanctos, et ipsos imperantes, adeoque 17, maximum crimen merito habendum esse illud, quod perduelles. rebelles et seditiosi admittunt. Quin 18, quamvis forte in thesi concedendum sit, iis qui hostilem animum adversus populum ostendunt, tamquam tyrannis posse resisti: 19, in hypothesi tamen illam regulam fere inutilem esse, certissimum est, quia imperantes a nemine, praeter Deum, judicari, adeoque et ab illo solo decidi potest, verene hostilem animum adversus populum gerant, nec ne. (*t*)

§. 133. Quum tamen nec omnia promiscue liceant principi; (§. 131.) consequens est, 20, ut ille vim inferre non possit civium conscientiis, nec 21, quidquam iis imperare, quod voluntati Dei, tamquam supremi legislatoris, refragetur. (Lib. 1. §. 87 *) 22, Nec jure suo aliquem injuste et sine praegnante ratione privare, quum cives potius rerum suarum secure fruendarum caussa in societatem civilem coierint. (§. 106, 17.) 23. Ut civibus, in summa calamitate constitutis, liceat quidem omnia experiri, ut jus suum obtineant, immo et, 24, imminente majore periculo, patriam dulciaque linquere arva: (§. 22, 71.) non tamen 25, arma corripere adversus principem vel rempublicam. (Lib. 1. §. 232. 19.)

§. 134. Quamvis vero haec generatim de imperantibus dicenda sint: contingere tamen potest, 26, ut imperium alicui tradatur, certis pactis adstrictum, additaque lege commissoria, si pactis illis non sa-

---

(*t*) Plura eam in rem dixit Thomas. ad Huber. *de jure civ.* 1. 9. 2. 20. *p.* 316. *seq.* Exempla plurima demonstrant quam periculosum sit plebi judicium permittere de principum actionibus.

tisfiat. Tunc vero 27, injuriam non fieri imperantibus, ubi subinde moniti civium libertatem opprimere non desinant, si illis abrogetur imperium: ex natura pactorum facile intelligitur, quemadmodum 28, et vitio non verti potest civibus, si eos, qui sibi imperium sine justo titulo adrogarunt, et quibuscum nondum transegerunt, depactive sunt, (*u*) imperare prohibeant.

§. 135. Quum vero omne imperium sit summum atque ἀνυπεύθυνον: (§. 129, 5.) consequens est, 29, ut cum illo conjuncta sint omnia jura, sine quibus finis societatis civilis, puta securitas, obtineri non posset, quaeque conjunctim MAJESTAS, vel MAJESTATIS JURA adpellantur. Quum vero duplex sit illa securitas, INTERNA, qua cives a concivibus securi praestantur, et EXTERNA, qua ab hostium vi atque armis defenditur respublica: facile patet, 30, duorum etiam generum esse jura majestatis, quorum 31, alia quae ratione civium competunt, IMMANENTIA; alia, quae erga ex-

---

(*u*) Hinc male Brutus et conjurati occiderunt Caesarem. Quamvis enim hic imperium usurparet in civitate libera, idque sine justa caussa extorsisset civibus suis: hi tamen jam pridem in eo adquieverant, ac veluti renunciaverant libertati suae. Et sane quum Brutus ipse apud Ciceronem *Epist. ad Brut.* 6. non audeat Antonium, hostilis animi erga rempublicam manifestum, praejudicare, neque ad suum arbitrium tracta, eum tamquam hostem adgredi: quo jure interimere potuit Caesarem, quem tantum abest, ut senatus populusque Romanus hostem judicarit, ut potius ei solemniter dederit fidem? Quare nec rectae rationi satis convenit illud Caesaris apud Lucan. *Pharsal. Lib.* 1. *v.* 351.

Detrahimus dominos urbi, servire paratae.

Si enim urbs, id est, tota civitas dominos habere cupit: quo jure Caesari aut cuicumque alii civi licuit bello civili illi *dominos detrahere?*

teros exerceri possunt, TRANSEUNTIA adpellantur. (v)

§. 136. Si ergo INTERNA SECURITAS in eo consistit, ut cives a civibus securi praestentur; (§. 135.) necesse sane est, 32, ut cum summo imperio conjuncta sint jura LEGES FERENDI, 33, eademque ad facta adplicandi, quam SUPREMAM JURISDICTIONEM vocare licebit, nec non jus 34, iis, qui quid contra leges admiserunt, malum aliquod repraesentandi, vel POENAS infligendi, 35, TRIBUTA et VECTIGALIA pro reipublicae necessitate EXIGENDI, 36. ADMINISTROS et MAGISTRATUS CONSTITUENDI, denique 37, circa sacra aeque ac 38, COMMERCIA aliaque, quae ad decus civitatis pertinent, opera dandi, ne quid resp. detrimenti capiat.

(v) Omnia haec turbarunt prudentes nostri, qui postquam ad jus publicum animum adpulerunt, id sibi negotii crediderunt solum dari, ut tanquam coqui Plautini, diversissima jura miscerent. Quum enim 2. *Feud.* 56. *de Juribus Regalibus*, quae cum feudis conjuncta esse solent, quaedam legerent: eadem illa esse existimarunt cum majestatis juribus; quum tamen multum intersit, utrum regalia quis, tamquam vassallus, *dependenter*, uti vocant: an jura majestatis, tamquam summus imperans, *independenter* exerceat. Deinde, quum eo juris feudalis loco non omnia jura, quae a'i. as ab imperantibus exercentur, recenseantur: crediderunt doctores, ibi tantum agi de juribus, quae salva majestate communicari cum vassallis possint, atque hinc ea vocarunt *Regalia Minora*, quibus *Majora*, id est, uti illis visum, incommunicabilia opposuerunt. Ita adhuc plerique subduxerunt rationes, quas solide refellit celeberrimus Thomas. *ad Huberi de jur. civ.* 1. 3. 6. 3. *p.* 91. *sequ.* Quum ergo hic non sit quaestio de jure c ienterali, sed publico universali, seu gentium, satius visum est, cavere ab illa confusione *Jurium Majestatis* et *Regalium*, et naturam jurium majestatis eorumque diversa genera potius ex reipublicae vel societatis civilis indole, id est, ex ipso fonte, quam ex Henningii Arnisaei, Regn. Sixtini, aliorumque ejusdem commatis auctorum, lacunis derivare.

§. 137. Quumque et EXTERNAM SECURITATEM ab hostium vi et armis intendant ii, qui in communem coaluerunt rempublicam: (§. 135.) consequens est, 39, ut a summo imperio sejungi non possit jus FOEDERA percutiendi, 40, LEGATOS mittendi, 41, BELLUM gerendi, 42, faciendi PACEM, quippe sine quibus fieri non posset, ut salva sit civitas. Nisi enim foedera pangendi jus haberet: impar saepe esset respublica impotentior potentiori. Si legatos mittendi facultas denegaretur: foedera non pangerentur. Si belli pacisque jus cessaret: non ullum esset medium vim vi repellendi, adeoque nec obtineri posset finis, qui in securitate consistit.

§. 138. Haec vero jura majestatis, quum ex summi imperii indole manifesto fluant, 43, ab illo divelli nequeunt, ut non statim unitas voluntatis tollatur, nascatur respublica in republica. (§. 121. *) At quum tamen saepe ita misceantur vel omnes, vel plures rerumpublicarum formae, ut una veluti alteram in officio contineat: (§. 118, 66.) contingere potest, 44, ut vel omnia, plaeraque majestatis jura non ab una persona unove collegio, sed communiter a pluribus, vel ab universo populo exerceantur, et tunc 45, opus sit comitiis, in quibus summus imperans de communi ordinum sententia haec jura exerceat. (*x*)

(*x*) Exemplo esse potest florentissimum Britanniae regnum, in quo salvis potentissimo Regi praerogativis circa bellum et pacem, nec leges novae feruntur, nec tributa et onera nova indicuntur, nec alia, quae ad totius regni decus ac salutem pertinent, statuuntur nisi in regni comitiis, quae ibi *Parlamentum* vocant. Ita et in Germania nihil, quod ad universum imperium pertinet, nisi de communi Imperatoris Electorum, Principum ac Ordinum sententia decerni, idemque fere in Polonia, et hodie in Suecia observari, salvis tamen augustissimo Imperatori regibusque potentissimis

§. 139. Ceterum quia et forma reipublicae initio totius populi consensu constituta, et ipsae personae imperantes ab eodem populo electae; iisque certae leges fundamentales praescriptae sunt: (§. 121 sequ.) facile patet, 46: neminem adquirere sibi imperium posse in republica, nisi volente populo, et secundum fundamentales reipublicae leges. Secundum eas vero 47, aut ELECTITIA esse imperia, aut 48, SUCCESSIVA, 49, eamque divisionem non modo ad *monarchias*, sed et ad *aristocratias* et quodammodo ad *democratias* pertinere. (y)

§. 140. Imperium ELECTITIUM est, quando populus, incidente interregno, sibi imperantem creat, et in eum consentientem confert imperium. Quumque populus jus illud eligendi vel ipse in comitiis exercere, vel certis personis in perpetuum dare possit: consequens est, 50, ut is qui ab illis, quibus eligendi jus est, pluribus suffragiis eligitur, pro legitimo imperante sit habendus, (z) dummodo 51,

---

praerogativis, quae in Germania *reservata* appellantur, in vulgus notum est. Immo in ipsis specialibus Germanici imperii rebuspublicis simile quid observavit Hert. *d. legib. consultat. et judic. in special. Imper. Rom. Germ. rebuspubl.*

(y) Sic quando intra paucas familias, ita veluti conclusum est imperium, ut illis solis, qui ex illis prognati sunt, jure sanguinis competat jus in senatu dicendae sententiae: *Aristocratia* illa procul dubio est successiva. Quales aristocratias hodie fere Venetiis, Januae, Epiduari, Noribergae, florere observavit Hert. *Elem. polit. I.* 10. 16. *p.* 212. *sequ.* Contra sicubi optimates vel a populo cum plena potestate eliguntur, vel ab ipso collegio cooptantur, *Electitia* erit aristocratia, Vid. Huber. *de jure civil.* 1. 8. 1. 17. *p.* 292. Sic et si in qua *Democratia* non aliis jus suffragii daretur, quam civibus *Originariis*, illa quodammodo successiva esset: sin et *adscititiis*, *Electitiae* similis.

(z) Itaque vix legitimos dixeris principes, qui per seditionem a turba, vel ab exercitu, cui eligendi jus non est,

oblatum sibi imperium accipiat et 52, secundum leges fundamentales habilis sit ad regendam rempublicam, quin et 53, ipsa electio eo ritu ac ordine facta sit, quem leges publicae vel mores civitatis ac reipublicae exigunt.

§. 141. Ex qua imperii electitii definitione (§.140.) porro patet, 54, in hujusmodi imperio toties incidere INTERREGNUM, id est, statum civitatis, a summo imperante ordinario destitutae, quoties summus imperans vel moritur, vel ipse sese abdicat, vel a populo illi abrogatur imperium, 55, nisi populus, vivo ac volente imperante, alium elegerit, ipsi successurum. 56, Designatum illum successorem nihil juris habere vivo imperante, nisi quantum, volente illo, ei detulerit populus, vel 57, quantum ipse ei delegare velit imperans, sive absens, sive alia justa caussa impeditus, quo minus ipse praesit reipublicae, (a)

---

ad imperium sunt evecti. Quod postremum rempublicam Romanam saepe numero tantum non pessumdedisse, vel exempla Othonis, Vitellii, Vespasiani, nec non Pescennii Nigri, Clodii Albini, et Septimii Severi docent. Hinc Plutarchus *in Galba p.* 1053. loquutus de tempore, quo, ut ait Tacit. *Hist.* 1. 4. *evulgatum fuerit imperii arcanum, posse principem alibi, quam Romae, fieri*, quassatam, inquit, convulsamque tunc esse rempublicam Romanam, quasi fabulosis Titanum motibus, *τοῖς λεγομένοις Τιτανικοῖς πάθεσι καὶ κινήμασι*, quum eodem paene tempore hinc inde tranferretur principatus ex avaritia et licentia militum, qui largitione et praemiis corrupti imperatores imperatoribus, tamquam clavum clavo pepulerint. Vid. Petr. Cunaei *Orat.* 9. *p.* 188. Adeo multum interest reipublicae, in qua electitium est imperium, personas eligentes eligendasque, et ipsum modum formamque eligendi certis legibus ita definire, ne similia Titanicis illis motibus contingant.

(a) Quum enim aliud sit, imperanti abrogare imperium aliud, eidem successorem designare: fieri non potest, ut successori deferatur facultas imperium reipsa capessendi,

§. 142. Quum vero hoc interregnum sit status civitatis, a summo imperante ordinario destitutae, (§. 141, 54.) nec tamen populus tunc cessare velit rempublicam, dum de novo eligendo principe consultat: consequens est, 58, ut interea reipublicae praeesse debeant magistratus extraordinarii, quocumque nomine veniant, iique 59, vel nova electione, ordinum suffragiis, constituendi, vel, 60, quod consultius est, in antecessum lege plublica designandi, 61, quorum tamen cessare oportere potestatem, novo imperante electo, facile unusquisque intelligit. Quum vero hi imperantium vice fungantur ad tempus: mirum omnino est, 52, disputare viros doctos, an tempore interregni vera supersit civitas vel respublica? quaeque illi forma adsignanda sit? (*b*)

---

quin simul abrogatum eidem imperium videatur. Hinc animadvertimus regibus Romanorum, quos, vivo Imperatore, aliquando eligunt Germani, nihil potestatis reipsa dari, nisi Imperatores absentes iis aliquam delegent, quod Carolum V. aliquando fecisse, novimus. Similis paene est *coadjutorum*, quos vocant, conditio, quibus vivis episcopis ac praelatis, nihil omnino potestatis competit, sed certum tantum tibuitur jus succedendi, si sedem vacare uti loquuntur, contigerit, ut adeo coadjutorum nomen sine homine ferant. Illustr. Boehmer. *Jur. eccles. potest.* 3. 6. 23.

(*b*) Pufendorff. *de jure nat. et gent.* 7. 7. 7. de hoc statu ita philosophatur. Quia per posterius pactum regem inter et cives initum interna civitatis perfectio et summum imperium actu provenit: inde subjecto proprio imperii sublato, ad imperfectam formam regnum delabi, sic, ut primigenio tantum pacto cohaereat, de quo supra pluribus dictum. (§. 110.) Illi tamen pacto tempore interregni non parum firmitatis addere vocabulum communis patriae, simulque quod plurimorum fortunae isti loco sint adnexae. Itaque interregni tempore recte quidem cum Livio I. 17. vocari posse *civitatem sine imperio, et quasi exercitum sine duce*: imperium tamen, (quod et a Grotio *de ju-*

§. 143. SUCCESSIVUM imperium, est quando populi decreto electa est familia quaedam regnatrix, ut ex ea persona aliqua semper praesit imperio quamdiu ex posteris aliqua superest, quae per leges publicas praeesse possit. Quale imperium si constituere placuit, aut certum succedendi modum definivit populus, aut nihil ea de re disposuit. Posteriore casu 63, omnino praesumitur, eum jus commune de successionibus ab intestato probasse. At quia tamen nec tanta prudentiae praesumptio cadit in feminas, quanta in masculos, (§. 45. *) et praeterea facile contingere posset, ut per feminas regnum veluti dotale, ad extraneos perveniret; hinc sane 64, feminas non nisi in subsidium, et deficientibus demum masculis, ad successionem vocandas patet. (c) De-

---

re belli et pac. 1. 3. 7. observatur,) redire ad universum populum, adeoque formam quamdam democratiae prae se ferre. Ita Pufendorffius, quem in plerisque et Hertius sequitur *Elem. prud. civ.* 1. 12. 14, *et Houtujn. Polit. gen.* §. 100. *n.* 6. *sequ.* Enimvero, quum plerumque vel in antecessum designatus sit interrex, vel aliquis, vel plures, communi ordinum suffragio eligantur, qui ad tempus eadem cum potestate, immo et aliquando multo majore, praesint reip. quam ipse imperans, juraque majestatis saltim ea, quae circa res moram non ferentes versantur, exerceant: vix excogitari potest ratio, cur non perfecta dici possit haec, licet temporaria, reipublicae constitutio, et monarchica, quidem, si uni, dyarchica, si duobus, aristocratica, si pluribus, tamquam principibus intercalaribus, reipublicae cura demandetur.

(c) Sunt, qui feminas ad imperia plane ineptas atque inhabiles existimant, veluti Jo. Bodinus, sed ex juris tantum Romani principiis, quae non stringunt gentes liberas. Et sane quum in ipsa Hebraeorum theocratia judicis officio cum laude functa sit Debora, et omnium fere gentium annales celebrent reginas, quae sibi immortalem gloriam prudentia regnandi rerumque gestarum magnitudine pepererunt: quis foeminas indignas habeat imperio? Attamen quum natura ut plurimum masculos prae feminis quadam praerogativa

nique quum et unitas voluntatis sit veluti vita et anima reipublicae, (§. 115, 50.) ea vero sperari non possit, si duo pluresve regnum monarchicum vel pro indiviso administrent, vel illud inter se partiantur: consequens est, 65, ut e pluribus, regi ultimo aeque propinquis, primogenitus vel primogenita praerogativa jure meritoque donetur. (Lib. 1. §. 297. *)

§. 144. Ubi populus de successionis ordine disposuit, facile patet, 66, standum esse populi voluntati. (§. 112, 39) Et hinc 67, sive Francicam, quae feminas excludit, 68, sive CASTELLANAM, quae easdem admittit in subsidium, praeferat: 69 sive lineae, sive 70, gradus propioris habere malit rationem: sive denique 71, extraordinariam plane et insolitam succedendi rationem lege publica firmet, (*d*) rata erit populi voluntas, et sacrosancta habebitur lex illa fundamentalis et publica. Ex quo porro colligimus, 72, posse etiam populum imperanti potesta-

---

donarit: non absurdum est, existimare, has tantum in subsidium esse ad successionem vocandas. Aristotel. *Politic.* 1. 8. *τότε γὰρ ἄῤῥεν φύσει τῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον, εἰ μή πυ συνέστηκε παρὰ φύσιν. Mas enim natura magis aptus est ad regnandum, quam femina, nisi in hac aliquid praeter naturam extiterit.*

(*d*) Exempla quamplurima jam attulit Pufend. *de jur. nat. et gent.* 7. 7. 14. Modus tamen maxime regularis est linealis, ut patri succedat primogenitus, ejusque posteri primogeniti, quoad aliquis ex illa linea supersit. Hinc, extincta linea regnatrice, admittatur ex proxima primogenitus, et sic porro, quamdiu aliquis ex primi adquirentis posteris superest. Quaesitum etiam olim novimus, utrum is, qui primus liberorum, sed ante regnum natus est, an is, qui, jam regnante patre, in lucem prodiit, primogeniturae juribus gaudere debeat? Sed quum in primogenitura tantum ordinis natalium habeatur ratio, nulla ratio est, cur frater natu minor ideo excludere debeat natu majorem, quod illum, vagientem ut purpureis incunabulis, aula audiverit.

rium. Quo casu 78, populus devictus, licet coactus, tamen in novum illud imperium procul dubio consentit: (§. 16, 45.) ac, 79, sive victor se eadem lege, qua antea principes usi sunt, imperium suscepturum, polliceatur, sive 80, novas sibi ac successoribus conditiones et plus potestatis stipuletur, sive 81, quaedam, quae sibi priores principes adrogarunt, victis remittat, id posteris pro lege esse oportet. (*f*)

(*f*) Hinc recte Grotius *de jure belli et pac.* 3. 8. 1. 3. *Potest*, inquit, *imperium victori adquiri, vel tantum, ut est in rege, vel alio imperante, et tunc in ejus tantum jus succeditur, non ultra: vel etiam ut in populo est, quo victor imperium habet ita, ut et alienare possit, sicut et populus poterat.* Postremum tamen, quod de alienatione addit, paullo accuratiorem meretur inspectionem. Nos dicimus, aut victorem cum rege tantum debellasse, aut cum ipso populo. Si prius: eum in jure victi principis succedere, nihilque mutare debere circa formam imperii, quemadmodum e. gr. Guilielmus Arausionensis, uxoris nomine bello cum Jacobo confecto, nihil circa formam regni Britannici mutavit. Sin posterius: eumdem suo jure transigere cum populo perdomito, adeoque in ejus arbitrio esse, velitne civitatem in provinciae formam redigere, quod Romani plerumque faciebant, an ei durius imponere jugum, an clementiae edere specimen, et quaedam iis remittere malit. Sic Alexander, clementissimus initio victor, Sidoniorum occupato regno, nihil mutavit circa imperii formam, illud Abdolomino restituisse contentus. Curt. 4. 1. Turcae contra, perdomito a se imperio Byzantino, jure victoriae multo duriorem conditionem imposuerunt, idem sentientes, quod apud Caesarem *de bello Gall. l.* 36. Ariovistus, *jus esse belli, ut qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent.* Denique Agesilaus, teste Xenophonte de *Agesilao Rege Cap. I.* §. 22. *quascumque civitates in potestatem suam redigebat, iis adimebat ea,* ὅσα δοῦλοι δεσπόταις ὑπηρετοῦσι, *quae servi dominis praestant,* προσέταττεν, ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται *eaque tantum imperabat, in quibus homines liberi magistratibus parent.* Sed id quidem hodie rarissime fiet, mul-

§. 147. Quae quum ita sint, omnes utique modi adquirendi imperium a populi consensu, sive ultroneo, sive vi, eaque vel justa, vel injusta, extorto, pendent. Ex eoque recte colligere nobis videmur, 82, non adeo firmo talo stare distinctionem inter imperia PATRIMONIALIA et USUFRUCTUARIA. Quamvis enim eam primus invenerit Grotius *de jure belli et pac.* 2. 6. 3. *et* 1. 3. 12. eumque deinde magno agmine sequuti sint viri docti: tot tamen difficultatibus tota illa doctrina premitur; ut, quae imperia sint patrimonialia, quae usufructuaria, sciamus juxta cum ignarissimis. Vid. Thomas. *ad Huber. de jure civit.* 1. 3. 2. 15. *pag.* 69 *seq.*

§. 148. Nimirum Grotius existimat, quaedam regna ita esse in imperantium dominio, ut inter vivos, et mortis caussa, libere possint alienari: eaque ille PATRIMONIALIA vocat. Quaedam contra ita esse comparata statuit, ut illa alienandi facultas ademta sit imperantibus, quae ipse USUFRUCTUARIA vocat, quamvis Thomasius *jurispruden. div.* 3. 6. 135. ea commodius FIDEICOMMISSARIA dici posse, moneat. Sed quum 1, res, quae in patrimonio alicujus est, non amplius sit communis, (Lib. 1. §. 235.) adeoque nec publica, quippe quae communionem, saltim positivam, ponit: (Lib. 1. §. 237, 13.) facile patet, regnum desinere esse rempublicam, et in familiam degenerare, (§. 90.) si sit in unius dominio vel patrimonio. Praeterea 2., quum omnes civitates non imperantis, sed securitatis communis caussa sint constitutae: (§. 106, 17.) ex hac quoque caussa regnum non potest esse patrimoniale, ut non statim desinat esse respublica.

---

toque rarius id, quod de temporibus ante Ninum refert Justin *Hist. I.* 1. eos qui bella gesserint, *non imperium sibi, sed gloriam, quaesisse, et contentos victoria abstinuisse imperio.*

Vid. perillustris hujus provinciae praesidis, Jo. Cothofredi de Coccejis, *dissertat. de testamentis principum Part.* 2. §. 16. *sequ.* (*g*)

§. 149. Ex quo recte colligere nobis videmur, 83, non posse ullum imperantem regnum vendere, 84, donare, 85, permutare, 86, dividere, 87, testamento alicui legare, vel 88, aliis modis, quibus alias de patrimonio suo inter vivos et mortis caussa disponere solent homines, in alios transferre 89, nisi vel consentiat populus, vel 90, hic eam de regno disponendi illudque alienandi facultatem in regem vel principem diserte transtulerit. (*h*)

(*g*) Itaque vere contradictionem voluit regnum patrimoniale, quia regnum species reipublicae; (§. 116.) regnum vero patrimoniale res privata est. At praeterea plerumque in circulum abit illa tot virorum doctissimorum suffragio probata doctrina de regnis *Patrimonialibus* et *Usufructuariis*. Si enim quaeras, an princeps quidam gaudeat facultati alienandi imperium, nec ne? respondent, permultum interesse, sitne regnum *patrimoniale* an *usufructuarium*. At si porro instes, rogesque, quid sit *regnum patrimoniale*, quid, *usufructuarium*? per illud se intelligere, quod alienari possit, per hoc quod non possit, respondet. Criterium vero certum, unde constet, quaenam regna in patrimonio sint, quae non sint, adhuc desideramus. Nam et despotica, et bello adquisita, inalienabilia esse, nihil vetat, ceu recte observat Huber *de jure civ.* 1. 3. 2 18.

(*h*) Neque obstant exempla, quae ex omnis aevi historia magno numero adcumu'arunt Grotius, Pufendorffius, et alii. Iam enim alios regna divisisse, jam testamentis, eadem in alios transtulisse, legimus. Praeterquam enim, quod non exemplis, sed rectae rationis principiis, aestimanda est harum alienationum justitia: recte jam respondit perillustris Baro de Cocceiis *de testam. princ. Part.* 2. §. 17. *Vel effectum non habere illae alienationes: vel cum consensu populi, sive tacito, sive expresso, factae sunt, vel etiam vis praevaluit.*

CAPUT VIII.

DE JURIBUS MAJESTATIS IMMINENTIBUS, QUIDQUE CIRCA EA JUSTUM SIT.

§. 150. *Securitas interna in justitia externa posita est.* §. 151. *Hinc imperantibus competit jus ferendi leges.* §. 152. *Quid lex civilis, et quod ejus objectum, sit?* §. 153. *Quid imperanti liceat circa leges divinas?* §. 154. *Legis partes.* §. 155. *Quotuplex sanctio illa poenalis?* §. 156. *Imperanti competit etiam potestas judiciaria.* §. 157. *Quotuplex illa, et quomodo exerceatur?* §. 158. *Itemque jus poenas infligendi.* §. 159. *An hoc jus et inter pares obtineat?* §. 160. *Quotuplex poenarum finis?* §. 161. *An delinquens obligatus sit ad poenam?* §. 162. *An delicta omnia et quae punienda sint?* §. 163 *Qui puniendi?* §. 164. *Fundamenta de quantitate poenarum definienda.* §. 165. *Conclusiones inde elicitae.* §. 166. *In poenis definiendis circumstantiarum habenda est ratio.* §. 167. *Poenae, emendationis caussa infligendae, non debent famosae esse.* §. 168. *Principi competit jus imperandi tributa, et dominium aliquod eminens.* §. 169. *Jus ejus circa bona civium in statu reip. ordinario.* §. 170. *Nec non in extraordinario.* §. 171. *Quando dominio illi sit locus?* §. 172. *Qua conditione illo uti possint imperantes?* §. 173. *An illud et ad res exterorum non hostium proferri possit?* §. 174. *Quid fiscus et aerarium?* 175. *Quod ad locupletandum fiscum sit excogitatum?* §. 176. *Jura bonorum domanialium.* §. 177. *Jus fisci circa* ἀδέσποτα. §. 178. *Alia fisci jura.* §. 179. *Aerarium locupletant tributa et vectigalia.* §. 180. *Quid circa illa justum sit?* §. 181. *Jus principis constituendi ministros et magistratus.* §. 182. *Officia imperantium et ipsorum et magistratuum,* §. 183. *Jus circa sacra imperan-*

tibus competens. §. 184. *An illud se exserat circa articulos fidei?* §. 185. *An circa cultum Dei internum?* §. 186. *An circa externum?* §. 187. *Juris circa sacra praecipua capita.* §. 188. *Jus imperantium circa scholas et academias.* §. 189. *Jus eorumdem circa commercia.*

§. 150. JURA MAJESTATIS IMMANENTIA sunt jura cum summo imperio inseparabili nexu conjuncta, et sine quibus cives a civibus securi praestari non possent. (§. 136.) Quum ergo illa securitas in eo consistat, ut nemo ab altero cive laedatur, suumque cuique tribuatur, quod jure perfecto potest exigi: consequens est, 1, ut ea praecipue posita sit in JUSTITIA EXTERNA, per quam intelligimus conformationem actionum externarum cum lege: (*i*) adeoque 2, non male ratiocinentur ii, qui, civitates etiam justitiae fruendae caussa constitutas esse, contendunt, *ut data legibus vi, judiciis, auctoritate, cultus agris, sacris bonos, securitas hominibus, certa rerum suarum possessio cuique constaret*: Vellej. Pat. *Hist.* 2. 80. ac proinde 3, actum esse ajunt de republica: ex qua exulat justitia, qua civitates continentur. Arist. *Polit.* 1. 2.

(*i*) Quamvis enim nemo non fassurus sit, multo praestantiorem esse *Justitiam Internam* quae in constante ac perpetua laedendi neminem, suumque cuique tribuendi, voluntate consistit: eam tamen in tot hominibus, qui in eamdem civitatem coalescunt optandam magis, quam sperandam esse, facile est ad intelligendum. Suffecerit itaque, legibus ita in officia contineri homines, ut actiones externas ad legum normam componant, et nec alteri denegent quidquam, quod jure perfecto possint exigere, nec aegre cuiquam faciant contra jus et aequum. Attamen nihil reliqui facere decet bonos imperantes, ut et internam justitiam accurata civium institutione ac disciplina promotum eant. Isocrat. *in Areopagit. pag.* 27. Δεῖ δὲ τοὺς ὀρθῶς πολιτευομένους οὐ τὰς

§. 151. Quumque justitia externa, ad internam civium securitatem comparata, in conformatione actionum externarum cum lege consistat: (§. 150, 1.) consequens est, 4, ut ad officium summorum imperantium pertineat, bonis LEGIBUS armare rempublicam, adeoque 5, illis non possit non competere JUS vel POTESTAS LEGES FERENDI, 6, earumdem suspiciendi custodiam, 7, quin et eas attemperandi fini, formae, utilitatique reipublicae, (*k*) adeoque 8, aliquid iis adstruendi, demendive: quin et capita quaedam vel plane abrogandi, vel saltim mutandi, prout id e republica futurum esse, animadvertunt: quod jurecousultis Romanis, formae reipublicae suae stilum adcommodantibus, est ROGARE, OBROGARE, DEROGARE, ABROGARE SUBROGARE. Ulpian. *Fragm.* 1. 3.

στοὰς ἐμπιμπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον. Οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσι, καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις, καὶ τοὺς μὲν κακῶς τετραμμένους καὶ τοὺς ἀκριβῶς τοὺς νόμους ἀναγεγραμμένους τολμήσειν παραβαίνειν. Τοὺς δ' ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλῶς κειμένοις θελήσειν ἐμμένειν. *Decere prudentes magistratus, non porticus implere legibus, sed efficere, ut cives animis insitum habeant justitiae studium. Non enim senatusconsulta et plebiscita, sed praeclara instituta, felicem efficere civitatem. Nam homines male institutos leges etiam exquisitissimas negligere audere: recte autem educatos demum bonis legibus obtemperare velle.*

(*k*) Quia enim in eo positum est juris naturalis ac civilis discrimen, quod illud ad actiones natura bonas malasque, internas ac externas: hoc ad indifferentes atque externas, quatenus saluti populi cujusque vel reipublicae attemperandae sunt, pertinet; (Lib. 1. §. 18. 36.) fieri non potest, ut uniformes sint omnium gentium civitatumque leges. Et hinc judicatu difficillimum est, quaenam diversarum gentium leges civiles sint reliquis praeferendae, et recte potius

§. 152. Nimirum quum unum in republica intellectum, unamque voluntatem esse oporteat (§. 115, 50.) tunc demum vero unus intellectus unaque voluntas sit, si omnes eundem finem eademque media perspiciant, ad eaque actiones suas referant, quod tamen pro ingenii humani indole aliter quam voluntatibus omnium imperantium voluntati submissis consequi non licet: (§. 115. *) sequitur, 9, ut imperantem oporteat ostendere, ad quid suas actiones externas, alioquin indifferentes, referre, et ad quam normam eas componere debeant. Quod quum fiat praescriptis legibus civilibus; facile patet, 10, LEGES CIVILES esse praecepta generalia summi imperantis de actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicae componendis, adeoque 11, potestatem illam legislatoriam se eo usque non extendere, ut leges divinas evertere possit, (Lib. 1. §. 17, 33.)

§. 153. Dicimus, leges civiles versari in actionibus civium externis ac indifferentibus ad decus utilitatemque reipublicae attemperandis. (§. 152, 10.) Quamvis enim saepe ipsa necessitas jubeat, imperantem 12, leges divinas, tum naturales, tum positivas repetere, 13, easque extendere, (*l*) 14,

---

Herod. *apud Stobaeum Ser.* 21: *p.* 180. Εἴ τις προσθέιν πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους, ἐκ τῶν παντων νόμων διασκεψάμενοι, ἂν ἑλοίατο ἕκαστος τοὺς ἑαυτων, νομίζουσι πολὺ τι καλλίστους τοὺς ἑαυτῶν νόμους ἕκαστοι εἶναι. *Si quis omne genus legum proponeret hominibus, et optimas sibi consideratis omnibus, diligere juberet; singuli suas recepturi essent. Ita quilibet, omnium longe praestantissimas suas esse leges, existimat.* Quae enim leges optimae sunt uni genti pro suo fine, suaque reipublicae forma: eae alteri parum commodae essent futurae, et uni reip. noxiae, alteri esse possent utilissimae.

(*l*) Equidem legi divinae et addi et detrahi quidquam ve-

interpetrari, 15, contra illas laesis actiones et remedia civilia dare, immo et 16, poenas et supplicia comminari illis, qui leges ab ipso Deo immortali profectas, tam proterve violare ausi fuerint: res ipsa tamen docet, 17 tunc non ipsas has leges summo imperanti debere originem, sed hunc, 18, veluti custodem divinarum legum, dare operam, ut sancta sit earum in republica auctoritas, (*)

---

tuit ipsum summum Numen, *Deut. IV.* 2. Sed prius intelligendum procul dubio de laciniis legi divinae contrariis, vel de ἐθελοθρησκείᾳ ad quam maxime proclivia erant Hebraeorum ingenia. Id vero non impedit, quo minus imperans prohibitionem divinam possit ulterius ad casus lege non expressos, proferre, ut veluti eo major custodia circumponatur legi divinae. Solent id Hebraeorum magistri vocare סיג לתורה *sepimentum legis*, quo longius arcentur homines, legem violaturi, et ipsi veluti primi aditus occluduntur. De hoc legis sepimento vid. Schickard. *jur. reg. Cap.* 5. *theor.* 18. *p.* 391. et ibi Carpz. *in Notis* Jo: Selden. *de uxor. Hebr.* 1. 2.

(*) Christus Dominus, cum Ecclesiam suam institueret, Regum dignitatem non laesit, sed eam quoque non auxit. Quare Principes Christiani, de rebus fidei controversis leges ferre non possunt; cum haec potestas Ecclesiae distributa sit, cui, ut columnae fidei Christianae praedicatio sacrarum scripturarum, et veteres traditiones innituntur. Quod apertissime professi sunt ipsi principes, ut in re certissima argumentis congerendis non sit opus. Unde cum Valentinianus senior interpellatus esset ab Hypatiano, Episcoporum Orientalium legato, pro restauranda fide, quam Constantius pessumdederat, respondit teste Sozomeno Lib. 6. *sibi, qui unus e laicorum numero erat, non licere se ejusmodi negotiis interponere, nempe fidei causas a sacerdotibus esse judicandas.* Jure S. Ambrosius Lib. 5. Epist. 35. « si confe» rendum de fide, sacerdotum debet esse ista collatio; sicut » factum est sub Constantino augustae memoriae principe, » qui nullas leges ante praemisit, sed liberum dedit judicium » sacerdotibus. » Teodosius junior, Candidianum Comitem Synodo Ephesinae interesse jussit, ea lege, et conditione, ut cum quaestionibus et controversiis, quae circa fidei dogma-

§. 154. Quum vero leges civiles sint praecepta summi imperantis de civium actionibus externis indifferentibus, ad decus utilitatemque reipublicae attemperandis, (§. 152, 10.) tale vero sit hominum ingenium, ut sola obligatione interna parum moveatur: (Lib. 1. §. 8.) quin leges civiles, quae ad actiones indifferentes pertinent, ne possint quidem internam obligationem producere: (Lib. 1. §. 7.) consequens est, 19, ut omnes leges civiles sanctione quadam poenali munitas esse oporteat, adeoque 20. duae sint legis perfectae partes, PRÆCEPTUM et SANCTIO poenalis: 21, praemia autem legi parentibus a republica non deberi, nisi aliquid non omnibus promiscue civibus praecipiatur, sed quidam eorum lege excitentur ad aliquid, publico bono, extra ordinem faciendum. (*m*)

---

ta incidunt, nihil quicquam commune habeat. «Nefas enim est, » ait eum, qui sanctissimorum Episcoporum catalogo adscriptus non est, ecclesiasticis negotiis et consultationibus sese » immiscere. » Jure igitur in Concilio Trident. Sess. 3. definitum est, Ecclesiae esse judicare de vero sensu et interpretatione scripturarum. Qua de re fusius infra tractabimus.

(*m*) Est hoc observandum contra Rich. Cumberlandum *de leg. nat. proleg. Cap.* 4. *et Cap.* 5. §. 40. ubi praemiorum promissionem non minus ad integritatem legis pertinere, statuit, quam comminationem poenae. At legislator non debet praemia iis, qui faciunt, quod sine crimine omittere non possent, sed iis, quid extra ordinem faciunt reipublicae bono. (Lib. I. §. 99.) Hinc frustra expectaret praemium, qui non occidit, adulterium non admittit, non furatur, quum id facientem poena potius maneret. At jure exigit praemium, qui a legislatore, praemiis propositis, excitatus, commeatum navibus advexit, qui suis impensis novas fabricas armorum instituit, vel simile quid, ad quod non omnes et singuli tenentur, fecit. Ceterum inde insignis Dei clementia elucet, quod, quum suo jure uti, ominibusque, legem suam transgressis, poenam tantum minari potuisset, tamen et praemia polliceatur obtemperantibus, et quidem in mille generationes duratura. *Exod.* XX. 6.

§. 155. Quandoquidem porro per poenam intelligimus effectum malum actionis legi repugnantis: (Lib. 1. §. 99, 7) 22, ille effectus malus consistere potest non modo in malo quodam passionis, quod vitam, sensum, existimationem, fortunasque hominis, adficit, verum etiam 23, in nullitate actus, contra leges suscepti: immo et 24, in utroque: qualem legem, quae et actum contrarium irritum pronunciat, et transgressori legis malum aliquod passionis irrogat, jureconsulti Romani solam PERFECTAM: 25, reliquas modo IMPERFECTAS, modo MINUS QUAM PERFECTAS, adpellabant. Ulpian. *Fragm.* I. 1. Quum porro factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum; et ob insignem circumstantiarum varietatem diversum esse possit: (Lib. 1. §. 100, 9.) consequens est, ut poena vel DEFINITA esse possit, vel INDEFINITA, seu ARBITRARIA.

§. 156. Quum vero frustraneae futurae essent leges, nisi adplicentur factis, id est, nisi inquiratur, imputandumne homini sit factum, nec ne: (Lib. 1. §. 95.) consequens est, 27, ut in republica esse aliquem oporteat, quem penes sit cognitio de imputatione actionum. Et, quia haec cognitio nihil aliud est, quam judicium de aliorum actionibus: (Lib. 1. §. 97, 3.) facile patet, 28, necessariam omnino in republica esse POTESTATEM JUDICIARIAM. Denique quia inter aequales nec magistratus, nec poena intelligitur: (§. 6. 11. sequ.) 29, haec potestas in republica competere non potest, nisi superiori, id est, summo imperanti, (*n*) adeoque 30, illa inter immanentia jura majestatis recte refertur. (§. 136, 33.)

(*n*) Equidem in statu naturali et patremfamilias jus dicere posse familiae segregi, jam supra observavimus (§. 93, 10. sequ.) At in civitate id fieri non potest, nisi quatenus id

§. 157. Quum vero judicis sit, leges ad facta adplicare, (§. 156.) facta vero, contra leges admissa, vel privatis, vel ipsi reipublicae detrimentum inferant: sequitur, 31, ut omnia judicia vel PRIVATA, seu CIVILIA, vel PUBLICA, seu CRIMINALIA sint, 32, illaque in distrahendis civium controversiis; haec in puniendis maleficiis consistant: Cic. *pro Caecin. Cap.* 2. Et 33, quamvis vitio verti non possit principi, si hanc judicandi potestatem viris prudentibus juriumque peritis (Lib. 1. §. 101, 11. sequ.) demandet, adeoque ubique magistratus et judices constituat: semper tamen 34, ad imperantem iis patere oportet viam, qui, sese injusta sententia oppressos, conqueruntur, adeoque penes illum esse debet suprema caussarum dubiarum *ἀνάλυσις*. (o)

---

patrifamilias indulgent leges. (§. 94, 16.) Competit ergo in rebusp. judiciaria illa potestas summis imperantibus quos etiam vel maxime ob id constitutos esse observant veteres. Hesiod. *Theogon. v.* 88.

> Τὔνεκα γάρ βασιλῆες ἐχέφρονες, ὕνεκα λαοῖς
> Βλαπζομένοις ἀγορῆφι μετάτροπα ἔργα τελεῦσι.
> *Hac una reges sapienti lege creantur,*
> *Dicere jus populis, injustaque tollere facta.*

(o) Hinc in rebuspublicis *Monarchicis* ad reges et principes: in *Aristocraticis* ad senatum optimatium: in *Democraticis* ad ipsum populum provocandi jus est: nec temere constituendus est magistratus sine provocatione; quod ne in regibus quidem dictatoribusque suis diu tulerunt Romani, Liv. I. 26. II. 8. III. 55. X. 9. Attamen, quum et provocationum abusus haud exiguus sit: non mirum videri potest, varia inventa esse remedia, quibus nimia provocandi temeritas coerceretur. Qualia sunt privilegia de non adpellando, quibusdam magistratibus concessa, certa summa, quam adpellabilem vocant, lege definita, jusjurandum ca-

§. 158. Quia judicis est, leges factis adplicare, et an factum aliquod facienti imputandum sit, disquirere, (Lib. I. §. 95.) imputatio vero consistit in declaratione, utrum effectus, quem lex actioni adsignat, locum habeat, nec ne: (Lib. 1. §: 99.) sequitur sane, 35, ut imperanti, cui summa est potestas judiciaria, competat etiam JUS POENAS INFLIGENDI. Et quandoquidem negari nequit, ei, qui legem fert, jus etiam esse, eidem ob justas caussas derogandi, quin eam plane abrogandi: (§. 151, 8.) multo magis 36, eidem licebit, aliquem delinquentem ob justas et graves caussas ita lege solvere, ut ei gratiam poenae faciat. (*p*)

§. 159. Ex eo vero porro colligimus, 37, inter pares nullum esse jus puniendi, (*q*) et 38, nec in-

---

lumniae, pecunia quaedam a provocante in casum, si succubuerit, deponenda, et similia, quae an prosint reip. magis in civili prudentia, quam in jurisprudentia naturali, disquiritur.

(*p*) Negabant id Stoici, quorum pervulgatum erat illud dogma: *μηδέποτε συγγνώμην ἔχειν τὸν σοφόν. Sapientem non dare veniam, nec ignoscere* Diog. Laert. 7. 123. Sen. *de clement.* II. 6. 7. Sed quum et Deus ipse, justissimus, gratiam delictorum faciat, salva justitia: quidni et sapiens? quidni et imperans, qui uti leges poenales fert, ita eas plane tollere, ac proinde et uni alterive veniam dare poterit? Sed *ob justas caussas*: quum, quemadmodum non nisi ob graves justasque caussas leges feruntur, ita nec, nisi ob justas caussas, quidquam contra illas indulgeri possit. Quid vero, si poena sit jure divino constituta? Tunc, si probetur, talem legem poenalem exstare, in eam principi nihil licere, non diffitemur. (Lib. I. §. 17. 33.) An vero exstet, de eo dudum certant viri docti, et adhuc sub judice lis est. Vid. Thomasii *Diss. de jure ad grat. princ. circa poenam homicid.*

(*q*) Loquimur enim hic de *Poena Civili*, proprie accepta, et ex lege irroganda, adeoque non de *conventionali*, ad quam se quis, ipse sua sponte obligat: nec de *ultione*, qua quis alterum ob flagitia beneficiis privat, ei amicitiam

tegritatem vitae, nec 39, alterius inveteratam peccandi consuetudinem ulli aequali jus dare poenas infligendi, adeoque 40, naturam poenae non exhaurire definitionem vel Grotii, cui POENA *est malum passionis, inflictum ob malum actionis*, vel Beemanni, qui per illam *dolorem propter delictum illatum* intelligit: immo 41, non poenam, sed *vindictam privatam* esse malum illud passionis, ab ipso laeso inflictum; 42, *laesionem*, si a tertio, non superiore infligatur. 43, Neutrum vero permittendum esse in statu civili, vel inde patet, quod potestas judiciaria soli imperanti, iisque, quibus hic illam demandavit, competat. (§. 156, 29. §. 157, 33.)

---

renunciat, ab ejus familiari consuetudine se segregat: nec de *malis naturalibus*, quae sibi quisque peccando suo jumento invenit, veluti de morbis, doloribus, infamia. Denique multum interest inter *castigationem*, quam infligendi jus et parentibus, et aliquando marito, ac domino, concedunt leges. Haec enim ex arbitrio, per modum disciplinae; poena proprie sic dicta ex praescripto legum, per modum jurisdictionis, irrogatur. Inde vero sua sponte consequitur, ut par parem punire nequeat: sed is qui fert legem, eamque factis adplicat. Quod quum solus imperans faciat: (§. 153. et 156.) huic quoque soli puniendi jus esse, manifestum est. Mira ergo est philosophia Grotii *de jure belli et pac. II.* 20. 3. 1. satis indicare naturam, convenientissimum esse, poenas exigi a superiore, non tamen demonstrari posse, hoc esse necessarium, nisi vox *superioris* eo sumatur sensu, ut is, qui male egit, eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, et quasi ex hominum censu detrusisse in censum bestiarum, quae homini subjacent: quod a theologis quibusdam sit proditum. Quasi vero superioritas vel praestantia quaedam moralis ulli mortalium det jus puniendi, ac non potius exigatur superioritas imperii. Thomas. *jurispr. div.* 3. 7. 31. Quare si laedens punitur a laeso, non poena haec est, sed vindicta, sin a tertio, est nova laesio. Utramque vero in statu civili prohibitam esse, ipse non diffitebitur Grotius. Quanto rectius ergo apud Terentium *Adelph.* 2. 1. v. 34. Sanio, leno:

§. 160. Nec difficile erit, ex ipsa poenarum inventarum ratione de fine earumdem judicare. Quum enim poena proprie dicta nata sit, statu civili invecto, (§. 6, 12.) et jus illam infligendi, inter jura majestatis immanentia sit, (§. 136, 34.) quorum non alius finis est, quam securitas civium : (§. 135.) consequens est, 44, ut idem sit poenarum finis. Quum vero secum praestentur cives, sive eo redigantur peccantes, ut nolint amplius delinquere, sive, ut non possint, id est, sive illi emendentur, sive in posterum iis adimatur peccandi facultas: facile patet, 45, priorem finem intendere poenas, quae, salva vita, infliguntur, 46, posteriorem supplicia, quae cum animae amissione conjuncta sunt, (*r*) uti loquitur Justinianus §. 11. *Inst. de pub. jud.* Et quia non consultum esset securitati reipublicae, si ii tantum, qui deliquerunt, delinquere desinerent, ab aliis vero idem esset metuendum : facile patet, 46, eadem opera et alios hoc exemplo moneri, ut delinquere vereantur, ac proinde 47, publice sumenda esse a sontibus supplicia, nisi alia gravior caussa id impediat.

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium :
Perjurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est injuria.

(*r*) Hinc ad poenas humanas non pertinet finis, quem vulgo jactant, puta expiatio reatus et satisfactio, quam justitiae divinae fieri debere, ajunt. Neque enim crudelitatis absolveris Phalaridis similes, qui ideo tantum delinquentes puniunt, ut miseri dolores sentiant. Nec justitiae divinae infinitae satisfieret nocentis hominis doloribus, nisi illi alia vere infinita ratione fuisset satisfactum. Sed talia qui jactant, vix rationem habere videntur poenarum originis, quippe quae eas in statu tantum civili necessarias esse visas, abunde doceret, immo nec inter justitiam divinam et humanam, paenasque civiles et sempiternas, quae impiis imminent, satis videntur distinguere.

§. 161. Quibus positis, facile etiam intelligitur, an in delinquente sit obligatio ad poenam subeundam? Quum enim, qui in republica vivit, ad ea omnia obligatus sit, sine quibus reipublicae finis, id est, publica securitas, sperari non posset: (§. 107. 18.) procul dubio 48, et delinquens obligatus erit ad poenam, quam lex definivit, subeundam, sed non ad se ipsum puniendum, adeoque 49, non tenetur quidem quisquam, ut atrocissimis suppliciis sponte sese offerat, (*s*) nec tamen 50, ei fit injuria, si convictus peccati justas det poenas, nec 51, fas ulli est, resistere potestati supremae, poenam ex legis praescripto irrogaturae.

§. 162. Ex fine vero poenarum (§. 160.) colligimus, 52, poenas attemperandas esse fini reipublicae, ac proinde 53, ita comparatas esse debere, prout eas esse jubet interna civium securitas. Ex quo porro sequitur 54, ut imperans, ad ea delicta punienda sit obstrictus, quae securitatem reipublicae turbant aut efficiunt, ut cives commode et tranquille secum invicem vivere nequeant: non vero 55, puniri necesse sit actus vitiosos mere internos, 56, nec lapsus minutissimos, a quibus nemo fere mortalium immunis est, 57, nec omissionem officiorum humanitatis, nisi 58, haec omnia in dedecus

(*s*) Immo quum poena sit malum passionis, a quo natura omnium hominum abhorret, ne poena quidem foret, quae volenti infligitur. Quinctil. *Declam.* 11. *Fallitur, quisquis humana tormenta sola nominum atrocitate metitur: nulla poena est, nisi invito. Non habemus ullum, nisi ab impatientia dolorem, et, ut aliquid crudele saevum sit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod prosilitur? quod exposcitur? illo trahite damnatos, quo non sequuntur.* Hinc barbarus mos est, cogere homines, ut ipsi sibi manus inferant, abdomen incidant, venenum sumant, vel aliud quodcumque mortis genus eligant. Non enim ad quod malum aequo animo patiendum obligatus sum, id mihi statim ipse ultro accessere jubeor.

ac periculum reip. vergant, ac proinde ipsa necessitas et haec vitia coerceri jubeat. (*t*)

§. 163. Ex ipsa porro poenae definitione (Lib. 1. §. 99.) satis patet, 59, puniendos tantum esse, qui malum actionis commiserint, 60, non eorum heredes, 61, multo minus totas familias, (*u*) vel 62, vades, qui se ad supplicium pro alio ferendum praeter jus et fas obligarunt. (Lib. I. §. 146. 15.) Denique quum totae societates unam veluti personam moralem constituant, (§. 20. 60.) adeoque et eas obligent leges, civibus reliquis praescriptae: (§. 24. 75.) nemo non videt, 63, universitates quoque et societates delinquentes posse puniri, quamvis 64,

---

(*t*) Sic sane in crimine majestatis vel solam cogitationem et scientiam, apud gentes quasdam et humanitatem, veluti inhospitalitatem, punitam animadvertimus. Exempla quaedam jam supra vidimus (Lib. 1. §. 216. *) Jam addimus, et Germanos quondam humanitatem erga peregrinos legibus poenalibus sanxisse. Sunt sane sanctiones tales in *lege Burgund.* 33. 1. *Capitular. l.* 75. quibus trium solidorum mulcta irrogatur iis, qui hospiti advenienti tectum forumve negaverint. Quin Gothi aedes eorum, qui viatores tecto ter arcuerant, ex legis praescripto flammis consumebant, teste Johanne Magno *hist. Goth.* 4. 1. Add. *Elem. jur. Germ.* 1. 18. §. 420.

(*u*) Fuit haec Persarum truculentia, de qua ex instituto Barn. Brisson. *de regno Pers.* 2. 227. *p.* 591. *seq. edit. Lederl.* Ejus vestigia etiam exstant *Dan. VI.* 24. *Esther. IX.* 14. Sed et hodie hanc crudelitatem passim imitari gentes orientales, jam pridem observatum est ab iis, qui illarum mores ac instituta paullo accuratius descripserunt. Enimvero uti hic mos rectae rationi omnino refragatur: ita caveri nulla prudentia potest, quo minus indirecte poena, parentibus inflicta, etiam liberis detrimento sit, maxime si bona ex lege publicentur. Quod et movisse arbitramur legislatores humaniores, ut rarissime locum esse voluerint huic poenae, et non nisi in crimine majestatis bona omnia a fisco occupari jusserint, ut, quantum in ipsis esset, ne indirecte quidem poenam ad liberos innocentes proferre viderentur.

ipsa humanitas suadeat, poenam ita temperari, ne eadem sit noxiorum et innocentum conditio, et 65, ne ex infirmitate consilii vel per errorem lapsi eamdem imperantium severitatem sentiant, ac ii, qui faces ac tubae fuerunt eorum tumultuum. Quin 66, in poenis universitatum, ne remedium ipso morbo sit gravius, id in primis agendum esse, *ut metus ad omnes, poena ad paucos perveniat.*

§. 164. Quales denique et quantae irrogandae sint poenae, ex fine poenarum satis patet. Quum enim ille in securitate civium positus sit: (§. 160.) consequens est, 67, ut tantam esse oporteat poenam, quanta sufficit ad metum hominibus incutiendum, reprimendamque peccandi libidinem. Quumque ea sit ingenii humani indoles, ut infixa pectoribus cupiditas non aliter, quam proposito majore malo bonove, cohibeatur: (Lib. I. §. 52, 45.) merito inde colligimus, 68, metum non incussuram esse sanctionem poenalem, nisi majus malum judicent homines, poenam legibus propositam subire, quam delictum omittere, voluptateque vel ultro, quod inde sperant, carere. (*v*)

(*v*) Exemplo esse poterit poena injuriarum, legibus 12. Tabularum sancita, quae tam parum metus incutiebat hominibus protervis, ac bene nummatis, ut voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tam tenui mulcta libentissime redimerent. Rem omnem refert Gellius *Noct. Attic.* 20. 1. quem locum, utut longiusculum, hic totum legisse non poenitebit; *Nonne tibi quoque nimis videtur esse dilutum, quod ita de injuria punienda scriptum est:* Si Injuriam Faxit Alteri, Viginti Quinque Æris Poenae Sunto? *Quis enim erit tam inops, quem ab injuriae faciendae libidine 25. asses deterreant? Itaque Q. Labeo quoque vester in libris, quos ad 12. Tab. conscripsit, non probaret. Quidam, inquit, L. Neratius fuit egregie homo improbus atque immani vecordia; is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suae palma verberare, eum servus*

§. 165. Ex his vero principiis jam porro colligimus, 69, non ferre reipublicae securitatem ut poena talionis peccantibus irrogetur (*x*), adeoque 70, nec sufficere regulam, poenarum debere esse proportionem cum delictis, nisi illa non tam de ipsis factis illicitis, quam de libidine huiusmodi facinora patrandi intelligatur. Praeterea quum unum delictum altero magis noxium sit reipublicae, unumque altero magis gliscat in dedecus publicum; facile reddideris rationem, 71, cur, quo magis delictum laedit securitatem publicam, eo acrioribus poenis ab eo deterreantur homines, et 72, cur, gliscente delicto, poena quoque intendi soleat.

---

sequebatur, crumenam plenam assibus portitans, et quemcumque depalmaverat, numerari statim secundum 12. Tab. viginti et quinque asses jubebat; propterea, inquit, Praetores, postea hanc abolescere et relinqui censuerunt, injuriisque aestimandis recuperatores se daturos, ediverunt. Tantum ergo abest, ut hujusmodi dilutior sanctio hominum vecordiam cupiditatemque reprimat, ut eam irritet magis, et ad peccandum veluti invitet.

(*x*) Probasse talionem videtur ipse Deus, *Exod. XXI.* 23. *Lev. XXIV.* 50. *Deut. XIX.* 19. Notum quoque est illud Decemvirorum: *Si Membrum Rupsit, Ni Cum Eo Pacit, Talio Esto*, apud Gell. *Noct. Att.* 20. 1. Sed uti legem divinam ipsi Hebraeorum magistri ita interpretantur, ut tales noxas pecunia potuisse expiari contendant; Conf. Joseph. *antiqu. Jud.* 4. 8. ita et apud Romanos hanc legem umquam in usu fuisse, negat Caecilius jureconsultus apud Gellium *ib.* Et sunt fortasse talia παροιμιώδη, quibus indicatur; non fieri injuriam illi, qui, quale alteri intulerit, tale ipse quoque malum ferat, quamvis non semper idem sustineat. Vid. Jo. Cleric. *ad Exod. XXI.* 22. Quo sensu et Pythagoras poenam *αντιπεπονθός parem passionem* esse dicebat. Utcumque sese res habeat, talionem non semper locum habere, inde probatur, 1, quod aliquando vix poenae nomen meritura sit hujusmodi talio, e. g. si ei, qui mihi decem nummos in via publica vi rapuit, totidem nummos rapere jubeat; si homo nullius dignitatis, qui magistratum percussit, ipse quoque percutiatur. 2. Quod aliquando ne

§. 166. Quandoquidem tamen, uti in reliquarum actionum humanarum, ita et in delictorum imputatione, omnium circumstantiarum habenda est ratio, earumque una saepe totam rem mutat. (Lib. I. §. 100. 8. 9.) contingere sane potest; 73, ut ob idem delictum in unum gravius, quam in alterum animadvertatur, adeoque 74, in definienda poena ratio sit habenda non modo personae delinquentis, sed et 75, ejus, cui delicto nocitum est, itemque 76, objecti, 77, effectus, immo et 78, loci, temporis, similiumque περιςάσεων. (γ)

---

fieri quidem possit, ut idem patiatur delinquens, quod fecerat, e. g. si luscus alteri utrumque oculum excluserit. 3. Quod aliquando ita servari non possit aequalitas, ut non plus patiatur qui delinquit, quam is, in quem delictum admissum est. Sic e. g. scio, noctuvagum occurrenti sibi homini ita gladium adegisse per corpus, ut cuspis ex tergo emineret, et hunc tamen, nullo intestino laeso, brevi convaluisse. An vero vel omnes medici junctis consiliis ita gladio trajecissent illum hominem, ut salvus evaderet.

(γ) Sic quod ad personam delinquentem attinet; majorem omnino poenam meretur is, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas a delicto revocare debuisset, quam extraneus, stupidus, nullo speciali vinculo obstrictus, puer vel adolescens, plebejus. (Lib. I. §. 113. 52.) Majorem quoque poenam feret robustus, quam infirmior, et, si mulcta irrogatur, plus merito imperandum erit homini pauperi, quam pecunioso alicui Neratio. Ita et si personae in dignitate constitutae, vel ipsi magistratui, illata sit injuria, quis eam severius vindicandam neget, quam si quis ex faece hominum contumeliosius habitus sit? Praeterea si privati res lucrifaciendi caussa contrectare delictum est, poena dignissimum, quanto magis, peculatum admittere, vel sacrilegio sese polluere? Ita acrius puniri animadvertimus desertionem militis, e statione sese proripientis, quam ex hibernis aufugientis ob effectum tristiorem. Denique injuriam, alicui in templo et inter sacra illatam, deteriorem videri, quam quae in loco privato alioque tempore facta sit, omnes aequi rerum arbitri censent. Ut adeo non sit publici saporis dogma illud Stoicorum, ἴσα τὰ ἁμαρτήματα εἶναι ο-

§. 167. Sed ne id quidem praetermittendum videtur, quod, quum non omnes poenae, ad destruendum hominem facinorosum sint comparatae, sed saepe et id agatur, ut, qui deliquit, emendetur, et cautius mercari in posterum discat, (§. 160, 45.) caveri debeat, 79, ne omnes, qui poenas dant delictorum, infamia notentur, siquidem eo ipso fit, ut non amplius idonea reipublicae, membra habeantur, adeoque illis vix occasio sit, victum amictumque sibi honestis artibus comparandi.

§. 168. Inter immanentia majestatis jura est etiam jus TRIBUTA et VECTIGALIA imperandi civibus, quin et eorum bona, exigente necessitate, reipublicae usibus adplicandi, quod jus DOMINIUM EMINENS adpellare mos est (z). Quum enim ea omnia licita esse oporteat summis imperantibus, sine quibus finem reipublicae, puta internam externamque securitatem, obtinere non possent, (§. 135, 29.) securitas autem illa obtineri vix posset, nisi cives conferrent pecunias ferendis reip. communis oneribus necessarias, et aliquando eorum bonis uterentur imperantes: consequens est, 80. ut imperantibus competere debeat jus exigendi collatitiam pecuniam, et 81, dominium aliquod eminens exercendi.

---

omnia delicta esse paria. *Cic. Paradox. III. Diog. Laert. VII.* 120. Contra quos disputans Horat. *Serm. I.* 3. *v.* 115.

Non vincet ratio, hoc, tantumdem ut peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni infregerit horti.
Et qui nocturnus divum sacra legerit. Adsit
Regula peccatis quae poenas irroget aequas,
Ne scutica dignum horribili sectere flagello.

(z) Fatemur tamen, non satis commode hoc adhiberi vocabulum, quum diversi sint *Dominii* et *Imperii* conceptus, et non illud, sed hoc competat imperantibus. Unde, quod Grotius *de jure belli et pac. I.* 1. 6. primus vocavit *do-*

§. 169. Quia ergo imperanti competit jus bona civium, urgente necessitate, reipublicae usibus adplicandi: (§. 128, 80.) facile intelligitur, 82, eidem, nondum urgente necessitate, jus esse, custodiam veluti suscipiendi bonorum privatorum, (*a*) ut illa, urgente necessitate, in promtu sint, sufficiantque reipublicae: adeoque 83, et jus leges ferendi de bonis recte utendis, transferendis, et alienandis (Lib. I. §. 317.) et 84, commercia tum foederibus firmandi, tum 85, certis legibus: prout

---

minium eminens: id Seneca *de benef.* 7. 4. rectius denominavit *potestatem. Ad reges*, inquit, *Potestas omnium*, *ad singulos proprietas pertinet.* Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ. II.* 15. *p.* 250. Hinc non male quidem Wittebergenses JCti potestatem illam ex imperio, non dominio quodam, derivandam esse, contendunt adversus Jo. Fr. Hornium: (Vid. Guil. Leyseri collectionem scriptorum eristicorum, quam *pro imperio contra dominium eminens* inscripsit, edidítque *Witteb.* 1673.) Sed dum lis est de vocabulo reique origine, et de ipso jure imperantium bona civium urgente necessitate reip. usibus adplicandi, nemo dubitat; cur vocabulum semel receptum plane proscribendum putaremus, nullam omnino idoneam rationem vidimus.

(*a*) Quo fundamento etiam nititur jus imperantium supremum, ut et tutores curatoresve constituere pupillis, minoribus, morbo aliquo sontico laborantibus, furiosis, prodigis, absentibus, feminis, deinde his administratoribus certas leges praescribere, eos ad rationes reddendas adigere, et non ex fide gerentes removere possint. Interest enim reipublicae, rem horum hominum, qui ipsi superesse rebus suis nequeunt, salvam esse. Unde Plato *de Legib. Lib.* 11. pupillos non ad privatorum, sed publicam civitatis curam pertinere scribit, eosque vocat παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην, *depositum maximum et sacratissimum* reipublicae. Quin ea re factum est, ut Germani jam inde ab antiquissimis temporibus ipsis imperantibus et magistratibus vindicarent supremam aliquam tutelam, de qua nos olim disserere meminimus in exercitatione *de suprema principum et magistratuum tutela.*

e republica esse videtur restringendi, quin et, 86, quae exportari e territorio, quaeque invehi liceat, definiendi, 87, leges sumtuarias ferendi, 88, opificia provehendi, 89, agendique omnia, quibus effici possit, ut gliscant opes civium, et reip. usibus sufficiant.

§. 170. Et talia quidem sunt jura, quae imperanti in statu reipublicae ordinario competunt. Quum vero dominium illud eminens potissimum sese exserat in statu extraordinario, vel urgente necessitate: (§. 168.) consequens est, 60, ut imperanti fas sit, tempore belli privatorum agros castris occupare, 91, iisdem munimenta operaque publica imponere, (*l.* 9. *C. de oper. public.* 92) segetes pabulando colligere 93, vias publicas novas, deficientibus vetustioribus, per civium fundos munire *l.* 14. §. 1. *D. quemadm. ser. amitt.* 94, aedes suburbanas, ubi Hannibal ante portas est, destruere, et quae sunt hujus generis alia.

§. 171. Quandoquidem vero id fieri tantum potest, urgente NECESSITATE, (§. 168.) necessarium vero est, id sine quo reip. salus, quae suprema lex esse debet, (§. 25. 78.) libertas, et securitas, salva esse non potest: merito inde colligimus, 95, hanc potestatem non solum sese exserere, si quando id extrema reipublicae *necessitas* exigit, verum etiam, 96, quoties id vere est reipublicae *utile*: maxime quum plerumque utilitas in necessitatem incidere soleat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p.* 292. Attamen 97, ei juri vix locus est, quando privata tantum principis utilitas in eo vertitur, si alicui jus quaesitum auferatur, multo minus, 98, quando aliquid non necessitatis utilitatisque, sed voluptatis caussa, occupatur. Quin 99, hoc ipsum jus dominii eminentis ita comparatum est, ut bonus princeps facile patiatur, ejus fines re-

gi, et illo non nisi modestissime uti velit. (*b*) Bynkersh. *ibid.*

§. 172. Enimvero quum communis reipublicae onera communibus erogationibus ferenda esse, ipsa aequitas doceat: (§. 168.) consequens est, 100, ut unus civis prae reliquis non sit onerandus, adeoque 101, ei, cui re sua communis salutis utilitatisve caussa carendum est, ex aerario vel area publica satisfieri debeat, (*c*) et, 102, si vel maxime id non

---

(*b*) Limitationes has merito adjunximus, ne hoc jus abeat in summam injuriam. Hinc graviter Deum indignatum esse animadvertimus Achabo Regi, Nabotho extorturo vineam, tamquam palatio proximam, tantum ut eam in hortum olitorium converteret. I. *Reg.* XXI. 2. Nam et ad privatum regis improbi commodum, et ad voluptatem magis, quam ad utilitatem, pertinebat illa postulatio. Sed et Senatus Romanus litem secundum Praetores, et contra M. Licinium Crassum, dare noluit, quum illi per hujus fundum derivare vellent aquaeductum, qui ornatus et voluptatis magis, quam utilitatis, caussam habere dicebatur. Liv. 40. 51. Ita sane caussam repraesentavit Marc. Zuer. Boxhorn. *Disquisit. polit. casu.* 31. Et tamen laudatissimus Bynkershoek attulit diploma Guilielmi Arausiaci, quo magistratui Leidensi facta est potestas, areas privatorum, soluto possessoribus pretio, occupandi, et quidem non modo necessarias, sed et, quae ad ornatum aedium academicarum, voluptatemque studiosorum facere videantur, (*tot cieraat derzelve, en de recreatien der Studentem cenig sints dienlyh.*) Ubi tamen vir illustris prudenter addit: *Hac juris publici prudentia ego non uterer, nec usus est Senatus Romanus in caussa Crassi, nec etiam usus esset Augustus*; de quo Sueton. *Aug. Cap.* 56. *Forum angustius fecit, non ausus extorquere possessoribus proximas domos.*

(*c*) Agnoscunt hoc Grot. *de jure belli et pac. II.* 14. 7. Pufend. *jur. nat. et gen.* 8. 5. 7. Huber. *de jure civit.* 1. 3. 6. 44. et quicumque de hoc dominio paullo fusius egerunt, inter quos palmam merito concedimus laudatissimo Corn. van Bynkersh. *ibid.* qui et Romanos id principium sequutos esse, probat ex Tacito *Annal. I.* 75. *et l.* 9. C. *de oper. publ.* Et sane pro eo eadem militat aequitatis ra-

in continenti fieri possit, id tamen postea suo jure exigant illi, qui re sua exciderunt, nisi forte 103, contra legem prohibitivam aedificaverint, et aedificium illud, vel qualecumque opus, urgente reipublicae utilitate, destructum sit. Tunc enim tantum abest, ut pretii refusionem recte petant, ut et in poenam incidant, legibus expressam. V. A. Corn. van. Bynkersh. *ibid. p.* 297.

§. 173. Praeterea ex eadem definitione patet, 104, jus hoc tantum exercendum esse circa civium bona, non 105, circa bona extraneorum non hostium, apud nos reperta, adeoque 106, vix excusandos esse principes, qui amicarum etiam gentium rebus et mercibus manus injiciunt, 107, dominos invitos ad pecunias sibi credendas adigunt, 108, naves amicorum, in portibus suis repertas, sistunt, iisque ad trajiciendas copias suas, vel commeatum avehendum, utuntur. Quamvis hae angariationes, quas vocant, et frequentes sint, et eo colore excusentur, quod naves etiam alienae, in alterius principis imperio repertae, quodammodo subditae sint, (*d*) eaque angarientur ex recepta palam consuetudine, qua civitates et imperia continentur.

---

tio, quam pro lege Rhodia de jactu profert Paullus *l.* 1. *D. ad leg. Rhod. ut omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.*

(*d*) Quo colore quum ne uti quidem possent Graeci, a Cyri expeditione reduces, eorum facinus tanto videtur iniquius, quamvis id improbare non videatur Grotius *de jure belli et pac. II.* 2. 10. Auctor militibus fuerat Xenophon, uti ipse testatur, *de expedit. Cyri* 5. 1. 6. ut acceptis a Trapezuntiis navibus longis, subducerent naves transeuntes, easque, detractis gubernaculis, custodirent, donec tantum haberent illorum numerum, ut iis vehi possint, ita tamen, ut ii, quos cum navibus subducturi essent, communi impensa alerentur, quamdiu militum caussa manserint, et mercedem pro vectura acciperent. Quod sane facinus quodammodo excusasset necessitas, si publicis auspiciis militas-

§. 174. Haec de DOMINIO EMINENTE. Ad TRIBUTA et VECTIGALIA quod attinet; reipublicae dupliciter interest, quam maximam pecuniae vim in promptu esse: primum ut non desit, unde imperantes pro dignitate sustententur: deinde ut et belli et pacis temporibus suppetat pecunia, nervus rerum gerendarum, quo adeo opus est, ut sine eo fiat nihil, quo opus est. Itaque in rebus publicis duplex esse solet arca publica, in quam opes publicae influant, quarum altera pecuniam imperantium destinatam sustentationi continens, FISCUS, altera, pecuniae publicae destinata, ÆRARIUM adpellatur, (e) quam utramque esse quam locuplentissimam, reipublicae omnino interest.

§. 175. Quum ergo in FISCUM inferantur pecuniae, imperantium sustentationi destinatae: (§. 174.) aequum visum est gentibus plerisque, 109., non modo certa praedia, certosque terrarum tractus, adsignari imperantibus, e quorum reditibus dignitatem tuerentur, quae hodie vocant DOMANIA, vel DO-

---

sent. Jam vero vix ullam perspicere possum rationem, ob quam hujusmodi jus competere potuerit manui militum, qui invitis civitatibus suis, expeditionem cum Cyro fecerant, rebus potius praeclare gestis, quam justitia caussae memorabilem.

(e) Merito haec discernimus, quamvis aliquando in monarchiis adeo sibi omnia vindicare soleant principes, ut inter *Fiscum* et *Ærarium* vix discrimen aliquod deprehendas. Auctor sane est Dio. Cass. *Hist.* 53. *p.* 506. Augustum et pecuniam et milites in potestate habuisse, addita ratione: Λόγῳ μὲν γάρ τὰ δημόσια ἀπὸ τῶν ἐκείνȣ ἀπεκεκριτο, ἔργῳ δὲ ταυτα πρός τὴν γνώμην αυτȣ̃ ἀνηλίσκετο. *Nam licet pecunias suas dicis caussa ab aerario separatas haberet; re ipsa tamen his quoque suo arbitrio utebatur* Sed quum hic non, quid fiat, dispiciamus, sed quid fieri oporteat: merito distinguimus utramque arcam publicam, quam et in aristocratiis, aliisque rebuspublicis, accurate discerni, animadvertimus.

MANIALIA, verum etiam, 110, iisdem relinqui portoria aliaque vectigalia: at 111, praecipue omnia ἀδέσποτα, intra reipublicae territorium, cedere imperantibus. (Lib. 1. §. 243. sequ.) Quam postremam fiscum locupletandi rationem, eo magis placuisse animadvertimus plerisque gentibus, (*f*) quo minore cum singulorum dispendio est conjuncta.

§. 176. Quandoquidem ergo bona domanialia ad tuendam imperantium dignitatem sunt comparata; (§. 175, 109.) facile intelligitur, 112, ea esse inalienabilia, ac proinde 113, alienata a successore, sive universali, sive singulari, posse revocari, nec 114, quidquam interesse, sive pro parte, sive universa ad alios privatos translata sint, siquidem, quod nostrum non est, ejus nec exiguam partem alienare possumus, uti recte ait Grot. *de jure belli et pac. II.* 6. 11. ubi tamen 115, alienationes illas, cum consensu populi factas, subsistere, (*g*) et

(*f*) Maxime gentes originis Germanicae, de quibus Grot. *de jure belli et pac. II.* 8. 5. *Germaniae populi, quum, principibus ac regibus bona quaedam essent adsignanda, unde dignitatem suam sustinerent, sapienter existimarunt, ab illis rebus incipiendum, quae sine damno cuiusquam tribui possunt, cujusmodi sunt res omnes, quae in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos et Ægyptios video. Nam et ibi Regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis.* Enimvero quae de Ægyptiis refert Grotius, petita ex Strabon. *Georg. Lib.* 17. *p.* 1148. *edit. noviss.* ea non tam ad Ægyptios, quam ad Romanos, Ægyptiorum dominos, pertinent. Ἴδιος enim λόγος non alius est, quam *procurator Caesaris* vel *rationalis*, et de eo refert Strabo, *αὐτόν τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστὴν εἶναι*, *illum in ea inquirere, quae in nullius dominio sint, et seorsum Caesari cedant*, id est, in bona caduca et vacantia, ceu recte ad eum locum notavit Casaubonus.

(*g*) Sive initio consenserit populus, sive alienationem postea demum ratam habuerit. Cujus rei exempla in numera vidit Germania nostra. Quum enim tam profusa fuerit vete-

116, fructus hujus patrimonii ab ipso patrimonio distinguendos esse, recte monet.

§. 177. Quia praeterea et ἀδέσποτα imperantibus adsignare placuit: (§. 175, 111.) non difficile erit, reddere rationem, 115., cur fiscus ubique paene sua esse contendat ea, quae jure Romano vel communia, vel publica habentur, veluti 116, marium, quae territorium adluunt commoda, (*h*) 117, flumina, 118, silvas majores, adeoque 119, et jura piscandi, venandique, nec non 120, jus fodiendi mineralia et metalla, 121, bona vacantia occupandi, 122, gemmas et lapillos mari ejectos colligendi, 123, adluviones, 124, novas insulas, 125, alveos derelictos, quin alicubi 126, et thesauros 127, et errones ac spurios vindicandi. Tametsi haec omnia secundum usus gentium aliter aliterque sese habere, recte observet Huber. *de jur. civ. II.* 4. 4. 46. *p.* 468.

---

rum Imperatorum et regum liberalitas in bonis domanialibus maxime in ecclesias transferendis, ut ex iis hodie vix quidquam supersit: nemo tamen dixerit, licere imperatori, ea vindicare, quum eas alienationes jam pridem ratas habuerint Imperii ordines. Immo quamvis Imperator promittere soleat, se Imperii jura et reditus recuperaturum, *Capitul. Caroli 6. art.* 10. id tamen ita intelligendum esse, monent ii, qui jus publicum imperii Romano-Germanici exponunt, ut id salvis legibus publicis fiat. Et male res cessit plerisque, qui de recuperandis imperiis solliciti fuerunt, imperatoribus et regibus, veluti Henrico V. Rudolpho I. Alberto I. et aliis, Conf. Schwederi *Diss. de domanio imperii.*

(*h*) Nota sunt, quae inter viros doctissimos Hug. Grotium, Jo. Seldenum, Rub. Jonstonum, Petr. Baptistam Burgum, Guil. Weivodum, Jo. Isaacum Pontanum, Theod. Granswinckelium, et novissime inter Pufendorffium, Huberum, Jac. Gothofredum. Jo. Henr. Boeclerum, Corn. van Bynkershoek et Christ. Thomasium, aliosque de dominio maris disceptata sunt, quae jam repetere nihil attinet.

§. 178. Quum porro omnino intersit reipublicae, fiscum esse quam locupletissimum: (§. 174.) non mirum est, 128, et alia jura, quae ad quaestum, conservationemque rerum pertinent, fisco concedi, in primis 129, jus cudendae monetae, 130., jus mulctas, 131, commissa, et 132, quaevis scelere, quaesita occupandi, et quae sunt hujus generis alia,

---

Nos, uti mare nullius esse nemo negat, ita quin illud occupari possit, occupantique cedat, nulli dubitamus: (Lib. I. §. 241. 17.) maxime quum id et olim esse factum, et hodie fieri, ipsa nos convincat experientia. At quum occupari non soleant res inexhausti usus, nec earum usu alios excludere fas sit: (Lib. 1. §. 235. 9.) in mari vero quaedam sint exhausti usus, veluti captura piscium majorum, et unionum, vectigalia, similiaque emolumenta: quaedam inexhausti usus, veluti navigatio: illis alios excludi posse, his non posse, merito statuimus. Multo magis ergo iis, qui certas terras transmarinas, tamquam suas possident, licebit alios navigatione. Quam vel occupationis, vel commerciorum caussa eo suscipiunt, excludere, nisi pactis et foederibus aliud cautum sit, quum uniuscujusque gentis in arbitrio sit positum, utrum commercia cum extraneis permittere velit civibus, nec ne. At navigatione, quae ad provincias transmarinas, non nostras, commerciorum caussa instituitur, non magis quis alios sine injuria prohibere potest, quam usu viae publicae, nisi navigantibus obstent pacta et foedera. Talis est nostra de quaestione illa sententia, qui tamen suo quemque sensu abundare facile patimur, maxime quum de maris dominio armis potius et solida vi, quam verbis et argumentis, disceptari soleat. Adeo verum est, quod cecinit Horat. *Carm. I.* 3. *v.* 21.

Nequidquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabiles
Terras, si tamen impiae
Non tangenda rates transiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

quae vulgo licet parum commode, regalibus accensentur. (§. 125 *) At hic quoque mores variant, prout quaevis civitas plus minusve concedit imperantibus suis, vel hi plus minusve longo usu sibi adrogarunt.

§. 179. Quod ad ÆRARIUM attinet, illud fere tributis et vectigalibus locupletatur, nisi tantum sit agri publici, ut ejus fructibus respublica possit sustineri. Quum enim (§. 174.) imperantes nihil sine pecunia pace belloque recte gerant, Tacit. *Hist.* 4. 74. et, non sufficiente agro publico, illa non aliunde, quam a civibus peti possit: consequens est, 132, ut rectores civitatum possint civibus imperare tributa et vectigalia, 134, sive soli, sive reliquorum ordinum consensu, prout id reipublicae forma exigit. 135., Ut ea possint imponere personis, fundis, mercibus importandis, et exportandis, rebus fungibilibus, opificiis et commerciis, prout id commodissimum videtur, 136, dummodo et facultatum habeatur ratio, (*i*) et 137, cives non ita opprimantur, ut se tamquam servos, omnia imperantibus non sibi, adquirere, jure conquerantur.

§. 180. Quod si ergo in imperandis tributis et vectigalibus facultatum habenda est ratio, nec cives

---

(*i*) Æquissimum hoc visum est Ser. Tullio, Romanorum regi, quem magnam eo ipso gratiam a populo iniisse novimus, quod apud Dionys. Halic. *Antiqu. Rom. Lib.* 4. *p.* 215. permissurum se negaret, pauperes tributorum gravatos onere, aes alienum contrahere cogi, ac proinde se potius censurum bona omnium, et pro suo quemque censu conferre jussurum, prout in magnis et bene institutis civitatibus fieri soleat, addita ratione. Δίκαιον τε καὶ σύμφερον τῷ κοινῷ τὸ αὐτὴ ἡγοῦμαι, τοὺς μὲν πολλὰ κεκτημένους πολλὰ εἰσφέρειν, τοὺς δ' ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα. *Justum enim existimo, et reipublicae utile, ut, qui multum possident, multum conferant, parum vero, qui sunt in re tenui.*

his oneribus sunt plane opprimendi: (§. 179, 136. sequ.) per se profecto patet, 138., non exigi debere, quod a civibus praestari nequit, nec 139, eos pacis temporibus ita enervandos esse, ut in re trepida nihil conferre possint: praeterea 140, nemini temere concedendam esse immunitatem, nisi tanti sit ejus opera, ut haec pars publici oneris illa facile pensetur. Denique 141, collatitiam istam pecuniam et sine nimia acerbitate colligendam, et 142, bona fide administrandam, et 143, iis rebus, quibus destinata est, impendendam esse, vel ipse finis, ad quem comparata est haec collatio, satis ostendit.

§. 181. Porro inter jura majestatis immanentia etiam est JUS ADMINISTROS et MAGISTRATUS CONSTITUENDI. (§. 136.) Ubi per ADMINISTROS intelligimus, qui partem reipublicae sibi creditam, nomine imperantium administrant: per MAGISTRATUS, qui illam partem, nomine proprio, at dependenter a summo imperante, administrant. Quum ergo et administri vice imperantium, et magistratus dependenter ab iis rempublicam capessant: consequens est, 144, ut ii a solo imperante constituendi sint, 145, nisi hic vel aliis eligendi praesentandive, vel 146, integro collegio cooptandi jus dederit. 147, Ut eidem obligentur specialim, ac proinde 148, illi et rationes reddere teneantur, et 149, si male fungantur munere, ab eo dignitate merito priventur, quin et 150, poenas dent, pro eo, ac mereantur, si doli culpaeve majoris rei sint. (*k*)

(*k*) Non vero puniendum consilium non fraudulentum, quod eventus destituit, quum hunc nemo praestet. Nec poenam meretur, qui principis sui aut reipublicae mandatum exsequutus est, si illud in se justitiae, aut bonis moribus, non repugnat. Conf. V. A. Corn. van Bynkershoek. *Quaest. jur. publ. II.* 2. *pag.* 196. *sequ.* Barbarus ergo fuit mos

§. 182. Quemadmodum vero administris aeque, ac magistratibus, pars aliqua reipublicae creditur: (§. 181.) ita 151, et principis erit virtus maxima, nosse suos, et dare operam, ut non nisi idoneos munerique pares eligat: 152, civium contra, non ambire munera, quibus sese impares esse intelligunt, multoque minus 153, ea largitionibus aliisque turpissimis artibus aucupari, nisi 154, ipsis imperantibus e republica videatur, ut et officia sint in commercio. Praeterea res ipsa docet, 155, quemlibet administrum et magistratum omnem fidem ac diligentiam praestare, et reipublicae salutem sibi supremam legem ducere debere: tantoque magis 156, in eam curam incumbere decere administrum summum ac primarium, cujus humeris imperans universam reipublicae molem imposuit. (*l*)

Paenorum, praestantissimos duces mittentium in crucem, si quid praeter animi sententiam accidisset? Nec minus detestabilis et Turcarum aliarumque gentium orientalium consuetudo, qui et ipsi consilium ex eventu aestimantes, capitis damnant omnes, quorum consilium caruit eventu. Quin non modo justi regulis refragatur haec truculentia, verum etiam prudentiae. *Si quis*, inquit vir laudatissimus, *rebus in arduis consilium desideret, plures sunt qui dare possunt, sed nemo unus eventum praestiterit, si et hunc exigas; acquis erit, qui consilio suo tibi adesse velit? vel duo, vel nemo.*

(*l*) Vocari hi solent *Ministrissimi*, et de iis quaeri solet, primum an e republica sit, universae reipublicae curam uni demandari? deinde, an id salvo jure fieri possit? Prior quaestio ad prudentiae civilis scriptores pertinet, inter quos hic legi merentur Hert. *Elem. prud. civ.* 1. 10. 11. nec non Guil. Schroeteri et Jac. Thomasii singulares de eo argumento dissertationes. De posteriore facile transigent, qui juris gentium principia paullo accuratius expenderint. Quum enim nihil vetet, quo minus aliis mandemus id, cui ipsi nos non sufficere animadvertimus: quidni et princeps vices suas aliis mandet, maxime quum aetas, imperii magnitudo, aliaeque justae caussae, eum ad id faciendum impellere possint? Et si in se injustum non est, tutorium esse ali-

§. 183. Inter praecipua quoque majestatis jura, quae summus imperans intra rempublicam exercet, est etiam JUS CIRCA SACRA, seu circa ECCLESIAM particularem, per quam hic intelligimus societatem seu collegium, religionis gratia initum. Quum itaque omnia collegia et societates simpliciores magis compositis ita sint subordinata, ut nihil, quod majori illi societatis manifesto refragetur, agere, salva justitia, possint: (§. 24, 66.) consequens est, 157, ut et ecclesiam subordinatam esse oportet reipublicae: adeoque 158, imperanti etiam competere debeat jus dirigendi res ecclesiae. (*) Quod et inde

---

quod regnum, quando rex per aetatem illud capessere nondum potest: cur injustum sit, illud administro summo demandari? Attamen injuste ageret princeps, si ideo constitueret talem administrum, ut genio tantum indulgeat, nullamque reip. curam animum subire patiatur, quum illo tamquam administro uti, non ipsum imperium in eum transferre, debeat. Praeclare hoc mihi videntur vidisse Persae, dum primarios rerum administros eleganter τὺς βασιλέως ὀφθαλμὺς, καὶ τὰ βασιλέως ὦτα, *et oculos et aures Regis* adpellarunt, teste Xenophon. *Cyropaed.* 8. 2. 7. *p.* 483. de quibus plura Barn. Brisson. *de regno Pers. Lib. I.* §. 190. *p.* 264.

(*) Apud Romanos vigebat hoc *jus majestatis*, quo uno titulo credebatur *jus publicum etiam in sacris et sacerdotibus consistere*, *ut l.* 1. §. 2 *D. de justitia et jure.* Sed constituta divinitus Religione Christiana, longe aliter deinceps res se habuit: discreta nimirum sunt jura imperii et sacerdotii, adeo ut nunc non liceat alteri in alterius jura invadere. Nimirum quemadmodum *ordinationi resistit*, *qui resistit potestati*, ut loquitur Paullus Apostolus: ita adversus divinam Religionis oeconomiam peccat, si quis, praeterquam Papa, ac Episcopi, jura sacerdotii attrectare audeat. Atque ut id Lectores intelligant penitius, rem paullo altius repetam. Ut Civitas, ita Ecclesia societas est. Itaque ut imperantis summi jura a Civitatis fine omnia conrivantur: ita Pontificis et Episcoporum a fine Ecclesiae. Fundata autem est Ecclesia, ut Christiana Religio praedicaretur, propagaretur, conservaretur, defenderetur, idque ad *seculi con-*

solide probatur, quod reipublicae unam esse voluntatem oporteat. (115, 50.) Talis vero non esset fu-

---

summationem: ergo Ecclesiae, seu Pastoribus, qui sub uno Principe Ecclesiam repraesentant, ea jura omnia insunt, quae ad Religionem integram conservandam, eamdemque propagandam sunt necessaria, ut jus doctrinas divinitus traditas praedicandi, sacras controversias dirimendi, canones, quibus externus cultus regitur, sanciendi, et similia. Porro ut Ecclesia, ita jura Ecclesiae, divinae sunt originis, nec propterea ulli imperantium subdi possunt: quin potius in his imperantes ipsi filii ac subditi sunt Ecclesiae: Ecclesiae scilicet vocem audire debent in iis, quae ad Religionem spectant. Sed quoniam naturali juxta et divino jure Principes paci ac tranquillitati Civitatis suae studere oportet; ii patrocinium canonum suscipere debent, ne si Ecclesiae disciplina labefactetur, Civitas quoque perturbetur, quod fere semper contigit, ubi disciplina aut neglecta est, aut ab hominibus nefariis impetita.

Quidquid sedes Apostolica sancit in rebus Ecclesiasticis, pro lege habendum, probatur etiam ex constitutione Valentiniani, uti ex Codice Theodosiano innotescit. Sed illius constitutionis expendenda sunt verba, quae novatoribus sanguinem suffundere possunt. *Cum igitur,* inquit, *Sacrosancta Romana Ecclesia non ab Apostolis, sed ab ipso Domino Salvatore nostro primatum obtinuit, sacrae etiam Synodi firmavit auctoritas.* Ex eo scilicet Primatu comparat argumentum, quo fulciantur ea, quae deinceps statuit de jure ferendarum legum, his verbis: « Verum ne levis saltem inter Ecclesias turba nascatur, vel in » aliquo minui religionis disciplina videatur, hoc perenni san» ctione decernimus, ne quid tam Episcopis Gallicanis, quam a» liarum provinciarum contra consuetudinem veterem liceat si» ne viri venerabilis Papae urbis aeternae auctoritate tentare; » sed illis omnibusque pro lege sit, quidquid sancit vel sanxerit » Apostolicae s dis auctoritas. » Haec novella Valentiniani III. constitutione codici Theodosiano adjuncta est; cujus codicis usus apud omnes Gentes, etiam post deletum imperium romanum, communi consensu locum obtinuit. Id docent et canon primus Concilii Aurelianensis congregati anno 511. et canon 20 et 21. Sinodi Turonensis II. an. 567.

Sane tantummodo penes Ecclesiam Spiritualem auctoritatem esse, in confesso est apud omnes; cum ligandi et solvendi po-

tura, si ecclesia particularis non subesset imperio, sed singuli, alias imperio subjecti, eo ipso, dum in

---

testatem, et pascendarum ovium curam Petro praecipue, et Apostolis coeteris Christus tribuerit, et iis, qui hujus ministerii participes futuri essent. Quibus addi potest sententia illius praesidis synodi Osii Cordubensis, dum Constantium Principem qui se disceptationibus ecclesiasticis immiscebat, officii sui graviter admonet iis verbis quae retulit Athanasius: *Tibi Deus*, inquit, *imperium commisit, nobis, quae sunt Ecclesiae, concredit; et quemadmodum, qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradicit ordinationi Divinae, ita et tu cave, ne, quae sunt Ecclesiae, ad te trahens, magno crimini obnoxius fias. Date, scriptum est, quae sunt Caesaris, Caesari, et quae Dei; Deo.* Elegantissime versatur in hoc argumento Gregorius Nazian. Orat. 17. Isid. Pelus. Lib. 3. Ep. 249. Syn. Ep. 53. Chrysos. hom. 15. Si agatur de disciplina Canonica, ejus cognitio Synodis debetur, non autem civilibus potestatibus. Unde Athanasius Concilium Tyrium graviter exagitat ex eo quod universae Ecclesiae esset notissimum, in judicia Ecclesiastica, nihil Imperatori licere. *Si istud judicium Episcoporum*, inquit, *quid commune cum eo habet Imperator?* Quod ipse quoque Justinianus diserte fatetur Novella 83. Et Basilius Imperator in allocutione ad octavam Synodum act. 10. *Laico cuicumque*, inquit, *nulla ratione de Ecclesiasticis causis disputandi, fas esse dico.* Quibus praeiverat Marcianus Imperator, qui exemplo suo docuit, quid sequi debeant in posterum Principes, quando clericorum disciplina constituenda est. Hinc est, quod de ritibus, caeremoniis, Sacramentis, Cleri functionibus, censura canones a conciliis, et decreta a Pontificibus Romanis tanquam de materia sibi subjecta frequentissime edantur, et vix ulla proferri possit constitutio veterum Principum, quae hac de re lata fuerit ex mero potestatis secularis imperio. Quod si haec accurate expendisset Heineccius, non adeo se absurdis opinionibus implicuisset. Sane etsi leges Ecclesiasticis et Spiritualibus rebus indicere non continetur intra fines regiae potestatis, attamen Canonicas constitutiones suis etiam legibus tueri, ex officio Principes tenentur, ut docet S. Augustinus Ep. 164. 166. et Leo I. Ep. 80. et 33. Haec igitur recolent Lectores in quatuor sequentibus paragraphis legendis.

hanc societatem coalescunt, collegium liberum, et a summo imperante independens, constituere possent. Accedit, quod quum ea omnia jura cum majestate conjuncta sint, sine quibus securitas civium obtineri non posset, (§. 135; 29.) experientia vero doceat, securitatem hanc, tum internam, tum externam, vel maxime turbasse homines obtentu religionis: quis principi deneget jus sacra ita moderandi, ne quid respublica detrimenti capiat?

§. 184. Religio, ob quam homines in societatem illam, quam ecclesiam vocamus, coalescunt, (§. 183.) duobus constat capitibus: priore, ut rectas de Deo habeamus sententias: (Lib. I. §. 127, 16.) posteriore, ut eumdem perfectissimo amore prosequamur: (ibid. §. 130. sequ.) Inde facile patet, 159, circa prius caput nihil potestatis competere summo imperanti, quum intellectus cogi nequeat: (Lib. I. §. 129. *) adeoque 160, eo usque non porrigendum esse illud jus, ut imperans civibus novos fidei articulos imperare, veteresque proscribere, id est, 161, ipsis conscientiis jugum imponere possit. (*n*) quamvis, 162, ut illa, quae rationi et revelationi consentanea esse credit ecclesia, recte doceantur, et potius ad pietatem adplicentur, quam 163, in fera-

(*n*) Procul dubio ergo proscribendum est Machiavelli et Hobbesii dogma pestilentissimum, quo ipsa religio et conscientia imperantium arbitrio subjicitur. (§ 131.) Ut enim non urgeamus, quod paullo ante diximus, intellectum, utpote necessariam potentiam, coactionem non admittere, eique non magis imperari posse, ut, quod non credit, credat, quam oculo, ut, quod non videt, videat: quis non videt, quantam lanienam excitatura sint haec principia, si Nero aliquis, aut Domitianus, aut Diocletianus rerum potiatur qui, sibi persuadeat, religionem Christianam minus prodesse reip. quam paganam aut Mahumedanam, aut qui aliam plane novam comminiscatur? Immo quis non videt, eam doctrinam, insuper habito vero religionis fine, eam in instrumentum dominationis convertere?

les lites et jurgia convertantur, nec non 164, ut ne hujusmodi lites in reipublicae ecclesiaeque detrimentum evadant, omnino curare debeat.

§. 185. Quod vero ad cultum divinum attinet, illum supra vel INTERNUM, vel EXTERNUM esse, observavimus. INTERNUS quum ex ipsis Dei attributis, adeoque ex recta ratione, prono alveo fluat, (Lib. I. §. 130. sequ.) ita comparatus est, 165, ut in eum nihil ulli mortalium liceat, (Lib. I. §. 17. 32. sequ.) ac proinde, 166, ne imperans quidem illum vel mutare legibus, vel abrogare possit: quamvis, 167, quum omnes ad gloriam Summi Numinis pro virili provehendam obstricti sint, (Lib. I. §. 128, 31.) nec principi denegandum sit jus et officium curandi, ut cives praeclara illa doctrina de interno Dei cultu imbuantur, errantes reducantur in viam (*), impii, quoad ejus fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reverentiam solidis demonstrationibus et cohortationibus excitentur, immo et 168, dandi operam, ne vel atheismus vel superstitio gliscat in republica.

(*) Jam christiana Ecclesia etsi in Republica nata sit, et fere iisdem, quibus respublica, hominibus constet, tamen societas ab ea diversa: spectat enim diversum a Republica finem, aeternae nempe vitae consecutionem. Per se igitur stat Ecclesia, nec quo sit, et perseveret, reipublicae auxilio indiget, et in hoc illa distat a ceteris collegiis, quae sunt in civitate et ad eundem, quo civitas finem spectant. Quamvis autem etiam sine reipublicae auxilio Ecclesia per se manere possit, ubi vero Ecclesia auxilium a civilibus potestatibus implorat, praeclarum officium est Ecclesiae advocanti praesto esse; et ita civiles potestates Deo serviunt, qui iis tuendam Ecclesiam demandavit suam. Verum enim vero hac externae potentiae imploratione peccatorum conversionem spectavit, et spectat Ecclesia. Et quamvis non admittat christiana religio coactionem, tamen utile Ecclesia duxit contra rebelles filios moderatam implorare coactionem, ut metu poenarum excitati, errorem suum adgnoscerent, et in matris sinum reverterentur.

§. 186. EXTERNUS cultus in actionibus externis partim ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis, (Lib. I. §. 135.) partim in actionibus arbitrariis, (ibid. §. 138, 58.) consistit. Priorum eadem est ratio, ac cultus interni, (§. 185, 165. sequ.) adeoque 169, in eum sibi nihil potestatis arrogabit bonus princeps; praeterquam 170, quod eum pro virili provehere studebit. (o) Posteriores, 171, quum a ratione nec improbentur, nec praescribantur (Lib. I. §. 138, 61.) omnino subjectae sunt imperantium arbitrio, adeoque 171., ea omnia his circa illas licita sunt, quae nec rationi, nec revelationi refragantur. Habenda ratio legis naturae, sacrorum Librorum, et Canonum, quin imo legitimae quoque traditionis ab Ecclesia nos usque transmisisse, et approbatae.

§. 187. Quum ergo circa actus cultus divini externi arbitrarios omnia licita sint imperantibus, quae nec rectae rationi, nec revelationi refragantur: (§. 186, 171.) consequens est, 172, ut principi competat jus reformandi eatenus, ut ritus arbitrarios in me-

---

(o) Hinc princeps non potest prohibere, quo minus homines de Deo colloquantur, eumdem hymnis celebrent, preces ad eumdem fundant, cetera: at potest praescribere, quo ordine, quaque ratione id publice fieri debeat (*). Hinc absurda erat lex Darii Medi, ne quis intra triginta dies aliquid petere audeat sive a Deo, sive ab hominibus: *Dan.* IV. 7. at non absurda cura Davidis, aliorumque piorum regum, ita instituentium cultum externum ut nec hymnis carerent, nec eos cum gravitate decantandi rationem ignorarent.

(*) Visibilis autem Christi Ecclesia ex Divina auctoritate praepositos habet suos qui sacra potestate aucti eam regunt, et administrant, et spiritualibus poenis in sontes animadvertunt. Errant profecto recentiores haeretici, qui adgnoscunt quidem Ecclesiasticum ministerium Divina auctoritate institutum; at ejus potestatem omni coactione destitutam, ministerio verbi, et Sacramentorum administratione coercent.

lius formare, et abusus, vere tales, tollere possit, quatenus ei leges publicae vel conventiones non obstant. (*) 173,

§. 188, Ecclesiae aeque, ac ministrorum et magistratuum, quin et aliorum bonorum civium seminaria sunt SCHOLÆ atque ACADEMIÆ, quippe quarum iste finis est, ut juvenes ad omnes honestas artes, quibus aliquando illis in variis vitae generibus opus futurum est, nec non ad probitatem, moresque elegantes, solide instituantur. Ex quo fine consequitur, 174, ut principis sit, hujusmodi lycea instituère, 175, ea bonis legibus ornare, 176, cathedris viros, solide doctos, diligentes, munerique suo pares praeficere, 177, dare porro operam, ne doctrinae reip. noxiae inculcentur, 178, disciplinae curam gerere, et 179, prudenter cavere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus, serant, (*p*) idemque contingat in academiis, quod de Megaricorum schola dicere solebat Diogenes, eam esse *ὀ σχολὴν, ἀλλα χολὴν*, *non scholam, sed meram bilem.* Diog. Laert. 6. 24.

(*) Christus Dominus discessurus ex hoc mundo ad Patrem in Ecclesiam regimen instituit; dedit nempe Apostolis eorumque successoribus ejus administrandae et regendae potestatem, Joan. 20. v. 21. Actor. 20. v. 28. Haec potestas versatur circa *doctrinam*, *mores*, *et disciplinam*. Doctrina continet dogmata fidei; mores sunt actiones Christianorum, quae ad sanctissimam doctrinam componi debent: et disciplina complectitur ritus liturgicos et exteriorem Ecclesiae administrandae formam. Quae potestas exemplis Apostolorum consecrata, inde a Patribus semper inculcata, et ab ipsis Principibus christianis adgnita, et probata est.

(*p*) Dici non potest, quanto cum studiorum ipsiusque reip. detrimento conjuncta sint bella illa scholastica. Plerumque enim ea movent homines insulsi et inertissimi, quibus aliorum doctrina et industria est sudes in oculis. Hi enim quo doctiores sunt, eo magis ab illis litibus abhorrent.

§. 189. Superest JUS imperantium CIRCA COMMERCIA. (§. 136, 38.) Quum enim sine illis subsistere vix possit genus humanum, nedum respublica: (Lid. I. §. 325, 4.) facile patet, 180, in eam quoque curam incumbere debere rectores reip. ut et floreant commercia, et 181, recte omnia circa illa fiant. Et quandoquidem iis jura omnia competunt, sine quibus finem obtinere non possunt: (§. 135, 29.) consequens est, 182, ut possint illi leges de commerciis, opificiis, exportandis importandisque, expungendis accurate nominibus, re quoque monetaria, ferre, 183, negotiis instantes privilegiis ornare, 184, mercatoribus peregre negotiantibus foederibus armisque securitatem praestare: 185, societates mercatorum majores munire privilegiis, et 186, generatim ea omnia agere, quibus foedera et pacta, cum aliis principibus rebusque publicis inita, non refragantur. (*q*)

Res deinde geritur calumniis, conviciis, insidiis, accusationibus, quibus id se consequuturos esse sperant, ut vel opprimant hostem, vel eum suspectum reddant auditoribus. Hinc porro evenit, ut doctores bonas horas, quas auditorum studiis consecrare debebant, scribendis libellis eristicis impendant, ut auditores quoque, saepe totius controversiae ignaros trahant in partes, et sic in sectas abeat ille litigandi pruritus, aliquando etiam in pugnas et verbera. Quae omnia quam facile evertere possint scholas etiam florentissimas, nemo est, quin intelligat.

(*q*) Totum hunc paragraphum mirifice illustrabunt binae dissertationes, altera Jo. Fridr. L. B. Bachovii ab Echt *de eo quod justum est circa commercia inter gentes*, quae prodiit Jenae 1730. altera viri celeberrimi Jo. Jac. Mascovii *de foederibus commerciorum.* Lipsiae 1735. Quibuscum si junxeris scripta eristica, quibus de controversia, inter Batavos et Belgas, augustae domui Austriacae subjectos, de societate mercatoria Ostendensi disceptatum, in primis *la Refut tion des argumens, avancés la part de Mrs*

---

les Directeurs des Compagnies d' orient et d' occident des Provinces unies contre la liberté du commerce des habitans des Pays-Bas. Hagae 1623. et V. C. Jo. Barbeyrac *Defense du Droit de la compagnie Hollandoise des Indes orientales contre les nouvelles prétensions des Habitans des Pays-Bas Autrichiens* nihil erit, quod hujusmodi de quaestionibus possis magnopere desiderare.

CAPUT IX.

DE JURIBUS MAJESTATIS TRANSEUNTIBUS.

§. 190. *Bellum gerere omnino licitum.* §. 191. *Quid bellum?* §. 192. *Cui competat jus belli et in quo consistat?* §. 193. *An et magistratus bellum inferre possit?* 194. *An privatis sit jus belli?* §. 195. *Caussae belli justificae.* §. 196. *An jure geratur bellum ob denegatum jus imperfectum?* §. 197. *An recte geratur pro aliis?* §. 198. *Soli colores non justificant bellum.* §. 199. *Distinctio belli solemnis et minus solemnis otiosa.* §. 200. *Caussas belli oportet esse liquidas.* §. 201. *Quid hosti in hostem liceat?* §. 202. *An hostes foederibus et pactis decipere liceat?* §. 203. *Quid liceat adversus alios non hostes?* §. 204. *Quomodo adquiratur per bellum.* §. 205. *Quid repressaliae?* §. 206. *An et quomodo imperium in victos adquiratur?* §. 207. *Quid foedus, idque vel aequale vel inaequale?* §. 208. *Itemque vel simplex vel singularis praestationis.* §. 209. *Foedera quedam pacis tempore ineuntur.* §. 210. *Quaedam tempore belli.* §. 211. *Quaedam personalia, quaedam realia sunt.* §. 212. *An foedera et sociis prosint?* §. 213. *Quid sponsiones, et quid circa eas justum sit?* §. 214. *An foedera pangere liceat cum infidelibus?* §. 215. *Officia circa foedera.* §. 216. *Jus summorum imperantium circa pacem.* §. 217. *Quid foedus pacis?* §. 218. *An ei obstet exceptio laesionis?* §. 219. *Nec non exceptio quod metus caussa.* §. 220. *An et pax cum civibus rebellibus servanda?* §. 221. *Obligatio tum paciscentium; tum mediatorum et sponsorum.* §. 222. *Jus mittendi legatos, eorumque sanctimonia.* §. 223. *Varii gentium mores circa legatos.*

§. 190. Quia omne imperium est summum atque *ἀνυπεύθυνον*: (§. 129.) sequitur, ut et plura imperia vel respublicae nemini mortalium subjecta sint. (§. eod.) Quumque, qui in communi societate civili non vivunt, in statu naturali vivere dicantur: (§. 4, 3.) consequitur sane, 1, ut imperia et respublicae inter se invicem vivant in statu naturali, adeoque 2, in statu aequalitatis, et libertatis. (§. 4. sequ.). Et quia porro in hoc statu laesis nullum, nisi in se ipsis, praesidium esse potest, ac proinde unicuique jus est, vim omnem atque injuriam a se propulsandi, idque, quod alter jure perfecto debet, vi extorquendi: (§. 10, 24. sequ.) nemo non videt, 3, cuivis imperio ac reipublicae JUS BELLI omnino competere. (*r*)

(*r*) Potest id et aliunde luculenter probari. Ipsa enim natura non modo hominibus, et brutis animantibus indidit cupiditatem, se suaque vi tuendi, sed et haec armis quibusdam ad vim propulsandam instruxit. Horat. *Serm.* 2. 1. *v.* 50.

> *Ut, quo quisque valet, suspectos terreat, utque*
> *Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.*
> *Dente lupus; cornu taurus petit. Unde, nisi intus*
> *Monstratum?*

Qualia veterum testimonia complura collegit Grot. *de jure belli et pac.* 1. 2. 1. 4. Deinde quum ipsis, qui in societate civili vivunt, privatis ideo jus sit se suaque vi tuendi, quod ipsis in promptu non est aliud praesidium: (Lib. I. §. 181. 18.) multo magis id licebit populo libero, quum in statu naturali nullus sit communis laedentis et laesi magistratus, a quo defendi possit. (ibid. §. 183.) Plura juri bellandi argumenta ex Scriptura sacra opposuerunt veteris ecclesiae patres, uti Tertull. *de idolol. Cap.* 19. *et*

§. 191. Per BELLUM vero intelligimus statum liberarum gentium vel hominum, in statu naturali viventium, juris sui persequendi caussa vi dolove concertantium, propositumve concertandi retinentium. (s) Ex qua definitione patet; 4, bellum non in ipso tantum certandi actu, sed et in hostili statu certandique proposito consistere, adeoque 5, et inducias non ad pacis, sed ad belli statum esse referendas: 6, non belli vero, sed tumultus, vel vis publicae privataeve, nomine venire concertationem hominum qui non suae potestatis, sed sub imperio sunt.

§. 192. Quum ergo bellum gerant liberae tantum gentes, iique homines, qui in statu naturali vivunt: (§. 191.) consequens est, 7, ut jus belli posteriore casu sit promiscue omnibus, quippe inter se aequalibus; (§. 5. et 10.) 8, priore non nisi summis imperantibus: (§. 137. 41.) adeoque horum

---

de coron. milit. Cap. 11. Origen. *Lib.* 8. *adv. Celsum p.* 425. Erasmus *in Milite Christiano* et *Adagior. Chil.* 4. *Cent. I. adag. I.* nec non postea anabaptistae, de quibus Arnoldus *in Hist. eccles. et haeret. Part. II. Lib.* 16. *Cap.* 21. *n.* 24. Sed horum argumenta suo more profligarunt Grotius *ibid.* §. 5. *sequ.* et Huber. *de jure civ.* 3. 4. 4. 6. *sequ.*

(s) Ita definire visum est bellum, quamvis alii definiant aliter. Ciceroni *de Offic.* I. 11. omnis certatio per vim est bellum. At Grotius *de jure belli et pac.* I. 1. 2. 1. observans, usu obtinuisse, ut non actus, sed status, belli nomine veniat, eam Ciceronis definitionem ita emendat, ut bellum vocet *statum per vim certantium, qua tales sunt.* Sed quum haec definitio aeque in tumultum vel vim publicam privatamque ac in bellum, cadat: paullo melior est illa Alberici Gentilis *de jure belli* I. 2. cui bellum est *publicorum armorum justa contentio*, omnium optima vero ea, quam dedit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ. I.* 1. *Bellum est eorum, qui suae potestatis sunt, juris sui persequendi ergo, concertatio per vim vel dolum,* quam, quod ad sensum attinet, totam retinuimus.

sit 9, milites legere, vel conducere, (t) 10, urbes et castra munire, 11, aerarium militare pecunia; 12, armamentaria tormentis et armis; 13, granaria commeatu, 14, navalia navibus replere; 15, bellum decernere, 16, milites hosti, etiam cum summo periculo, opponere, 17, leges de disciplina militari ferre, et similia. Quum enim finis et hujus juris sit securitas externa, (§. 137.) et imperantibus omnia jura competant, sine quibus finis obtineri non posset: (§. 129, 19.) jura haec omnia cum jure belli conjuncta esse oportere, facile unusquisque intelligit.

§. 193. Ex eadem belli definitione (§. 191.) satis perspicuum est, 18, bellum decernere non posse magistratum, provinciae cuidam vel munimento praefectum, quamvis 19, eum urbem provinciamque, cui praeest, in repentino tumultu, etiam sine jussu speciali, adversus quemcumque adgressorem defendere debere, nemo dubitet. Immo et contingere potest, 20, ut provincia quaedam tam sit dis-

(t) Notum est, *Militiam* aliam *Lectam* esse, quando unusquisque civis patriae militat, qualis olim Graecis civitatibus, ipsisque Romanis, libera adhuc civitate, placebat, hodieque placet Helvetiis: aliam *Mercenariam*, quando miles, etiam extraneus, certa mercede conducitur, quam Augustus ex politicis rationibus lectae praeferebat, consilio Meceanatis apud Dionem Cass. *Hist. Lib.* 62. *p.* 482. et quam hodie probant monarchae omnes, quibus non adducitius est imperium: aliam denique *Sociam*, quando respublicae foederatae vel clientelares certum copiarum numerum submittere tenentur, qualia olim erant Latinorum auxilia, Romanis submittenda, de quibus militiae generibus legenda Herm. Conringii *dissertatio singularis*. De mercenaria incidit quotidiana quaestio, an fas sit principi amico in imperio populi amici militem conducere? Quod adfirmandum esse, nisi obstet interdictum speciale, et nisi conductitii illi jam patriae sacramentum dixerint, erudite nuper defendit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ. I.* 22.

sita a republica, ut praeses non nisi tardius de imminente periculo certiores facere possit imperantes. Quo casu, si jus decernendi bellum generali mandato praesidi datum est, hunc recte etiam injussu superiorum bellum gerere, extra omnem dubitationis aleam positum videtur. (*u*)

§. 194. Praeterea ex hac definitione discimus, 21, injustum esse omne singulare certamen, nisi jussu summorum imperantium initum: (*v*) adeoque 22, distinctionem Grotii inter bellum PUBLICUM et

---

(*u*) Hinc injustum erat bellum, quo Cn. Manlius Gallograecos adgrediebatur. Ob quam caussam etiam triumphum illi negatum esse, refert Liv. 38, 45. addita ratione, *quod quum nullam ibi caussam bel i inveniret, quiescentibus regiis, circumegerit exercitum ad Gallograecos, cui nationi non ex Senatus auctoritate, nec populi jussu, bellum ab eo inlatum, quod quem umquam de sua sententia facere ansum?* Praeterea notum est, parum abfuisse, quin Senatus Germanis dedendum censeret Julium Caesarem, quod injussu populi illis bellum intulisset, Sueton. *Jul. Cap.* 26. At, qui, ab Hispanis, Lusitanis, Belgis, cum summa potestate in provincias Indicas et Americanas mittuntur, ii fere cum liberrima facultate belli pacisque mitti solent, adeoque saepe contingit, ut prius de confecto, quam de inchoato bello, nuncius domum perveniat.

(*v*) Tale enim singulare certamen est *Bellum Rapraesentativum*, quo veteres utebantur, dum selectos quosdam ex utroque exercitu homines committebant, stipulati sibi imperium in hostes, si victoria penes suos stetisset. Complura hujus generis exempla suppeditant veteres annales, quae jam collegit Grot. *de jure belli et pac.* III. 20. 43. *sequ.* qui tamen, iniqua esse illa certamina, existimat, quia nemo sit vitae membrorumque suorum dominus. Sed quum imperanti liceat, totos exercitus opponere hosti, quidni et unum vel paucos? Alia est quaestio, an civilis prudentiae regulis consentanea sint bella haec rapraesentativa? De eo enim vel ideo licebit dubitare, quod ita aleae exponitur universa respublica, nec viribus reliquis novam fortunam experiri licet, ceu malo suo experti sunt Albani apud Dionys. Halicarnass. *Antiqu. Lib.* 3.

PRIVATUM otiosam esse, nec verae belli definitioni quadrare. 23, Multo minus justi belli nomen mereri illud, quod cives inter se, vel cum ipsa republica gerunt, quodque vulgo BELLI CIVILIS nomine venit. Denique et 24, vim quam piratae et praedones veluti universo generi humano inferunt, non bellum esse, sed funestissimum latrocinium, adeoque 25, hos omnes homines non juribus belli perfrui, sed 26, tamquam securitatis publicae turbatores puniri debere.

§. 195. Deinde quum juris sui persequendi caussa bellum gerant gentes liberae: (§. 191.) consequens est, 27, ut non nisi duae sint CAUSSÆ BELLI JUSTIFICÆ: altera, si quis populus extraneus populum alterum injuste laedat, vitaque, libertate, et opibus spoliare velit; altera, si jus perfectum deneget. (x) 28, Ut prior sit justa caussa belli DE-

---

(x) Nec aliud evincit ratio Grotii *ibid. n.* 1. Ac *plane, quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli: nam ubi judicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut, quum petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, et interdicta alia, ne vis fiat. Ob factam, ut aut reparetur, aut ut puniatur, quos duos obligationum fontes recte distinguit Plato, nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id, quod nostrum est, vel fuit, unde vindicationes et condictiones quaedam, aut id, quod nobis debetur, sive ex passione, sive ex maleficio, sive ex lege, quo referenda, quae quasi ex contractu et quasi maleficio dicuntur, ex quibus capitibus nascuntur condictiones ceterae. Factum, ut puniendum, parit accusationem et judicia publica.* Hactenus Grotius. Sed quemadmodum a statu naturali ad civilem vix licet ducere argumentum: ita non magis illud procedit, si quis statum naturalem ex civili aestimare velit. Gens delicto suo aut gentem laedit, aut non laedit, e. g. si idola colat, carne humana vescatur. Priore casu gens laesa delinquentem justo ac pio bello adgreditur, non tamen *punitivo* sed *defensivo.* Posteriore nullum plane jus est belli gerendi, quia punire delinquentem non potest, nisi superior.

FENSIVI, posterior OFFENSIVI, adeoque 29, tertia caussa, quam commentus est Grotius *de jure belli et pac.* II. 1. 2. 1. punitio nimirum scelerum, eo minus videatur, admittenda, quo magis constat, parem a pari, adeoque gentem a gente, puniri non posse. (§. 159, 37.)

§. 196. Quemadmodum vero juris tantum perfecti denegatio justam belli caussam praebet: (§. 195, 27.) ita sua sponte inde sequitur, 30, ut, ob jus imperfectum vel officium humanitatis denegatum, arma corripere non liceat, (§. 10, 26) adeoque 31, non sint hae justae belli caussae, si quis alterius exercitui transitum neget, novas sedes quaerentes nolit admittere, commerciorum libertatem petentibus det repulsam, belligerantibus hospitia, commeatum, pecuniam sufficere nolit, nisi 32, talia vel ex pacto antecedente, vel 33, in extrema necessitate, petantur, vel ita sint innoxia, ut sine omni detrimento praestari possint. (y) (§. 10, 27. sequ.) Talium enim denegatio omnino in laesionem incidit, ac proinde bello defensivo caussam suppeditat justissimam, (§. 195, 28.)

§. 197. Quum vero aliquando perinde sint, sive nos ipsi laedamur, sive nobis jus perfectum denegetur, sive aliis, quibus vel ex pacto, vel nostrum caussa ad opem ferendam obstricti sumus, recte inde colligimus, 34, posse etiam pro aliis sociis et foede-

---

(y) Id raro contingit. Periculum enim vel ab ipso transeunte imminet, vel ab hoste, qui victoria potitus, malam gratiam referet vicino, qui transitum concessit. Si tamen vere innoxius sit transitus, quem quis petit, isque tam necessarius, ut alia via non pateat: is omnino laedere videtur, qui iter facientibus resistit. Et huc referimus bellum ab Israelitis jussu Dei gestum, *Num.* XXI. 21. 22. At Idumaeos ob eamdem caussam bello non petierunt, *Num.* XX. 21. sive quod non aeque innoxius futurus fuisset ille transitus, sive quod non aeque videretur necessarius, quum alia via Kadesium peteret.

ratis bellum geri, immo et 35, pro viciniś, si certis argumentis, aut non levibus certe indiciis, constet, illorum ruinis et nos oppressum iri. Quis enim vitio vertat vicino, properanti ad restinguendum incendium, dum proximus ardet Ucalegon? Quis non verissimum putet illud vetus: *Tunc tua res agitur, paries quum proximus ardet?* At, quum ne pro nobis ipsis quidem justum bellum geramus, nisi justa belli caussa sit: (§. 195, 27.) 36, multo minus sanctum piumque erit bellum, quando aliorum causae injustae patrocinium suscipimus.

§. 198. Ceterum quamvis hae caussae facile discernantur a coloribus, quibus et ii, qui injustissima bella suscipiunt, utuntur: his tamen plerumque plus, quam illis, deferunt homines, qui utilitatis potius suae, quam justitiae, habent rationem. Quandoquidem tamen solae, quas supra adduximus, (§. 195.) belli caussae pro justis habendae sunt: facile patet, 37, injusta contra esse bella, quae vel sola invitante occasione, vicino quippe imparato, vel 38, ob utilitatem quamdam insignem, vel 39, ob gloriam rerum gerendarum, 40, parandumque amplissimum imperium, vel 41, odio religionis, sine alia justa caussa, suscipiuntur. (z)

§. 199. Semel decretum bellum solemniter esse indicendum, pluribus gentibus visum est, ac proinde

---

(z) Et nescio sane, an non jure huc referri possint bella ista cruentissima, quibus medio aevo Mahumedanos lacessebant, Christiani, quibusque postea Americanos, gentem imbellem, et Europaeis nulla injuria cognitam, opprimere Hispani non dubitabant. Illis sane non quidquam praetexebatur aliud, quam quod loca sacra, et Hierosolymam imprimis, illi homines, a Christiana pietate alieni, injuste possiderent, interessetque Christianae religionis, eam hoc modo conservari ac propagari. His, quod idololatria, immo daemonolatria, sese polluissent gentes impiae. Sed quum religionem Christianam armis propagare, locaque, quae sacra tantum videntur hominibus, bello vindicare, nec ratio nec reve-

notissima est distinctio belli in SOLEMNE, vel JUSTUM; et MINUS solemne, vel INJUSTUM, quorum illud ex plerorumque sententia est; quod a liberis gentibus, praevia solemni indictione; hoc, quod ab eo cui jus belli non est, suscipitur, nec indicitur solemniter. Enimvero uti facile largimur, id fere in mores gentium ivisse, splendidioremque plerisque videri victoriam, quae praevia denunciatione, vel proposito edicto, vel per faeciales, vel aliis ritibus facta, obtineatur: ita, quia ritus et solemnitates ab arbitrio hominum pendent, nec mores hujusmodi jus gentium constituunt, (Lib. I. §. 21. *) inter bella quoque INDICTA et NON INDICTA, quod ad effectum attinet, nihil omnino inte-

---

latio jubeat: et praeterea omnia bella, poenae causa indicta, injusta sint: (*) (§. 195. 29.) Sed et Hispanorum sententiam de Mexicanis, ob delicta adversus naturam admissa, jure punitis, cujus ipse Grotius *de jure belli et pac. II.* 20. 40. *sequ.* patrocinium suscipit, ipsi rejiciunt doctores Hispani, Victoria, *Relat.* 1. *de Indis n.* 40. Vasquius *Controvers. illust.* 1. 25. Azorius, Molina, et alii.

(*) Sed contra si causas hujus belli spectemus, aequissimas fuisse quis negaverit? De injuria Deo, et Hominibus illata agebatur, quam ulcisci justissimum erat. Hoc enim casu bellum esse justissimum, Deus ipse in Deuteronomio auctor est. Cap. 13. *Si audieris in una urbium tuarum, quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicentes aliquos; egressi sunt filii Belial de medio tui, et averterunt habitatores urbis suae, atque dixerunt, eamus et serviamus Diis alienis quos ignoratis: quaere sollicite, et diligenter, rei veritate perspecta, si inveneris certum esse quod dicitur, et abominationem hanc opere perpetratam, statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii, et delebis eam, ac omnia quae in illa sunt, usque ad pecora.* Multo magis bellum justum est, quo injurias Deo et Hominibus Christianis illatas, Christiani Principes ulciscuntur: ut constat ex Gregorii X. diplomate quod incipit, Salvator noster: *Lugendum siquidem occurrit, quod per subtractionem praedictam, a sedis ejusdem unitate subtractas, et in devio positas grandis culpae mors afficit. . . Lugen-*

test, 42, hanc divisionem nullius momenti esse, merito arbitramur. (*a*)

§. 200. Id vero ipsa recta ratio suadet, 43, non illico proruendum esse ad arma, sed tum demum, quando populus hostilem animum adversus nos ostendit. (Lib. I. §. 183, 25.) Quum vero his hostilem adversus nos animum ostendat, qui omnes aequas pacis conditiones pertinaciter respuit: (§. eod. *) merito inde colligimus, 44, priusquam res manu ferroque geratur, rem, quam nobis abesse, vel deberi credimus, repetendam, 45, caussam dubiam, propositis utrimque argumentis, ad liquidum perducendam: 46, omniaque media bellum impediendi

dum iterum, ac amare dolendum, quod sicut in partibus transmarinis non tantum audivimus sed et oculis nostris vidimus, et manus nostrae contrectaverunt, detestabilius solito blasphematur in gentibus nomen Christi: cum jam non tam verbis, quam rebus ipsis et factis, Christianis insultetur ab infidelibus.... Qua de re edita etiam constitutio afflicti cordis pro deplorandis terrae sanctae periculis. Si igitur justa bella sunt, quae ulciscuntur injurias, ut patet p. 197. haec quoque bella justissima fuisse omnibus innotescit.

(*a*) Magni hanc distinctionem faciunt Grot. *de jure belli et pac.* 3. 3. Alberic. Gentil. *de jure belli* 2. 1. quos deinde Pufendorffius, Huberus et alii sequuti sunt, duplicem interserentes caussam, alteram, quod ex hac interpellatione constet, alio modo fieri non posse, ut nostrum aut nobis debitum consequamur: alteram, quia ita constet, non privato ausu, sed voluntate utriusque populi capitum, geri bellum. Enimvero hae rationes, utilem et honestam esse indictionem, probant. non item, eamdem esse necessariam, quia de utroque et alio modo, quam solemni facta denunciatione, constare potest. Recte itaque Dio. Chrysostom. *orat. ad Nicomed.* etiam ex juris gentium principiis: πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται. *Pleraque bella sine indictione, suscipiuntur.* Caussam jam perorarunt Thomas. ad Huberum *de jure civit.* 3. 4. 4. 27. qui de moribus etiam Europaeorum novissimis erudite disseruit, V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. jur. publ.* 1. 2. *pag.* 5. *sequ.*

tentanda esse. (*b*) Quo facto, 47, is procul dubio jure arma corripit, qui justis propositis caussis, nihil aequi ab hoste impetravit.

§. 201. Quandoquidem vero juris sui persequendi caussa bella gerunt principes et gentes liberae: (§. 195.) consequens est, 48, ut hosti in hostem liceant omnia, sine quibus ille jus suum obtinere non posset. Id vero quum obtinere numquam possit, nisi hostem in eum statum redigat, ut vel non possit, vel nolit amplius hostilem animum ostendere: 49, hostem quisque suum et vi, et dolis, recte adgreditur, 50, sternit, 51, spoliat personis rebusque qualibuscumque, 52, cessantibus omnibus officiis humanitatis, quibus hostis noster adversus nos fieri posset validior. (Lib. I. §. 208, 14. *) Quin 53, ne injustum quidem dixeris hostem, veneno utentem, vel percussores immittentem, quamvis illum contra mores gentium humaniorem, quos RATIONEM BELLI vocant, egisse, recte dixeris. (*c*)

(*b*) Quorum mediorum tria potissimum commendant Grot. *de jure belli, et pac.* 2. 23. 7. *sequ.* et Pufendorffius *de jure nat. et gent.* 5. 13. 3. *et* 8. 6. 3. colloquium, seu disceptationem amicam, provocationem ad arbitros, et sortem. Sed sortis quidem in caussis publicis, praeterquam si res dividenda sit, rarissimus usus est, nec solent facile principes et respublicae jura sua fortunae arbitrio permittere. Reliqua media et inter gentes receptissima, et rectae rationi admodum consentanea sunt, quia nemo sapiens vi et cum periculo repetere vult id, quod sine vi consequi posset, (Lib. I, §. 181. 20. *) ut adeo recte, quamvis ridicula occasione, dicat miles Terentianus:

Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.
Qui scis, an, quae jubeam, sine vi faciat?

Ad eumdem finem comparata sunt scripta publico nomine edita, quae hodie vocant *Deductiones* et *Manifesta*, quamvis posteriora plerumque, ubi jam veluti intra teli jactum ventum est; non tam declinandi, quam indicendi justificandique belli caussa, publicari soleant. Vid. Jo. Henr. Boecleri *Exercit. de clarig. et manifestis.*

(*c*) Dissentit quodammodo Grotius *de jure belli et pacis.*

§. 202. Quum vero adversus hostem tantum vi et dolis uti liceat: (§. 201, 49.) consequens est, 54, ut idem non liceat adversus eum, quocum pacisci-

3. 4. 15. et 18. Sed non statim, quae magnitudinis animi laudem ferunt, ita sunt comparata, ut omissa pro injustis habeantur. Venenis non uti solent gentes humaniores: at utuntur Turcae, Tartari, aliique populi orientales, qui tela et sagittas venenis inficiunt. Hos ergo parum humanos, at non ideo injustos dixeris, quia hosti in hostem omnia licent. Ita recte ad animi magnitudinem refertur, quod Coss. Romani ad Pyrrhum regem scripserunt. *Nobis non placet pretio, aut praemio, aut dolis pugnare*, Gell. *Noct. Attic.* 3. 8. At ideo non dixeris injustum facinus Ehudi, percutientis Eglonem, *Jud. IV.* 20 *sequ.* vel Jaelis tempora Siserae clavo transfigentis, *Jud. IV.* 21. vel Judithae Holofernem obtruncantis. Praeterea mores gentium, quae reliquis humaniores videri volunt, aliquando parum absunt ab adulatione. Qua de re illustr. Bynkersh. *quaest. jur publ.* 1. 3. *p.* 17. *Adeo adulandi ferax fuit saeculum praeteritum, et hoc nostrum, ut principes neque adulationis obliviscantur inter ipsa arma. Unde nunc hostes hostibus precantur omnia prospera, seque invicem vocant amicos, et hostium damno quasi indolent. Atque ita est in Epistolis Ordinum generalium ad Angliae Regem* 10. *Jul.* 16 *Sept. et* 26. *Nov.* 1666. *et rursus Angliae regis ad Ordines generales* 4. *Aug. et* 4. *Octob.* 1666. *Quamvis autem utrique tunc tempori in mutuam perniciem accingerentur: attamen inter jus belli et officia amicitiae satis convenire scribunt Ordines, d. epistola* 10. *Jul.* 1666: *Quin et Gallorum rex, qui tunc quoque bellum gerebat contra Anglorum Regem, anno* 1666. *ad eum misit legatum, qui conflagrationi urbis Londinensis indoleret. Humanitatem, clementiam, pietatem, ceterasque animi magni virtutes in bello exercere gloriosum est, sed oppido putidum, solis verbis ludere. Quid enim, nisi verbis ludis, quum indoles conflagrati ne urbis, quam ipse cuperes incendere?* En egregia humanitatis specimina. An ideo his injustiorem dixeris C. Popilium Laenatem, qui salutatus ab Antiocho rege, eum, nisi amicum, resalutare voluit, et ne dextram quidem a rege hoste porrectam prehendere voluit? Polyb. *Excerpt. legat. Cap.* 92. Liv. 45: 12. Duriuscula haec sunt, at non injusta tamen, immo aliquando minus indecora, quam hostiles illae blanditiae.

mur, quippe cui tunc, non tamquam hosti, sed tamquam paciscenti nobiscum, fidem damus. (*d*) Ex quo patet, 55, turpissimam esse eorum perfidiam, qui inducias, sive breves, sive diuturnas, tempore nondum elapso, rumpunt: quamvis 56 interea actus mere defensivos recte suscipere utramque partem, omnino verum sit. Pufend. *de jure nat. et gent.* 8. 7. 10. Nec magis 57, excusanda est eorum perfidia, qui leges deditionis, vel 58, pacta de securo commeatu, vel 59, quae de redimendis captivis ineuntur, turpiter violant, hic quoque hosti in hostem omnia licere, stolide persuasi.

§. 203. Ex eodem axiomate colligimus, 60, non posse quemquam jure belli adversus amicos uti, eo obtentu, quod periculum sit, ne hostis ejus castella, munimenta, portus, sit occupaturus: 61, nec magis licere hostes vel eorum naves intra territorium, vel portus amici populi caedere, vel capere, si hi non data opera illis receptum dent, quia haec vis cum injuria populi amici, cuius territorium vel portus vi introitur, conjuncta est. V. A. Cor. van Bynker-

---

(*d*) Recte ergo dolum bonum, quo hostes circumveniuntur, a perfidia discrevit Agesilaus apud Plutarchum *in vita pag.* 600. ubi hoc elegans ejus dictum memoratur: *ὅτι τὸ μὲν σπεισάμενον ἀδικεῖν τῶν θεῶν ἐστι καταφρονεῖν ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλὴ, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι. Fidem in foedere fallere, nihil aliud esse quam Deos contemnere: hostium vero circumventionem non cum justitia modo, sed et cum laude, et jucundo conjunctam esse compendio.* Quid si vero hostis antea fidem fefellerit: an non licet, data occasione, par pari referre? Non videtur. Quamvis enim perfidia paciscentis unius alterum obligatione liberet: (Lib I. §. 413. *) id tamen intelligendum est de eodem pacto bilaterali, cujus conditioni alter ex sua parte non satisfecit. Si vero cum eo, qui pacto non stetit, de novo paciscor: tunc remisisse videor priorem perfidiam, ac proinde obligatus sum ad fidem servandam.

shoek *Quaest. jur. publ.* I. 8. Contra 62, nihil obstare, quo minus eos qui hostem nostrum armis, commeatu, tormentis similibusque rebus juvant, vi prohibeamus, et res istas pro commissis habeamus: (e) Idem *ibid, Cap.* 9. *sequ.* quamvis 63, ipsa omnino aequitas suadere videatur, ne promiscue merces licitae cum illicitis, res amicorum cum hostilibus, in commissum eadant. Idem. I. 12. *sequ.* quocum jungenda dissertatio nostra *de navibus ob mercium illicitarum vecturam commissis.*

§. 204. Supra ostendimus, hostem ab hoste et personis et rebus jure spoliari. (§. 201, 51.) Ex eo vero patet, 64, victoris in arbitrio esse malitne personas captas in servitutem rapere, an, quod hodie plerumque inter gentes Europaeas observari novimus, tamdiu custodiantur, donec vel permutentur cum aliis, vel, soluto lytro, redimantur. 65, Res quoque hostium, tum mobiles, tum immobiles, tum corporales, tum incorporales cedere victori, et 66; mobiles quidem simul ac in praesidia victoris perlatae 67, immobiles et reliquas, ex quo occupatae fuerint: quamvis 68, firmam harum non esse possessionem, priusquam super illis, inita pace, fuerit transactum, 69, mobiles vero aeque ac personas et fundos, recuperatos, vel in pristinam libertatem sese vindicántes, jure postliminii gaudere, facile unusquisque intelligat. (f)

(e) Concedit hoc et Grotius *Lib.* 3. *Cap.* 17. §. 3. sed addita restrictione, nihil facere debere eos, qui a bello abstinent, *quo validior fiat is, qui improbam fovet caussam, aut quo justum bellum gerentis motus impediantur.* Sed quum is, qui neutrarum partium est, quaestionem hanc, uter justum, injustumve bellum gerat, non possit trahere ad arbitrium suum, et veluti judex sedere, contra ea vero is, qui neutrarum partium est, *nullatenus interponere se debeat bello:* Liv. 35. 48. facile patet, huic restrictioni locum non esse. Vid. V. A. Corn. van Bynhersh. *Quaest. jur. publ.* 1. 9. *p.* 69.

(f) Multae hic occurrunt quaestiones speciales apud Grot. 3. 5. *sequ.* Pufend. *de jur. nat. et gent.* 8. 6. 20. *sequ.* veluti, quomodo res bello captae adquirantur? an et incor-

§. 205. Sic justum bellum est, quoties gentes liberae inter se juris persequendi caussa, vi dolove certant, vel propositum certandi retinent, (Lib. I. §. 295.) Itaque 70, si non inter ipsas gentes et civitates incidit controversia, sed, ob denegatam civi nostro justitiam, personis aut rebus alterius reipublicae, alias amicae, civium manus injicimus: hoc non belli, sed REPRESSALLIARUM (g) nomine venit, quamvis, 71, quum hujusmodi exsequutio facile possit bello occasionem dare, eam non a quovis privato, sed ex decreto summorum imperantium, fieri debere, nec 72, ulterius extendendum esse, quam ut civi nostro, cui jus dictum non est, satisfiat, facile unusquisque intelligat.

§. 206. Ceterum, quum in statu naturali defensionis jus tantisper duret, dum hostis animum hostilem nondum deposuit, (Lib. I. §. 183, 25.) eum vero non deposuisse videatur, qui eo se adduci non

porales? an et actiones et credita? quomodo recuperentur? an et quibusnam in rebus locus sit juri postliminii? Sed quum pleraque haec potius ex moribus gentium decidi soleant, quaedam etiam ex principiis hactenus explicatis facile possint explicari: illis immorari nolumus. Solide suo more et haec tantum non omnia exposuit V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. Lib.* 1. *Cap.* 4. *sequ.*

(g) Ita vocari coepit illud jus ex quo invaluit. Veteres enim id ignorarunt, adeoque nec vocabulum suppeditat Latina lingua, quod ejus indolem exprimat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid.* 1. 24. Ejus aequitatem ex jure pignorandi, quod singulis competere existimant, ostendere conantur Grot. *de jure belli et pac.* 3. 2. 7. 3. et Bodin. *de Rep.* 1. 10. Sed hanc sententiam jure merito rejecit Hert. ad Pufend. 8. 6 13. et ante eum Ziegl. *de jure majest.* 1. 34. 8. ubi hic §. 32. jus illud magis ex jure belli derivari posse, existimant. Et sane si respublica injuriam sibi, civibusque illatam, bello recte vindicat: (§. 345.) poterit etiam procul dubio ob injuriam uni alterive civium illatam manus alterius rebus, injicere nisi existimare velis, non id, quod minus est, licere reipublicae, quum plus omnino liceat.

patitur, ut nobiscum redeat in gratiam, sed quasvis honestas pacis conditiones respuit: (ibid. *) 73, injuria sane non fit victo, si persequatur jus suum, donec debellatum sit, 74, ipsumque sibi imperium in victos vindicet, illudque 75, suo arbitrio constituat, (§. 146.) et 76, tamdiu exerceat, donec vel inita pace certi quid statuatur, vel 77, gens, vi oppressa, re nondum composita, sese in pristinam libertatem vindicet, vel a priore imperante liberali caussa manu adseratur. (*h*)

§. 207. Alterum jus majestatis, quod transeuntibus accenseri potest, est JUS PANGENDI FOEDERA, per quae intelligimus conventiones gentium liberarum de rebus, ad utriusque, vel alterius reipublicae utilitatem pertinentibus. Ex qua definitione satis patet, 78, eorum alia esse AEQUALIA, in quibus par est omnium foederatorum conditio: alia 79, INAEQUALIA, in quibus non par et aequum

(*h*) Et tunc quoque utroque casu aequissimum est, ut urbes, provinciae, gentesque recuperatae gaudeant jure postliminii: (§. 204. 69) adeoque priora jura recipiant, si illis nulla culpa, cur in hostium potestatem pervenerint, possit imputari, aut certe non admodum liquidum sit, an hosti acrius resistere potuissent. Hinc quum reipublicae Ultrajectinae, discedentibus Gallorum praesidiis, de jure προεδρίας controversia mota esset a Frisiis, eo quod illa sese ultro dedidisse diceretur. Ultrajectini tamen priorem locum et statum recuperarunt. Huber. *Praelect. ad Digest. Lib.* 49. *tit.* 15, §. 9. Aliud tamen dicendum omnino videtur, si urbs vel provincia, quae immemor fidei, imperantibus datae, ad hostes ultro desciverat, armis recuperetur. Tunc enim indigna omnino esset hoc beneficio, ac proinde victoris in arbitrio est, cujus illam conditionis esse velit. Tale exemplum a Romanis factum novimus in Brutios, Lucanos, Campanos, qui ad Hannibalem defecerant, et maxime in Capuam, quae tantum abest, ut pristina jura receperit, ut jure municipii, magistratibus, agro privata, in praefecturae formam redacta sit. Liv. 26. 16. *sequ.*

jus omnibus tribuitur, sed alius foederatus deterioris, alius melioris conditionis est: id quod 80, tum ratione PRAESTANDORUM, tum ratione MODI PRAESTANDI, contingere posse, exempla quamplurima docent. (*i*)

§. 208. Quumque gentes liberae de rebus omnibus, quae ad unius, vel utriusque reipublicae, utilitatem pertinent, pacisci possint: (§. 207.) sequitur, 81, ut et ea, quae jam antea ex juris naturae praescripto debentur, sibi stipulari queant gentes et respublicae: quae foedera SIMPLICIA, vel AMICITIAE vocare licebit, (*k*) et 82, alia, ad quae praestanda alia gens genti non esset obstricta: qualia foedera SINGULARIS PRÆSTATIONIS adpellamus: Et 83, priorem quidem ideo non sunt frustranea, quod et non alia est certa ratio alterum ad praestanda officia humanitatis obligandi, quam per pacta (Lib. I. §. 386, 2.) et saepe contingit, ut per bellum cessent officia humanitatis, (§. 201, 52.) adeoque vel maxime necessarium est, ut per pactiones et foedera redintegretur amicitia.

(*i*) Sic saepe foederatus potentior, minus potenti promittit subsidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel navium, et classiariorum numerum, et sibi vel nihil, vel parum restipulatur. Tunc inaequale est foedus ratione *Praestandorum*. At saepe foederibus cavetur, ut respublica una alteram comiter veneretur, ne cui bellum injussu alterius faciat, ne classem habeat, ut tributum annuum pendat, ne fabros habeat, neque ferro, nisi in agricultura, utatur. 1. *Sam.* XIII. 19. 20. Quod et in primo foedere Porsenae cum populo Romano expressum esse, monet Plin. *Hist. nat.* 34. 14. Quae omnia sunt foedera inaequalia ratione *Modi Praestandi*, siquidem alter foederatorum alterius veluti clientem se hoc praestandi modo profitetur.

(*k*) Ad haec foedera Grotius *de jure belli et pac.* 3. 15. 5. refert etiam ea, quae de jure hospitii, et de mutuis commerciis ineuntur, quatenus gentes utraque sibi invicem jure naturali debeant. Enimvero quum jus hospitii plura com-

§. 209. Utile alicui genti aliquid esse potest vel pacis, vel belli tempore: ex eoque consequ tur, 84, ut foedera alia ad PACEM, alia ad BELLUM pertineant. Quumque plerumque intersit reip. et pacem quam maxime stabilem, et diuturnam esse, et cives fructum inde capere quam uberrimum, ad priorem finem merito referimus 85, foedera fidejussoria, quibus, pacis leges sancte servatum iri, fide sua promittunt, auxiliumque parti laesae pollicentur sponsores pacis: (*l*) 86, foedera item de munimentis no-

plecterelur officia, quae ex solo jure naturali non debebantur, de quibus accurate, suo more egit Jo. Schilterus *de jure hospitii diss.* II. utrum vero extraneis, et quae commercia, concedenda sint, in cujusvis reipublicae summorumque imperantium arbitrio positum sit: (§. 169. 186.) vix est, ut umquam haec foedera ad ea referri queant, quibus sibi gens a gente nihil aliud, quam quod jure naturali debetur, stipuletur. Sane de nullis foederibus difficiliorem esse consultationem, quam de foederibus commerciorum, exemplo ex Jac. Besnagii *hist. Belg. Tom. I. p.* 51. *et* 439. ostendit vir celeberrimus Jo. Jac. Mascov. *diss. de foeder. commerc.* §. 6. et foederum istorum memoriam in nummis consecrarunt Athenienses, Smyrnaei, Ephesini et Alexandrini, ceu idem vir doctissimus probavit ex Ezech. Spann. *de usu et praest. numism. Diss.* 3. *p.* 143. et *Diss.* 13. *num.* 4. nec non ejusdem *Orbe Rom. Cap.* 4. Vaillantio *de nummis Imp. Graec. p.* 221. Quis vero foedus simplex amicitiae diuturnam consultationem requirere, aut dignum videri, quod his monimentis aeternitati consecretur, dixerit?

(*l*) De his foederibus legi meretur Ulr. Obrechti *diss. de sponsore pacis*, quae inter aceademicas septima est, et Henr. Cocceji *da guarantia pacis. Francof. juxta Viad.* 1702. Praecipua, quae hic moveri solet, quaestio haec est, qui pro pace tuenda spoponderunt, generatim ad ineundam belli societatem obstricti sint, ex quacumque caussa pacis leges violentur? Id quod recte jam pridem negavit Pufendorffius *de jur. nat. et gent.* 8. 8. 7. si ex nova caussa pax rumpatur. Uti enim omnes fidejussiones sunt stricti juris, et absurda futura esset creditoris postulatio, qui a fi-

vis non extruendis, vel 87, praesidiis nostris in munimenta quaedam tuendorum finium caussa admittendis, quae vocantur *barriere-tractaten*: 88, de subditis militibusque fugitivis non recipiendis: 89, de receptu hostibus non dando, et similia: ad posteriora 90, foedera, quae commerciorum mutuorum caussa ineuntur.

§. 210. Sed et belli temporibus varia foedera utilitatis suae caussa pangunt gentes liberae sive cum AMICIS, sive cum ipsis HOSTIBUS. Uti enim cum illis paciscuntur, modo 91, de jungendis adversus communem hostem viribus qualia sunt illa, quae vocantur *offund defensiv-allianzen*, modo 92, de libero transitu per territorium, et commeatu concedendo, modo 93, de se bello non interponendo, quae foedera dicuntur *neutralitats-tractaten*: ita cum his saepe convenitur, modo 94, super tributis pendendis, 95, vel dedendis urbibus, modo 96, de captivis redimendis permutandisve, de quibus foederibus, quae vocantur *cartels*, ex instituto egit Hert. *diss. de lytro:* modo 97, de induciis aliquot horarum, dierum, vel mensium, concedendis, (*m*)

---

dejussore exigeret debitum, quod post fidejussionem demum contraxerit debitor principalis: ita non magis justa esset postulatio principis, vel reipublicae, urgentis, ut pacis sponsor arma corripiat, si bellum ex nova plane caussa exarserit. Neque enim iste spopondit, nisi in eum casum, si pax conventa rupta fuerit. Pax autem, ceu recte observavit Grotius *de jure belli et pac.* 3. 20. 27. *seq.* tunc demum rupta censetur, si aliquid factum est vel contra id, quod omni paci inest, vel contra id, quod pacis legibus expressum est, vel contra id, quod ex cujusque pacis natura debet intelligi. Res procul dubio verissima est, quod ad thesin attinet: quamvis, ubi in hypothesi quaeritur, sitne hic *casus foederis*, nec ne? tota haec quaestio innumeris implicata sit erroribus, ceu exempla recentissima satis superque ostendunt.

(*m*) Ubi quaeri solet, a quo momento tempus illud cur-

et similibus, quae in bello incidere solent, negotiis.

§. 211. Praeterea utilitas illa, ob quam foedera iniri solent, vel ad personam imperantis pertinet, vel ad ipsam rempublicam: Ex quo sequitur, 98, ut foedera alia PERSONALIA, alia REALIA sint, et 99, illa cum persona exspirent: haec, extinctis etiam populi rectoribus, qui illa inierunt, perdurent. Ex ipsis vero definitionibus, hoc paragrapho datis, facile intelligitur, 100, foedera omnia, quae ad conservandum tantum principis vel familiae statum sunt comparata, personalia; quaecumque vero ad ipsius reipublicae utilitatem facta sunt, realia esse. (*n*) Ad quam unicam regulam ea omnia, quae Pufendorffius *de jure nat. et. gent.* 8. 9. 6. *sequ.* disseruit, quam commodissime referri possunt.

---

rat? Equidem Grot. *de jure belli et pac.* 3. 21. 5. a quo die mensura aliqua temporis incipere dicatur, cum diem intra mensuram non esse statuit: sed eum jam solide refellit Pufendorff. *de jure nat. et gent.* 8. 7. 8. Itaque rectius ac simplicius creditur, si induciae placuerint a Kalendis Juliis ad Kalendas Septembres, utrasque illas Kalendas comprehendi: itemque, si a Kalendis Juliis per triginta dies factae sint, Kalendas Julias primum illarum diem esse, et pridie demum Kal. Augusti jus arma corripiendi reviviscere.

(*n*) Aliquoties haec quaestio incidit, imperio Regibus a Romanis abrogato. Quum enim Sabinis foedus intercessisset cum regibus: statu reip. in popularem commutato, negarunt Sabini, Romanos ex foederibus illis, cum Tarquinio initis, fructum capere posse, bellumque indixerunt Romanis, ὡς λελυμένων αὐ σφίσι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς Ταρκύνιος ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τοὺς ὅρκους; *quasi soluto foedere, post ejectam regno Tarquinium quocum foedus ictum fuerat.* Dionys. Hal. *Ant. Libr.* 5. *p.* 307. Idem postea anno ab U. C. 267. caussati sunt Hernici, negantes, foedus sibi umquam intercessisse cum populo Romano: quod autem eum rege Tarquinio ictum sit, se jam finitum existimare, quum is imperio exsutus in exilio

§. 212. Quod reipublicae utile est, id et sociis foederatisque illius reip. prodest: ac proinde 101, foederibus non modo nobis, verum etiam sociis et foederatis, consulere solemus 102, sive illorum generatim fiat mentio, sive speciatim et nominatim exprimantur. Ubi res ipsa docet, 103 posteriore casu non ad alios proferendum esse foedus, quam qui nominati sunt in foederis legibus: 104, priore autem illud omnibus sociis prodesse, qui tempore icti foederis socii fuerunt, 105, non illis, qui postea demum adsciti sunt, (*o*) quum pacta ad ea, de quibus non fuit cogitatum, non sint producenda. (Lib. 1. §. 393, 21.)

213. Ceterum per se patet, quia foedus est liberarum gentium vel rerumpublicarum conventio, (§. 207.) 106, foedus neminem pangere posse, praeter

---

sit mortuus. Dionys. *Lib.* 8. *p.* 530. Sed quum uterque populus, armis Romanorum victus, foedus hoc iniisset, (Vid. Dionys. *ibid. Lib.* 4. *p.* 252. *sequ.*) nemo dubitare poterat, quin id non cum solo Tarquinio, sed cum ipsa republica Romana esse initum, adeoque illud, et expulso Tarquinio, perdurare oporteret.

(*o*) Ex facto haec incidit quaestio, quum Hannibal Saguntum obsidione premeret. Romani enim, Hannibalem eos injuste adortum, quaerebantur, quia ex icto cum Carthaginiensibus foedere et a sociis Romanorum abstinere tenerentur Carthaginienses. Hi foedere comprehendi negabant Saguntinos, quia eo tempore, quo foedus esset initum, nondum fuerint socii. Polyb. *Hist.* 3. 29. *Liv.* 21. 19. Sed quamvis Romanorum caussam tueatur uterque scriptor: non dubitarem tamen ego accedere Grotio, qui *de jure belli et pac.* 2. 16. 13. et Carthaginiensibus non obstitisse illud foedus existimat, quo minus Saguntinis bellum inferrent, et Romanis jus fuisse, novos socios adsciscere, eosque adversus Carthaginiensium vim defendere, statuit. Nam nec Romani futuris sociis diserte caverant, adeoque exigere a Carthaginiensibus non poterant, ut ea, quae expressa non fuerant, et de quibus cogitare vix poterant, subintelligerent, nec Carthaginienses sibi stipulati erant a Romanis, ne novos socios adsciscerent, ac proinde nec obsistere poterant Romanis, novorum etiam sociorum caussam suscipientibus.

eos, quibus ut ita paciscerentur, vel expresse, vel tacite, vel praesumtive, mandatum sit. Quare 107, quod ministri summae potestatis, sine ejus mandato, promiserunt, ratihabitione non sequuta, non foederis, sed SPONSIONIS nomine venit. Hinc certum quidem est 108, rempublicam non teneri, ut ratum habeat pactum, injussu suo ictum: 109, certum quoque, ministrum reipublicae, quacum pactus est, ad satisfactionem esse obligatum, quae ex feciali Romanorum jure in eo consistebat, ut nudus, revinctis in tergum manibus, dederetur: (*p*) at 110, certum quoque est, plerumque cavillationem sapere exceptionem non dati a republica mandati, quum respublica, quae civem summa cum potestate praefecit exercitui vel provinciae; eidem merito omnia censeatur mandasse, sine quibus exercitus, vel provincia, immo ipsa respublica, servari non posset.

§. 214. Quia porro foedera ineunt gentes liberae: (§. 207.) facile intelligitur, 111, nihil interesse, nostraene religioni addicti sint, an alii, quam nos pro impia vel detestabili habemus: quia, quemad-

(*p*) Exempla duo illustria sunt apud Romanos, sponsio puta Caudina, et Numantina, apud Liv. 9. 8. *sequ.* 55. 15. Et Romani quidem tum irritum esse volebant foedus, quo Postuminus Cos. et alii duces, exercitum ex Furculis Caudinis expediverant, quemadmodum nec ratum habebant turpem Hostilii Mancini pactionem cum Numantinis, caussati, utramque conventionem suo injussu factam esse. Sed quis dubitet, quin, exercitu in ancipiti periculo constituto, ducibus omnia concessa sint, sine quibus periculo explicari non posset, et quae tum e republica, tum e re militum esse, animadvertant? Omnino ergo aut ratae habendae sponsiones illae, aut res in illum statum, in quo ante sponsionem fuerat, restituenda fuisset, si fidei servantiores, quam in excogitandis cavillationibus ingeniosiores esse voluissent Romani. Vid. omnino Christ. Thomasii et Ge. Beyeri *dissertationes de sponsionibus Caudina et Numantina.*

modum privato non turpe est, cum alio a religione sua alieno, pacisci et contrahere: ita nec reipublicae, vel ejus rectoribus, vitio jure vertitur, si cum infidelibus ita paciscantur, prout id exigit reipublicae utilitas. Nec jure divino (q) quidquam circa hanc veritatem, rectae rationis principiis subnixam, mutatum esse erudite ac solide demonstravit Grot. *de jure belli et pac. II.* 15. 9. *sequ.*

§. 215. Ceterum quum foedera sint conventiones: (§. 207.) consequens est, 112, ut omnia, quae supra de pactis diximus, etiam circa foedera habeant locum: 113, Ut adeo nihil foederibus debeat esse sanctius, 114, nihil foedifragorum perfidia detestabilius. 115, Ut tamen, quia nulla societas alienam utilitatem suae anteponere tenetur, (§. 23; 74) nec respublica foederata alteri ex foedere subvenire cogatur, si id ejus rationes non ferant, e. g. si ipsa bello prematur, vel alio modo periclitetur: (r) nec 116, umquam foederatus ad bellum injustum, pro socio suscipiendum, sit obligatus.

(q) Sic sane constat, ante legem Mosaicam foedera cum Abimelecho contraxisse Abrahamum et Isaaccum, cum Labano, quem ido a coluisse certissime constat, Jacobum. *Gen.* XXI. 22. *sequ.* XXVI. 26. XXXI. 44. Nec legem Mosaicam, jam latam, obstitisse novimus Davidi et Salomoni, quo minus foedus cum Hieromo, Tyriorum rege, facerent. 2. *Sam.* 5. 11. I. *Reg.* 5. 12. Et quis, quaeso, ignorat foedera συμμαχικά Abrahami cum Escole et Anero? *Gen.* XIV. 13. Davidis cum Achiso, rege Philisthaeorum? I. *Sam.* 28. 2. *sequ.* et cum Thoi, rege Hemathensium? II. *Sam.* VIII 10. Assae cum Benadado? I. *Reg.* XV. 18. *sequ.* Quae obverti solent huic doctinae ex 2. Paral. XIX 2 XXV. 2 iis iam satis fecit Grotius ibid.

(r) Attamen id tum demum justam rationem habet, si verum est periculum non si hujusmodi caussa perfidiae tantum obtenditur. Id vero plerumque fieri, tum inter rectores civitatum, tum inter privatos, quotidiana quaerela est:

§. 216. Haec de foederibus generatim: quorum nobilissima procul dubio species est pactum, quo bella inter gentes finiuntur, quodque FOEDERIS PACIS nomine venire solet. Quum vero pax sit status reip. ordinarius, ac veluti naturalis, bellum status extraordinarius, et praeternaturalis, nemo non animadvertit, 117, imperantes et ad conservandam tuendamque pacem, et ad illam 118, si forte rupta sit, quamprimum reformandam teneri: adeoque 119, ferina esse bella, quae non geruntur propter pacem, quae *una triumphis innumeris potior.*

§. 217. Per FOEDUS PACIS intelligimus conventionem inter gentes, bello mutuo implicitas, qua controversiae per modum transactionis finiuntur. Ex qua definitione patet, 120, pacem omnem sua natura esse debere perpetuam, adeoque, 121, si tantum ad certum tempus, quantumvis longum, transigatur, non pacem iniri, sed inducias tantum, (s) quia ita nec controversia, quae gentes illas collisit, finitur, et manet adhuc certandi propositum: qualem statum non ad pacem, sed ad bellum pertinere, jam supra observavimus. (§. 191.)

---

eamque amicorum cessationem ac tarditatem elegantissima fabula de cassita, avicula, in segete nidulante, repraesentavit Æsopus apud Gell. *Noct. Attic.* 2. 29. qui ideo monet, unicuique in se ipso potissimum praesidium esse debere, non in amicis et sociis, hominibus, inani saepe opera, philosopha sententia, qui aureos montes plerumque polliciti, vix minima praestent. Quod et Ennius in satiris monuit apud eumdem Gellium, ubi haec ejus servatur sententia:

Hoc erit tibi argumentum, semper in promtu situm:

Ne quid exspectes amicos, quod tute agere possit.

(s) Et tamen saepe hujusmodi induciae pacis nomen adsumunt, quia interea non solum actus belli, sed et status, plane videtur cessare, perinde ac si hostilem animum plane deposuissent belligerantes. Ita Lacedaemonios in annos L. Romanos in annos C. pacem fecisse novimus. Justin. *Hist.*

§. 218. Quum ergo pax coalescat per modum transactionis: (§. 217.) consequens est, 122, ut fiat dato aliquo, vel retento, vel promisso: nec 123, in pacis conditione requiratur aequalitas: neque adeo 124, alteruter paciscentium jure conqueri possit de laesione, quantumvis enormissima: quum plerumque victor victo conditiones qualescumque ferat, et ita natura eveniat, ut hic duriores quasdam conditiones admittere, quam plane perire, malit. (*t*)

§. 219. Multo minus ergo 125, paci paullo durioribus conditionibus initae, recte opponitur exceptio metus. Neque enim illi exceptioni umquam locus est, si jus cuidam fuit, alterum ad dandum aliquid faciendumque cogendi. (Lib. I. §. 108; 42.) Bellum autem inter gentes aeque justum est cogendi medium, ac judicis auctoritas inter ejusdem

---

3. 7. Liv. 1. 15. Sozom. *Hist. Eccles.* 9. 4. Recentiora exempla Hispanorum et Lusitanorum, Suecorum et Danorum, Anglorum et Scotorum, Venetorum et Turcarum, qui vix aliter quam ad certum tempus de pace cum Christianis conveniunt, collegerunt Pufendorff. *de jure nat. et gent.* 8. 7. 4. *et ibi* Hertius *p.* 1249.

(*t*) Dummodo ex ipsis pacis legibus, victum has conditiones vere admisisse, constet. Si enim per cavillationem calumniosamque interpretationem, aut plane per vim apertam, duriores conditiones, in quas numquam consensit, victo obtruduntur: jure hic, sibi injuriam fieri, conqueritur: Sic insignis cavillator erat Q. Fabius Labeo, qui, quum Antiochus rex dimidiam partem navium Romanis tradere deberet, omnes ejus naves productas medias dissecuit, ut Antiochum tota classe, spoliaret. Valer. Max. 7. 3. quam decipiendi artem fortasse a Campanis didicerat, quos ipsos quoque arma, ab hostibus pro parte dimidia tradenda, dissecuisse memoriae prodidit Polyaen. *Stratagem.* 6. 15. Et quis non detestetur apertam vim, qua victis Romanis, quibuscum transegerant tamen, insultabant Galli Senones, quum illis mille pondo auri ex foedere adpendentibus, hi non modo pondera iniqua adferrent, sed et ponderi adderent gladium, dicerentque, *vae victis esse*. Liv. 5. 48.

reipublicae cives: (§. 10, 24.) Neque obstat, bellum injustum alterum gessisse, adeoque vel eo nomine vim injustam adhibuisse videri victorem, victo durissimas conditiones extorquentem. Praeterquam enim, quod judicium de justitia belli neuter belligerantium sibi jure adrogat, quippe in sua caussa judex futurus: remisisse omnino injuriam illam videtur victus, dum cum victore transegit, et ad *ἀμνηστίαν*, quae omnibus hujusmodi foederibus inseri solet, sese obligavit. (*u*)

§. 220. Quaerunt Grot. III. 19. 6. et Pufendor-

(*u*) Et ita facile intelliges, quid responendum sit Pufendorffio, qui huic exceptioni locum esse, contra Grotium (*Lib.* 2. *Cap.* 17. §. 20. *et Lib.* 3. *Cap.* 19. §. 11.) defendit *in jure nat. et gent.* 8. 8. 1. Aliud enim est, exceptionem quod metus caussa paci opponere; aliud, ideo bellum redintegrare, quia pars victrix, usa occasione, vi aliquid contra pacis leges egerit. Posteriore enim casu justam belli caussam nasci, facile largimur: (§. 118. *) prius autem fieri posse negamus. Et haec tamen parum distinxisse videtur Pufendorffius. Immo rem illud ipsum exemplum, quod ibi allegat, satis illustrat. Quaerit Polybius, *Hist.* 3. 30. an justum fuerit bellum Punicum secundum, quod adversus Romanos susceperint Carthaginienses? Idque non obscure adfirmat, ex ea ratione, quod Carthaginienses *χαιρῷ πειθέντες ἠμύνηντο τώς συν καιρῷ βλάψαντας*, *occasione invitati, ultum iverint eos, qui per occasionem temporum, ipsis nocuerint.* Quod perinde est, ac si scripsisset pro lesse Poenis debuisse exceptionem quod metus caussa quia Romani quondam, iis inter res domi ancipites versantibus, Sardiniam magnamque vim pecuniae extorserint. Sed sane in pacis legibus inter Romanos et Carthaginienses de Sardinia nihil fuerat cautum, ac proinde injuste, et contra pacis leges, eam occupaverant Romani, sola invitante occasione, quod Carthaginiensibus domi esset, quod agerent, ceu ipse fatetur Polybius I, 88. Quare non paci, qua bellum Punicum primum compositum exceptionem metus opponebant Carthaginienses, sed pacem illam a Romanis ruptam esse, occupata per occasionem Sardinia, conquerebantur.

fius *de jure nat. et gent.* VIII. 8. 2. an et pax, cum civibus rebellibus inita, servanda sit? Id quod contra Boxhornium *Inst. polit.* I. 14. 19. et Lipsii sententiam recte adfirmant. Quum enim pax coalescat per modum transactionis, (§. 217.) is vero, qui cum eo, a quo laesus est, transigit, remisisse illi injuriam, censeatur: sequitur sane, 126, ut et imperantes his hominibus immorigeris gratiam fecerint delicti, adeoque 127, pax illa, nisi ex nova caussa, salva justitia, rescindi non possit, praeterquam, 128, si illa ob insignem rebellium dolum, vel statum principis, cum illis paciscentis ab initio non constiterit. (*v*)

§. 221. Ceterum, quemadmodum aliorum foederum, (§. 215, 13.) 129, ita et pacis leges summa religione servandas, ac proinde 130, et tempus, intra quod illas impletum iri, promissum est, stricte interpretandum, et 131, ne moram quidem purgare licere, facile patet. Vid. Grot. III. 20. 25. Sed et id nemo non intelligit, 132, MEDIATORES, qui officium conciliandae inter belligerantes pacis in se susceperunt, et SPONSORES, qui veluti pro paciscentibus spoponderunt, ex pacto obligari paciscentibus, (*x*) siquidem, dum illi in se re-

(*v*) Ita quum anno 1488. Brugenses Maximilianum I. Regem, ad se in urbem invitatum, inaudita poene perfidia, cepissent, et ad pactionem satis turpem adegissent, tantum abest ut illa postea rata esse videretur Friderico Imp. ut Mechliniae in procerum conventu decerneretur, Maximilianum promissis illis non teneri. Jo. Joach. Muller. *Reichstags-Theatr. in Maximil. I. Act. I. Cap.* 8. Et sane quum dolo malo injustissimaque vi principem in captivitatem redegissent cives, eumque non prius dimitterent, quam omnia ex eorum sententia promisisset: promissum hoc vi injustissima extortum fuit, adeoque obligare illum non magis potuit, quam quod nobis latro aliquis extorquet.

(*x*) Idem dicendum de *Obsidibus*, id est, personis, pro fide paciscentis reipublicae veluti oppignoratis, sive ultro et

ceperunt id officium, etiam ad id, quod exigit hoc officium, sese obstrinxisse censentur. Ex quo porro colligimus, 133, mediatorum esse, non uni parti favere prae altera, sed 134, utriusque caussam sine amore vel odio expendere, 135, et aequa quaevis, atque utilissima utrique suadere: 136, sponsorum vero, dare operam, ut pacis legibus ex utraque parte satisfiat, et 137, illi parti, quae contra illas laeditur, ope, ac consilio, quin et copiis promissis, subvenire.

§. 212. Quum imperantibus competat jus pangendi foedera, et pacem cum hostibus redintegrandi, (§. 37, 39. 42.) id vero sine internunciis fieri non possit: consequens est, 138, ut iisdem competere debeat JUS MITTENDI LEGATOS. Et quum is, qui legatos alterius recipit, eo ipso illis liberum accessum reditumque promittere merito censeatur: (Lib. I. §. 391, 10.) consequens est, 139, ut legati et

---

sua voluntate accesserint, sive ab eo, qui imperium habet, dati sint. Grot. *de jure belli et pac.* 3. 4. 14. Priore enim casu ex suo consensu obligantur; posteriore ex conventione inter imperantem suum, et alterum, quorum pax coaluit, inita. Hinc vero colligimus, 1, non esse obsidum fugere nec 2, reipublicae, obsides veluti postliminio recipere. Unde Cloelia obside fugiente, recte poscebat Porsena, ut obses dedatur, si non dedita fuerit, pro rupto se foedus habiturum interminatus. Recte etiam Romani hoc pignus pacis ex foedere restituerunt. Liv. II. 13. 3. Obsides non esse pro servis aut bello captis habendos, adeoque 4, nec bona mortuorum, tamquam intestabilium, fisco posse vindicari, quamvis duro illo ac aspero jure uterentur Romani. *l.* 31. *D. de jure fisci.* 5. Eorum obligationem cum persona extingui, ac proinde uno obsidum mortuo pro altero tantum λύτρον deberi. 6. Pace rupta, obsides in vinculis haberi libertateque et bonis spoliari posse, quamvis durius sit, eosdem occidere, si pax, sine eorum culpa, rupta sit. Sed de iis plura Grotius *de jure belli et pac.* 3. 20. 52. *sequ.* Pufend. *de jure nat. et gent.* 8. 8. 6. Schilter, opusculo singulari *de jure obsidum.*

apud hostes debeant esse sacrosancti, et non modo 140; jurisdictione ejus, ad quem missi sunt, exemti, qua de re egregia sunt, quae commentatus est V. A. Corn. van Bynkersh. libello eximio, *de foro legatorum*, verum etiam 141, facultate praediti, ea omnia loquendi, scribendi, agendique, quae respublica loqui, scribere, agere jussit, dumne 142, hostilem animum adversus principem vel rempublicam, ad quam venerunt, ostendant. (y)

§. 223. Reliqua, quae de legatis dici poterant, et prolixissime traduntur a Marselario, Vicquefortio, et aliis, aut ex paucis his principiis fluunt; aut ad mores potius gentium, quam juris gentium, praecepta, pertinent. Qualia sunt, quae de legatorum jurisdictione in familiam suam, de eorumdem sacris domesticis, immunitate, aedibus, earumque jure asyli, itemque de solemni eorum receptione et dimissione, de salutationibus eorum, ipsisque variis eorum ordinibus, honorum titulis, similibusque quaestionibus, disputantur: nec non quod vulgo in mores ivit, ut tempore belli inviolabilitate gaudeant tubicines et tympanotribae quemadmodum apud Graecos, κήρυκες, quorum jam apud ipsum Homerum *Odis. x. v.* 59. *et* 102. *et τ. v.* 244. *et Iliad. Libro decimo v.* 14. *et* 178. saepius fit mentio. Sed iis nos quidem hic jam immorari nolumus.

(y) Hujus hostilis animi si luculenta argumenta exstent, nec principes vel respublica legatum admittere cogitur, et finibus excedere eum jure meritoque jubet, quod et tunc fieri solet, quando, rupto foedere, bellum cum iis, qui illum miserunt, exardescit. Neque enim tenemur hostem intra fines, et veluti domum nostram recipere, adeoque nec ejus ministrum vel mandatarium.

CAPUT X.

DE OFFICIIS CIVIUM.

§. 224. Officia civium vel generalia vel specialia. §. 225. Generalia officia erga rempublicam. §. 226. Erga summos imperantes. §. 227. Erga concives. §. 228. Specialium officiorum fundamenta. §. 229. Civis aliquis esse desinit, eversa republica. §. 230. Non mutata reipublicae forma. §. 231. An si divisum imperium, vel in coloniam quis adscriptus? §. 232. An per migrationem? §. 233. An per exilium?

§. 224. QUID juris summo imperanti tum in republica, tum extra illam, competat, pluribus hactenus diximus. De CIVIUM OFFICIIS nobis eo brevioribus esse licebit; quo facilius illa ex ipsis imperantium juribus, tamquam correlata illorum, (Lib. I. §. 7.) derivantur. Nimirum quum cives, vel tamquam cives, vel prout aliquae partes reipublicae illis creditae sunt, considerari possint: 1, eorum OFFICIA vel GENERALIA sunt, vel SPECIALIA, quorum *illa* ex communi obligatione, qua summo imperio obstricti sunt, *haec* ex peculiari, quo in republica funguntur, munere prono alveo fluunt.

§. 225. Officia generalia debentur vel ipsi *reipublicae*, vel ejus *rectoribus*, vel reliquis, quibuscum in societate vivunt, *civibus*. Quum enim tota RESPUBLICA sit societas, unusquisque vero socius

obligatus sit ad actiones suas communi societatis fini attemperandas: (§. 22., 65.) sequitur, 2, ut civis securitate ac salute publica nihil prius, nihilque antiquius habere, et 3, nec vitam, nec opes ea cariores habere, (z) sed 4., ejus commodis, quavis justa honestaque ratione, studere debeat.

(z) Et haec illa obligatio ergā patriam, quam eo usque produxerunt veteres, ut eam omnes omnium caritates complecti, neminemque pro ea mortem oppetere dubitare debere, tradant. Cic. *de offic.* 1. 17. 3. 23. Nam notum est φιλυδρύλλητον illud: *Dulce esse, pro patria mori.* Quod exagitans Jo. Clericus *Art. crit.* 2. 2. 5. 16. nescire ait homines, quid per vocabulum istud *patriae* intelligant. *Reipsa enim*, inquit, *quid erat patria Atheniensi aut Romano? Si solum intelligas, Italia et Attica; pro quibus cur pulchrum sit mori, nulla ratio est, potius quam pro Africa, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba in qua natus sis, quam alia quaevis, in qua commode vitam aegere queas; stultumque adeo est, mori pro agello in occasum, aut in septentriones spectante, potius, quam vivas, in alio, qui magis ad orientem solem, aut ad meridiem vergat. Si homines malis, quae fuerunt respublicae Atheniensis et Romana, praeter societates latronum, si eas probe introspiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat.* At inania haec sunt et de quibus vere dicas:

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri.

Patriam enim nec agellus constituit, ad orientem vel occidentem situs, nec coetus hominum, qua hominum, cui plures inesse possunt latrones, nebulones, et stolidi: sed ipsa illa societas civilis, a cujus salute nostra omnium salus pendet. Unde satius omnino est, salva republicâ mori, quam ruptum videre illud societatis vinculum, quo solo vita, libertas, dignitas, et fortuna nostra continentur. Sane Jeremias prophêta, aliter philosophatur, quam Jo. Clericus. *Utilitati*, inquit, *studete illius civitatis, in quam ego Deus vos abduci passus sum, et orate pro ea ad Jehovan. Si enim illi bene est, et vobis bene erit. Jerem.* XXIX. 7. Nonne et hi captivi reponere potuissent? an studeamus nos utilitati agri illius potius quam alterius cujus-

§. 226. Deinde quum in eo posita sit veluti vita reipublicae, ut cives omnes voluntates suas voluntati summi imperantis submittant: (§. 115, 52.) consequens est, 5, ut boni cives SUMMIS IMPERANTIBUS, tamquam superioribus, obligentur ad amorem venerationis et obedientiae, (Lib. I. §. 86.) adeoque 6, non modo summa reverentia eos prosequi; (*a*) sed et 7, eorum legibus et jussibus promtum obsequium praestare, nec 8, eos tamquam sacrosanctos, verbis factisve laedere (§. 132, 15. sequ.) debeant. Quumque praeterea illis ex pacto sint obligati, (§. 112, 38.) facile intelligitur, 9, cives imperantibus obstrictos esse ad fidelitatem, iisque incumbere, 10, ut nec statum reipublicae convellant, nec 11, novis rebus studeant, nec 12, ulli alii magis, quam imperantibus suis adhaereant.

§. 227. Praeterea quum sociorum sit, ita vivere cum sociis, uti id communis societatis finis exigit: facile patet, 13, bonorum civium esse cives suos amare, 14, cum iisdem pacifice vivere, 15, et

---

vis? An oremus pro tot latronibus, idolatris, impuris, lascivis, quibus civitas illa Babylonica differta est? Sed non eos jubet Deus studere utilitati agri Babylonici, nec hominum, illum colentium, sed reipublicae, qua salva, et ipsi salvi futuri sint.

(*a*) Eaque non modo interna, sed et externa, quae in certis honorum titulis gestibusve, in quavis republica receptis, consistunt. Ita apud Persas cives oportebat προσκυνεῖν, reges appellare *βασιλέας βασιλέων*, iisdem acclamare: *Vivas aeternum*, cetera. De aliis honorum titulis, gestibusque, ex instituto egerunt alii, in primis Becmann. *Notit. dignit. diss.* 6. Quamvis vero ut his ritibus verbisque honoris utantur cives, jure exigant imperantes: non tamen ulla est ratio, quamobrem ad eadem cogi possint extranei, veluti legati principum et rerumpublicarum, qui, si ex suae gentis ritu reverentiam exhibuerint principi extero, officio suo omnino videntur defuncti. Conf. Corn. Nep. *Conon. Cap.* 3.

non modo suum cuique tribuere, sed et 16, civibus plus humanitatis, quam extraneis, exhibere: denique 17, non obtrectare inter se, aut invidere aliis, quos aut natalium splendor, aut imperantium benevolentia, aut eximia quaedam merita ad sublimiorem dignitatem evexerunt, aut 18, qui eminent virtutibus, (*b*) aut qui denique 19, in colligendis opibus fortunam paullo beniguiorem, quam alii, experti sunt.

§. 228. SPECIALIA civium officia omnia ex fine illius muneris, quo in republica funguntur, fluunt: ac proinde 20, res ipsa docet, singulos obligatos esse ad ea omnia facienda, quae fini muneris sui conveniunt, 21, eaque omnia omittenda, quae fini illi muneris sui repugnant: sed et 22, ad nullum ambiendum munus, cui se impares esse intelligant. 23, Ex quibus paucis regulis, quae sint officia ducum, consiliariorum, legatorum, quaestorum, magistratuum, judicum, ministrorum ecclesiae, professorum et doctorum, militum, (*c*) facile unusquisque intelligit.

§. 229. Ceterum 24, officia civium generalia tamdiu durare, quamdiu cives sunt, 25, specialia tam-

---

(*b*) Est hoc vitium potissimum democratiis admodum familiare: quippe quae nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferre possunt. Hinc ferale illud Ephesinorum decretum, ob quod eos dignos esse ajebat Heraclitus, ut omnes adulti morerentur. Η῾μιων μηδὲ εἷς ὀνηϊστὸς ἔστω. εἰ δέ τις τοιοῦτος ἄλλη τε καὶ μετ᾽ ἄλλων. *Nostrum nemo meritis excellat, quoniam, si quis erit talis, alibi degat, et cum aliis.* Diog. Laert. 9. 2. Quot viri praeclari Athenis labefactati sint illa testula, quam ὀστρακισμὸν vocabant, ex historia eorum satis notum est. Vid. Corn. Nep. *Themistocl. Cap.* 8. *Aristid. Cap.* 1. *Cimon. Cap.* 3. Sigon. *de republ. Athen.* 2. 4.

(*c*) Itaque non necessarium fuerit, ad singulorum officia specialia descendere. De iis tamen satis prolixe *egit* Pufendorff. *de offic. hom. et civ.* 2. 18. 7. *sequ.* quem hic consuli velim ab iis, qui talia requirunt.

diu, quamdiu certis muneribus praesunt, facile intelligitur. Cives autem aliquis esse desinit variis modis. Quum enim respublica constet ex hominum multitudine, (§. 108, 23.) quam *populum* adpellamus: sequitur, 26, ut, exstincto dispersove populo, quod terrae motu, bello, inundationibus, similibusque calamitatibus publicis contingere potest, pauci superstites cives esse desinant, nisi hi statum suum tantisper tueantur, dum in justi populi numerum iterum excreverint: (*d*) 27, non autem desinere quem civem esse, si populus debellatus alii civitati, tamquam provincia, adcrescat, quia tunc alterius civitatis fit civis, nec 28, si formam mutet respublica, quia tunc idem populus manet.

§. 230. Quum ergo mutata reip. forma idem maneat populus: (§. 229, 28.) consequens est, 29, ut salva illi maneant foedera realia, quae populo illi antea cum aliis civitatibus intercesserant: (§. 211, 99.) 30, salva etiam sint pacta publica, priore adhuc subsistente reipublicae forma, cum privatis inita: 31, salvae denique obligationes populi istius, qui mutavit formam reipublicae. Non autem 32, cives teneri ex factis eorum, qui injuste invaserint rempublicam, vel 33, contra leges fundamentales

---

(*d*) Paucos illos superstites ad modum privatorum sibi adrogare posse dominium rerum, quas antea populus possederit, non autem imperium illius populi, censet Grot. *de jure belli et pac.* 2. 9. 4. Sed quamdiu superstitibus manet animus, habendi communem imperantem, ei submittendi voluntates suas, viresque omnes securitatis externae internaeque caussa uniendi: quidni maneret respublica? Ita sane mansit Atheniensium respublica, quando praelio perditis et desperatis rebus, ad tantam inopiam redacti fuerant Athenienses, ut, consumta militari aetate, peregrinis civitatem, servis libertatem, damnatis impunitatem darent, et libertatem suam vix tueretur illa hominum colluvies, Justin. *Hist.* 5. 6.

aliquid egerint, (*e*) vel inde patet, quod in horum imperium numquam consenserunt.

§. 231. Praeterea ex eodem principio (§. 228, 28.) colligimus, 34, non desinere aliquem civem esse, si per divisionem ex una civitate plures fiant, vel 35, plures in unum systema coalescant: quamvis 36, priore casu contingere possit, ut quis non prioris, sed novae civitatis, civis sit. Si coloniam deducere decrevit respublica; permultum interest, qualis illa sit colonia. Quum enim aliae ita exeant majore patria, ut singularem constituant rempublicam, ad nihil aliud obstrictam metropoli, nisi ut eam comiter venerentur: aliae, ut pars civitatis matricis maneant: (*f*) facile patet, 37, priore casu

---

(*e*) Hinc Athenienses, excusso triginta tyrannorum imperio, legem condiderunt *ὁπόσα ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐπράχθη, ἢ δίκη ἐδικάσθη, ἢ ἰδίᾳ, ἢ δημοσίᾳ, ἄκυρα εἶναι. Ut quaecumque sub triginta tyrannis acta, aut judicia facta sint, sive privatim, sive publice irrita essent.* Demosthen. *in Timocrat. p.* 782. Et similem ferre Honorii Imperatoris constitutionem de actis Heracliani tyranni damnandis habemus in *l.* 13. *C. Theod. de infirm. quae sub tyrann.* Attamen moderanda haec videntur, 1, si obligatio e re nascatur, et populus inde fructum ceperit vel in rem ejus versum sit, 2, si per errorem quis imperium tenuerit, a populo electus, *arg. l.* 3. *D. de offic. praet.* in quam legem dissertationem elegantem *de electione magistratus inhabilis* scripsit Jac. Gothofredus, 3, si quis initio justum tenuerit imperium, et postea demum tyranni personam induerit, quo refero *l.* 2. *et l.* 3. *C. Theod. eod.* ubi Constantinus Mag. legitime gesta et rescripta Licinii rata esse jubet.

(*f*) Tales colonias mittere solebant Graeci veteres. Unde apud Thucydidem *Lib.* 1. *p.* 25. Corcyrei: *Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὁμοῖοι τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκπέμπονται. Neque enim coloni in colonias emittuntur, ea conditione, ut sint servi: sed ut iis, qui in antiqua patria relinquuntur, pares sint.* Quibus respondent Corinthii apud eumdem *p.* 28. *Ἡμεῖς δὲ οὐδ' αὐτοί φαμεν ἐπὶ τῷ ὑπὸ τούτων ὑβρίζεσθαι κατοικίσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἡγεμόνες*

idem contingere, quod, diviso imperio, fieri diximus, 38, posteriore autem nullam mutationem circa obligationem priorem civium, qui coloniis adscripti sunt, fieri.

§. 232. Denique quum civis quis sit ratione reipublicae, quam cum aliis constituit, vel in quam se ultro contulit: (§. 109, 26. et 28.) sequitur sane, 39, ut civis quis esse desinat, simul ac civitate patria ultro eo consilio emigravit, ut in alteram sese civitatem conferant, ibique constituat Lares fortunaeque domicilium, 40, nisi leges publicae vel migrare cives plane vetent, veluti apud Argivos, apud quos, ut ait Ovid. *Metamorph. Lib.* 15. v. 28.

τε εἶναι καὶ τὰ εἰκότα θαυμάζεσθαι, αἱ γοῦν ἄλλαι ἀποικίαι τιμῶσιν ἡμᾶς καὶ μάλιστα ὑπὸ ἀποίκων στεργόμεθα *Nos vero respondemus ne nos quidem idcirco ipsorum coloniam collocasse, ut ab ipsis contumelia adficeremur, sed ut ipsorum duces essemus, ac conveniens nobis honor ab illis redderetur. Ceterae enim coloniae nos comiter venerantur et ab iis maxime diligimur.* Itaque colonorum horum tantum erat τιμᾶν τὴν μητρόπολιν καὶ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς γέρα τὰ νομιζόμενα διδόναι, *comiter venerari metropolim eique in solemnitatibus consuetos honores dare*, uti loquitur Thucydides *ib. p.* 18. addens, quod et scholiastes monet, in eo praecipue constitisse τὰ γέρα, ut in publicis sacrificiis, distribuentes viscera, civibus metropoleos primam partem, vel κατάρχας darent. Plura de honore, quo hujusmodi coloni antiquae patriae cives prosequebantur, dixit Henr. Vales. *not. ad Excerpta Peiresc. p.* 7. At alia omnia observabant Romani, *quorum coloniae jura instituta que omnia populi Romani, non sui arbitrii, habebant*, teste Gellio *Noct. Attic.* 17. quum tamen ipsi, Albanorum coloni, plane sui juris ab ipsa origine fuissent, et non tantum non comiter venerarentur veterem patriam, sed et plane sub suam redigere potestatem, non dubitarent. Quod ipsis merito exprobrat Metius Fufetius apud Dionys. Halicarn. *Antiq. Rom. Lib.* 3. *p.* 143.

Prohibent discedere leges.
Poenaque mors posita est patriam mutare volenti.

vel 41, eam libertatem, non nisi deducta certa bonorum parte, indulgeant, quod apud plerasque Europae gentes in mores ivisse, novimus. Ut 42, civitatem quidem, at non obligationem erga patriam mutent ii, qui ad hostes transfugiunt, ac proinde 43, retracti ex fuga jure puniantur.

§. 233. Denique quum eos, qui in societate aliqua vivunt, nec sese societatis legibus accommodant, recte abs se segregent reliqui socii: (§. 22, 70.) 44, idem et civibus procul dubio licebit, adeoque 45, malis civibus exsilium jure irrogatur: eoque facto, 46, illi procul dubio cives esse desinunt, quod tamen 47, non perinde dicendum videtur de relegatis, maxime, qui adhuc fundos possident in republica, nec non 48, de interdictis, qui in certum locum, reipublicae nostrae subjectum, deportantur, ut ibi vitam insuavem ducant, vel certas operas praestent. Quin 49, generatim exstimarim, eos, qui ob delictum jure civitatis excidunt privilegiis quidem civium privari, non autem eo ipso liberari ab obligatione erga patriam rempublicam, eatenus saltim, 50, ne illi aegre faciant, aut Coriolanum imitati cives suos infestis armis persequantur. Lib. 2. 35. *sequ.*

FINIS.

INDEX RERUM

ET VERBORUM,

NUMERI ROMANI LIBRUM, ARABICI PARAGRAPHUM; ASTERISCI * N. INDICANT.

A

C

E

F

K

L

M

P

R

S

T

V

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

A. S. E. REVEDENDISSIMA

MONSIGNOR

COLANGELO

PRESIDENTE DELLA GIUNTA DI PUBBLICA ISTRUZIONE.

Eccellenza Reverendissima

Il Sacerdote *Giuseppe Mazzarella* dovendo dare a'torchi il *Dritto di Natura di Gio: Gottlieb. Einnecio*, secondo fu espresso nel Dec. 22 Mag. *Donec corrigatur*; ne chiede all' E. V. il corrispondente permesso, e l' avrà ec.

Sacerdote *Giuseppe Mazzarella*

PUBBLICA ISTRUZIONE.

Il Regio Revisore signor D. Antonio Carafa ; avrà la compiacenza di rivedere la soprascritta opera, ed osservare se in essa vi sia cosa contro la Religione ed i dritti della Sovranità.

Il Deputato
per la Revisione de' libri
Canonico Rossi.

ECCELLENZA REV:MA

Ho riveduto per ordine dell' E. V. Rma: le *animadversioni al Dritto di natura e delle genti d' Einneccio*, che il Sig: D. Giuseppe Mazzarella ha fatte ultimamente, ed insieme col testo del Autore che vuol pubblicare. Lungi queste dal contener cosa che sia contraria ai diritti di Dio, e del Re, correggono opportunamente l' Autore ove questo s' allontana dai principj cattolici. Il solo nome dello scrittore delle note basta a commendarle, ed a persuaderne l' utilità. Le b. rispettosamente le mani.
D. V. E. Rma.

Girolomini 23 Luglio 1829.

Dev. ed Obll. Serv.
ANTONIO CARAFA dell' Oratorio.

Napoli 22 Aprile 1829

PRESIDENZA

PER

LA PUBBLICA ISTRUZIONE.

Visto la dimanda del Sacerdote D. Giuseppe Mazzarella, con la quale chiede di voler stampare l'opera intitolata. *Dritto di Natura di Gio: Gottlieb. Einnecio*, secondo fu espresso nel Dec. 22 Mag. *Donec corrigatur*;

Visto il favorevole parere del Regio Revisore Sig. D. Antonio Carafa;

Si permette, che l'indicata opera si stampi, però non si pubblichi senza un secondo permesso, che non si darà se prima lo stesso Regio Revisore non avrà riconosciuta nel confronto uniforme la impressione all'originale approvato.

Il presidente
M. Colangelo

Pel Seg. Gen. e membro della Giunta
L' aggiunto
Antonio Coppola.